T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MAHALLEMİ LEHÇESİNDE FİİLLER VE FASİH ARAPÇADAKİ FİİLLERLE KARŞILAŞTIRMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Memet AK

Danışman

Doç. Dr. Yaşar ACAT

ŞIRNAK, 2019

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MAHALLEMİ LEHÇESİNDE FİİLLER VE FASİH ARAPÇADAKİ FİİLLERLE KARŞILAŞTIRMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

MEMET AK

Danışman

Doç. Dr. Yaşar ACAT

ŞIRNAK, 2019

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

"Mahallemi Lehçesinde Fiiller ve Fasih Arapçadaki Fiillerle Karşılaştırması" adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır

Tezi Hazırlayan	Danışman
Adı Soyadı	Adı Soyadı
Memet AK	Doç. Dr. Yaşar ACAT

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Memet AK

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç Dr. Yaşar ACAT danışmanlığında Memet AK tarafından hazırlanan "Mahallemi Lehçesinde Fiiller ve Fasih Arapçadaki Fiillerle Karşılaştırması" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

18.06.2019

JÜRİ **İMZA**

Danışman: Doç. Dr. Yaşar ACAT

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Üye Dr. Öğr. Üyesi Adnan ARSLAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ……tarih ve ……..…sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

ÖNSÖZ

Tarih boyunca çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu'da birçok etnik grup yaşamaktadır. Bu etnik gruplardan biri şüphesiz Araplardır. Türkiye'nin değişik bölgelerinde yaşayan Arapların bir kısmı Mardin ilinde yaşamaktadır. Mardin bölgesinde yaşayan Araplar içerisinde Midyat ilçe merkezi ile çevre köylerde yaşayan Araplar, Mahallemiler diye adlandırılmaktadır. Mahallemiler, kendine özgü özellikleri olan Mahallemi-Arap lehçesini konuşmaktadırlar. Arapçanın bu lehçesi, yüzyıllardır nesilden nesile sözlü olarak aktarılagelmiştir.

Günümüze kadar varlığını devam ettiren Mahallemiler ve Mahallemilerin konuşmuş oldukları diyalekt ile ilgili sayılı miktarda yerli ve yabancı çalışmalar mevcuttur. Bunlardan Otto Jastrow'a ait '*Arabische Texte aus Kinderib ile Glossar zu Kinderib'* ile Davut Orhan'a ait *'Midyat Yöresel Arapçası (Muhallemi) ve Sözlü Edebiyatı'* adlı çalışmalar, Mahallemi diyalektiyle ilgili yapılan dilsel çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Ancak Mahallemilerin konuştukları dilde kullanılan fiil ve fiil yapıları hakkında müstakil olarak yapılmış herhangi bir çalışma mevcut değildir. Bu nedenle lehçeye ait fiil yapısı, lehçedeki fiillerin fasih Arapçadaki fiillerle olan benzerlik ve farklılıkları dikkatimizi çekmiştir.

Mahallemi Arap diyalektinin yazı dilinin olmaması, bölgede konuşulan başta Kürtçe olmak üzere diğer dillerden etkilenmesi gibi nedenler, lehçenin diğer tüm lehçelerde olduğu gibi belirli bir oranda fushâ (Standart Arapça)'dan farklılaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Mahallemi-Arap diyalekti ses, biçim ve sözdizimi bakımından fushâya olan uygunluğunu günümüze kadar koruyabilmiştir. Bu konuyu araştırmamı öneren ve araştırmama katkı sağlayan tez danışman hocam Doç. Dr. Yaşar ACAT'a teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca çalışmamı titizlikle inceleyip çalışmama katkı sağlayan, Mahallemi lehçesine oldukça vâkıf Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL hocama da teşekkür ederim.

Memet AK

ŞIRNAK - 2019

MAHALLEMİ LEHÇESİNDE FİİLLER VE FASİH ARAPÇADAKİ FİİLLERLE KARŞILAŞTIRMASI

Memet AK

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans / Haziran, 2019

Danışman: Doç. Dr. Yaşar ACAT

ÖZET

Bu araştırmada, Mardin'in Midyat İlçesinde konuşulan Mahallemi Arap diyalektinde yer alan fiiller ele alınmıştır. Midyat ve civarında konuşulan Mahallemi Arap diyalektinde yer alan fiiller sesbilim, biçimbilim ve sözdizimi bakımından betimlenerek, fiillerin Fasih Arapçadaki fiillerle karşılaştırması yapılmıştır.

Üç bölümden oluşan tez çalışmamızın birinci bölümünde genel anlamda Midyat ve Midyat'ta yaşayan Mahallemi topluluğu hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Mahallemi Arap diyalektinde kullanılan fiillerin incelemesi yapılmış ve fiillerin zamirlerle kullanımı ele alınmıştır. Fiillerin zamirlerle kullanıldığında uğradıkları değişiklikler ile fiillerin cümle içinde kullanımları işlenmiştir. üçüncü bölümde de içinde lehçe ve lehçedeki fiillerin kullanımına örnek oluşturan farklı kategorilerdeki metinlerin orijinallerine Türkçe çevirileriyle birlikte yer verilmiştir.

Günümüzde Midyat ve civarında konuşulan Mahallemi Arap diyalektinde yer alan fiillerin sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi bağlamında Fasih Arapçadaki fiillerin belirgin özelliklerini taşıdıkları, fiillerin muttasıl (bitişik) zamir ve bazı edatlarla kullanıldığında harf türemesi ve ses düşmesi gibi bazı ses olaylarına uğradıkları, lehçenin özellikle son dönemlerde Türkçe'den etkilenmiş olduğu ve bu durumun lehçedeki fiiller üzerinde de görüldüğü, lehçeye Türkçe ve Kürtçeden fiillerin girerek bu fiillerin leçedeki fiil yapısına uyarlandıktan sonra kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Midyat, Mahallemi**,** Arap, lehçe, fiiller.

Verbs in the Mahallemi Dialect and Their Usage with Pronouns

Memet AK

Şırnak University, Institute of Social Sciences, Department of Core Islam Sciences, Post Graduate / June, 2019

Supervisor : Associate Professor Yaşar ACAT

ABSTRACT

In this study, verbs in Mahallemi Arab Dialect, which is spoken in Midyat, Mardin, are examined. Verbs in Mahallemi Dialect which is spoken in and around Mardin, are compared with verbs in Modern Standard Arabic by being identified in terms of phonetics, morphology and syntax.

This study consists of three parts and in the first part : general information related to Midyat and Mahallemi society, living in Midyat, is given. In the second part; verbs, used in the Mahallemi Arab dialect, are analyzed and usage of verbs with pronouns is discussed. The changes that verbs go through when used with pronouns and the usage of verbs in sentence are determined. In the third part, the originals of the text in different categories, which are examples of the use of verbs in dialect and dialect, are given together with their translation into Turkish.

It is concluded that verbs in the Mahallemi Arab dialect, which is spoken in and around Midyat, have the characteristics of certain verbs in Modern Standart Arabic in terms of phonetics, morphology and syntax; verbs go through some changes such as epenthesis and omission, when used with contiguous pronouns and some prepositions; the dialect is affected by Turkish lately and this has effects on the verbs in the dialect; verbs enter into the dialect from Turkish and Kurdish and those verbs are used after being adapted to the verb structure in the dialect.

Key Words : Midyat, Mahallemi, Arab, dialect, verbs.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK ..... İV

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK V

KABUL VE ONAY SAYFASI ..... Vİ

ÖNSÖZ ..... Vİİ

ÖZET ..... Vİİİ

ABSTRACT ..... İX

İÇİNDEKİLER X

KISALTMALAR XV

SİMGELER VE ÇEVİRİYAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ ..... XVİİ

TABLOLAR LİSTESİ ..... XVİİİ

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... XXİ

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONU VE YÖNTEM BAKIMINDAN TANITILMASI ... 1

1.1. Araştırmanın Konusu 1

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 2

1.3. Araştırmanın Kapsamı 3

1.4. Araştırmanın Yöntemi 4

1.5. Benzer Çalışmaların İncelenmesi 5

BİRİNCİ BÖLÜM

MİDYAT VE MAHALLEMİLER

MİDYAT VE MAHALLEMİLER

1.1. Midyat 9

1.2. Mahallemiler 12

1.3. Mahallemilerin Tarihi Arka Planları 15

1.3.1. Menşe'leri 15

1.3.2. Tarihte Mahallemiler 19
1.3.3. Günümüzde Mahallemiler 23
1.3.4. Mahallemi Lehçesinin Genel Özellikleri 23

İKİNCİ BÖLÜM

FONETİK VE MORFOLOJİK BAKIMDAN İNCELEME

2.1. FONETİK/SES BİLGİSİ BAKIMINDAN İNCELEME 26
2.1.1. Mahallemi Arap Lehçesinde Harfler 26
2.1.1.1. Ünlü ve Ünsüz Harfler 26
2.1.1.1.1. Ünsüz Harfler 26
2.1.1.1.1.2. Boğaz Ünsüzleri 28
2.1.1.1.1.3. Dil Ünsüzleri 29
a. T/ت Sesi 29
c. K/ك Sesi 29
d. S/س Sesi 30
2.1.1.1.2. Ünlü Harfler 30
2.1.1.1.2.1. Kısa Ünlüler 31
a. (a,e) Ünlüleri 31
b. (u-ü) Ünlüleri 31
2.1.2. Harf ve Hareke Değişimleri 32
2.1.3. İmâle 33
a. Mufâ‘ale vezninde gelen fiiller 33
2.2. MORFOLOJİK/ŞEKİL BİLGİSİ BAKIMINDAN İNCELEME 35
2.2.1. Zamirler 35
2.2.1.1. Munfasıl/Ayrı Zamirler 35
2.2.1.2. Muttasıl/Bitişik Zamirler 36
2.2.1.2.1. Fiile Bitişen Zamir 36
2.2.2. Fiiller 37
2.2.2.1. Sülâsî Fiiller 39
a. Mâzi Fiiller 39
b. Muzâri Fiiller 40
2.2.2.1.1. Sâlim (سَالِم) Fiiller 41

2.2.2.1.2. Mehmûz (مهموز) Fiiller 44
2.2.2.1.3. Muda‘‘af (مضعّف) Fiiller 49
2.2.2.1.4. Misâl (مثال) Fiiller 52
2.2.2.1.5. Ecvef (أجوف) Fiiller 54
2.2.2.1.6. Nâkıs (ناقص) Fiiller 60
2.2.2.1.7. Lefîf (لَفِيف) Fiiller 66
2.3. FİİLLERİN ZAMİRLERLE KULLANIMI 69
2.2.2.2.1. Rubâ‘î Mücerred Fiiller 79
2.2.2.2.2. Rubâ‘î Mezîd (İlaveli) Fiiller 80
2.2.2.2.3. Rubai Mücerret Fiillere Mülhak Bablar 80
2.2.2.2.4. Mahallemi Lehçesinde Rubâ‘î Fiiller 81
2.2.2.2.5. Fasih Arapçada da Kullanılan Fiiller 81
2.2.2.2.6. Rubâ‘î Muda‘‘af Fiiller 81
a. Mâzi (geçmiş zaman) fiil köklerinden türeyenler 82
b. Sıfat Türlü İsimlerden Türeyenler 82
c. Kürtçeden uyarlanan fiillerden türeyenler 82
d. Yansıma sözcüklerden türeyenler 82
2.2.2.3. Mahallemi Lehçesinde Fiillerin Meçhul Kullanımı 83
2.2.2.4. Mahallemi Arap Diyalektinde Kullanılan Fiil Kalıpları 83
2.2.2.4.1. İf‘âl Kalıbı(أَفْعَلَ – يُفْعِلُ - إِفْعَال) 83
2.2.2.4.2. Tef‘îl Kalıbı (فَعَّلَ – يُفَعِّلُ - تَفْعِيل) 83
2.2.2.4.3. Mufâ‘ale Kalıbı(فَاعَلَ – يُفَاعِلُ - مُفَاعَلَة) 84
2.2.2.4.4. İnfi‘âl Kalıbı (إِنْفَعَلَ – يَنْفَعِلُ - إِنْفِعَال) 84
2.2.2.4.5. İfti‘âl Kalıbı(اِفْتَعَلَ – يَفْتَعِلُ - إِفْتِعَال) 84
2.2.2.4.6. İf‘ilâl Kalıbı (إِفْعَلَّ – يَفْعَلُّ – إِفْعِلَال) 85
2.2.2.4.7. Tefa‘‘ul Kalıbı (تَفَعَّلَ – يَتَفَعَّلُ – تَفَعُّل) 85
2.2.2.4.8. Tefâ‘ul Kalıbı (تَفَاعَلَ – يَتَفَاعَلُ – تَفَاعُل) 85
2.2.2.4.9. İstif‘âl Kalıbı (إِسْتَفْعَلَ – يَسْتَفْعِلُ – إِسْتِفْعَال) 85
2.2.2.5. Fiillerle Kullanılan Edatlar 86
2.2.2.6. Cer Harfleriyle Kullanıldıklarında Anlamı Dönüşen Fiiller 90
2.2.2.7. Yardımcı Fiil Olarak Kullanılan Fiiller 93
a. Kēn 93
b. Ṡār 94

c. Sewē / sewwē 95
d. Tēḳ 96
e. Beḳē / Beḳ 96
2.2.2.8. Mastarlar 97
2.2.2.9. İsim-Fiiller 99
2.2.2.10. Nâkıs Fiiller 99
2.3. SÖZDİZİMİ BAKIMINDAN İNCELEME **100**
2.3.1. İsim Cümlesi 101
2.3.1.1. Olumlu İsim Cümlesi 101
2.3.1.2. Olumsuz İsim Cümlesi 102
2.3.2. Fiil Cümlesi 102
2.3.2.1. Olumlu Fiil Cümlesi 102
2.3.2.2. Olumsuz Fiil Cümlesi 102
2.3.3. Şart Cümlesi 102
2.3.4. Taaccüb Üslûbu 103
2.3.5. Medih ve Zem Fiilleri 104
2.3.6. Soru Cümlesi 104
2.3.7. Mahallemi Lehçesinin Diğer Dillerden Etkilenmesi 105
2.3.7.1. Türkçeden Geçen Fiiller 107
2.3.7.2. Kürtçeden Geçen Fiiller 109
2.3.8. Fiilde Anlam 111
2.3.8.1. Fiilde Anlam Daralması 111
2.3.8.2. Fiilde Anlam Genişlemesi 111
2.3.8.3. Fiilde Anlam Değişmesi 112
2.3.9. Terimleşmiş Fiiller 112
2.3.10. Fiillerle Kullanılan Olumsuzluk (Nefy) Edatları 113
2.3.10.1. Olumsuz Mâzi Fiil: 113
2.3.10.2. Olumsuz Muzâri Fiil: 113
2.3.11. Fiillerle Kullanılan Bazı Edatlar 114
2.3.12. Zaman Zarfları 114
2.3.13. Mahallemi Lehçesinde Cümle Kalıpları 117
2.3.14. Hayvanların Çıkardığı Sesler İçin Kullanılan Fiiller 119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

METİNLER **121**

3.1. METİN 1 121
3.2. METİN 2 130
3.3. METİN 3 130
3.4. METİN 4 130
3.5. METİN 5 130
3.6. METİN 6 131
3.7. METİN 7 131

EKLER **132**

SONUÇ **149**

KAYNAKÇA **152**

KISALTMALAR

b. : Bin/İbn
bkz. : Bakınız
Bşe. : Bir şeye
Bşi. : Bir şeyi
c. : Cilt
ç. : Çoğul
çev. : Çeviren
d : Dişil/ Müennes
DIA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
e : Eril/Müzekker
Ed. : Editör
FA. : Fasih Arapça
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
İA. : İslam Ansiklopedisi
MA. : Mahallemi Arapçası, Mahallemi Arap diyalekti
M.Ö. : Milattan önce
M.S. : Milattan sonra
Ör. : Örnek
SA. : Standart Arapça
sy. : Sayfa
sad. : Sadeleştiren
sy. :Sayı
T. :Türkçesi
T.C. : Turkiye Cumhuriyeti
Tdk. :Tetkik eden
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
MA. : Mahallemi Arap diyalekti
thk. : Tahkik eden
TÜİK : Turkiye İstatistik Kurumu
ty. : Tarihi yok

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve devamı

vr. : Varak

vs. : Vesâire

yy. : Yayın yeri yok

SİMGELER VE ÇEVİRİYAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ

TRANSKRİPSİYON (ÇEVİRİYAZI) ALFABESİ

Arapça Harfler İçin:											
1	ء	’					18	ع	‘
2	ب	B b					19	غ	Ġ ġ
3	ت	T t					20	ف	F f
4	ث	Ŝ ŝ					21	ق	Ķ ķ
5	ج	C c					22	ك	K k
6	ح	Ḥ ḥ					23	ل	L l
7	خ	Ḫ ḫ					24	م	M m
8	د	D d					25	ن	N n
9	ذ	Ẑ ẑ					26	و	W w
10	ر	R r					27	ه	H h
11	ز	Z z					28	ي	Y y
12	س	S s							
13	ش	Ṣ ṣ					Farsça / Osmanlıca Harfler İçin:		
14	ص	Ṡ ṡ					29	پ	P p
15	ض	Ż ż					30	چ	Ç ç
16	ط	Ṭ ṭ					31	ژ	J j
17	ظ	Ẓ ẓ					32	گ	G g
							33	ڤ	V v
Uzatmalı Harfler İçin:									
ا	Ā ā	ٖ	Ū ū		ي	Ī ī			

SİMGELER

> :Dönüşüm yönü

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2 Munfasıl Zamir Çekimi 35
Tablo 3 Fiile Bitişik Merfû‘ Muttasıl Zamirler 36
Tablo 4 yazdı / كَتَبَ fiilinin çekimi 39
Tablo 5 yazıyor / يَكْتُبُ / fiilinin çekimi 40
Tablo 6 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (Sâlim Fiil) 41
Tablo 7 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (Sâlim Fiil) 42
Tablo 8 Emr-i Hazır Çekimi (Sâlim Fiil) 42
Tablo 9 Emr-i Ğaib Çekimi (Sâlim Fiil) 42
Tablo 10 Nehy-i Hazır Çekimi (Sâlim Fiil) 43
Tablo 11 Nehy-i Ğaib Çekimi (Sâlim Fiil) 43
Tablo 12 Lehçede kullanılan bazı salim fiil örnekleri: 43
Tablo 13 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu’l-fa) 44
Tablo 14 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (Sâlim Fiil) 44
Tablo 15 Emr-i Hazır Çekimi: 45
Tablo 16 Emr-i Gâib Çekimi: 45
Tablo 17 Nehy-i Hâzır Çekimi: 45
Tablo 18 Nehy-i Gâib Çekimi: 45
Tablo 19 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu’l-‘ayn) 45
Tablo 20 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu’l-‘ayn) 46
Tablo 21 Emr-i Hazır Çekimi: 46
Tablo 22 Emr-i Gâib Çekimi 46
Tablo 23 Nehy-i Hazır Çekimi: 47
Tablo 24 Nehy-i Gâib Çekimi: 47
Tablo 25 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu’l - lâm) 47
Tablo 26 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu’l-lâm) 48
Tablo 27 Emr-i Hazır Çekimi: 48
Tablo 28 Emr-i Gâib Çekimi: 48
Tablo 29 Nehy-i Hazır Çekimi: 48
Tablo 30 Nehy-i Gâib Çekimi: 49

Tablo 31 Lehçede kullanılan bazı mehmûz fiil örnekleri 49
Tablo 32 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (muda‘‘af fiil) 49
Tablo 33 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (muda‘‘af fiil) 50
Tablo 34 Emr-i Hazır Çekimi: 50
Tablo 35 Emr-i Gâib Çekimi 51
Tablo 36 Nehy-i Hazır Çekimi 51
Tablo 37 Nehy-i Gâib Çekimi 51
Tablo 38 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (misâl fiil) 52
Tablo 39 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (misâl fiil) 52
Tablo 40 Emr-i Hazır Çekimi 53
Tablo 41 Emr-i Gâib Çekimi 53
Tablo 42 Nehy-i Hazır Çekimi 53
Tablo 43 Nehy-i Ğaib Çekimi 54
Tablo 44 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 1.bâb) 54
Tablo 45 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 1. bâb) 55
Tablo 46 Emr-i Hazır Çekimi 55
Tablo 47 Emr-i Gâib Çekimi 56
Tablo 48 Nehy-i Hazır Çekimi 56
Tablo 49 Nehy-i Gâib Çekimi 56
Tablo 50 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 2.bâb) 56
Tablo 51 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 2. bâb) 57
Tablo 52 Emr-i Hazır Çekimi 57
Tablo 53 Emr-i Gâib Çekimi 57
Tablo 54 Nehy-i Hazır Çekimi 58
Tablo 55 Nehy-i Gâib Çekimi 58
Tablo 56 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 4.bâb) 58
Tablo 57 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 4. bâb) 58
Tablo 58 Emr-i Hazır Çekimi 59
Tablo 59 Emr-i Gâib Çekimi 59
Tablo 60 Nehy-i Hazır Çekimi 59
Tablo 61 Nehy-i Gâib Çekimi 59
Tablo 62 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 1.bâb) 60
Tablo 63 Muzâri/ Geniş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 1. bâb) 61

Tablo 64 Emr-i Hazır Çekimi 62
Tablo 65 Emr-i Gâib Çekimi..... 62
Tablo 66 Nehy-i Hazır Çekimi..... 62
Tablo 67 Nehy-i Gâib Çekimi..... 62
Tablo 68 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 2.bâb)..... 62
Tablo 69 Muzâri/Geniş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 2. bâb) 63
Tablo 70 Emr-i Hazır Çekimi 63
Tablo 71 Emr-i Gâib Çekimi..... 64
Tablo 72 Nehy-i Hazır Çekimi..... 64
Tablo 73 Nehy-i Gâib Çekimi..... 64
Tablo 74 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 4.bâb)..... 64
Tablo 75 Muzâri/Geniş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 4. bâb) 65
Tablo 76 Emr-i Hazır Çekimi 65
Tablo 77 Emr-i Gâib Çekimi..... 65
Tablo 78 Nehy-i Hazır Çekimi..... 65
Tablo 79 Nehy-i Gâib Çekimi..... 66
Tablo 80 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (lefîf fiil) 67
Tablo 81 Muzâri/ Geniş Zaman Fiil Çekimi (lefîf fiil)..... 67
Tablo 82 Emr-i Hazır Çekimi 68
Tablo 83 Emr-i Gâib Çekimi..... 68
Tablo 84 Nehy-i Hazır Çekimi..... 68
Tablo 85 Nehy-i Gâib Çekimi..... 68
Tablo 86 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (1.tekil)’ 69
Tablo 87 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle
Çekimi (1.tekil)’ 70
Tablo 88 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle
Çekimi (2.tekil)’ 70
Tablo 89 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (Sâlim
Fiil) (2.tekil)’ 71
Tablo 90 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2.tekil) 71
Tablo 91 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2.tekil) 71
Tablo 92 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Tekil) 72

Tablo 93 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Tekil) 72
Tablo 94 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Tekil) 73
Tablo 95 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Tekil) 73
Tablo 96 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (1. Çoğul) 74
Tablo 97 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (1. Çoğul) 74
Tablo 98 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2. Çoğul) 75
Tablo 99 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2. Çoğul) 75
Tablo 100 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Çoğul) 76
Tablo 101 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Çoğul) 76
Tablo 102 Yazdı / كَتَبَ fiilinin muttasıl mansup zamirlerle çekimi: 77
Tablo 103 1. Tekil Şahıs Mâzi Fiillerin Mansup Zamirlerle Kullanımı 78
Tablo 104 MA. Lə, Le - FA. اِلَى Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi 86
Tablo 105 MA. Lə - FA. لِ Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi 87
Tablo 106 MA. Bə - FA. بِ (ile) Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi 88
Tablo 107 MA. Fə, Fī - FA. فِي (..de, ..da, içinde) Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi 89
Tablo 108 MA. ‘elē – FA. عَلَى (…de; …in üstünde) Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi 89
Tablo 109 Mən/مِنْ (…den; …dan) FA. مِنْ Harfinin Şahıslara Göre Çekimi 90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Resim 1. (Mahallemi Bölgesi XIV-XXI. Yüzyıl) 3
Resim 2. Türkiye’de Arap Dili lehçelerinin konuşulduğu bölgeler…..... 4

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONU VE YÖNTEM BAKIMINDAN TANITILMASI

1.1. Araştırmanın Konusu

Dilin birçok tanımı mevcuttur. Dile ait tanımların her birinde dilin bir özelliği ön plana çıkarılmıştır. Bu tanımların ortak özelliği dilin iletişim aracı olmasının ön plana çıkarılmış olmasıdır. Dilin tanımına şu iki örneği vermek mümkündür:

"Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü yasaları olan ve ancak bu yasalar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş toplumsal bir kurumdur."[1]

"Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir."[2]

Arapça'da dil olgusunu ifade etmek üzere el-lisân ve el-lüğa kavramları kullanılmaktadır. Her ne kadar bu kavramların her ikisinin karşılığı Türkçe'de dil şeklinde ifade edilse de bu kavramların ifade etmiş olduğu anlam birbirinden farklıdır.

El-Lüğa kavramı daha çok evrensel anlamda insanların iletişimi kendisiyle gerçekleştirdikleri sese dayalı konuşma düzenini ifade eder. El-Lisân ise bu olgunun icrâ edildiği organdır.[3]

Arap dilbilimcileri konuşma yeteneği anlamında dilin tanımını yaparken el-lüğa terimini kullanmışlardır.[4]

Lehçe, bir dilin değişik ülkelerde ve bölgelerde, yine aynı dilbirliğinden kimselerce konuşulan değişik biçimidir.[5]

Türkiye sınırları içinde Arapça'nın çeşitli lehçelerini konuşan topluluklar mevcuttur. Hatay (Antakya), Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Bitlis, Muş, Batman, Şırnak,

---

1 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2011, s. 3.

2 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, I, s.55.

3 Ramazan Demir, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi,* (Doktora Tezi) İstanbul 2008, s.19.

4 İbn Cinnî, *el-Hasâis,* (thk. Muhammed Ali en-Neccâr), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1371/1952, I. s.33.

5 Aksan, *Her Yönüyle Dil* I, s. 141.

Gaziantep, Kilis, Diyarbakır, Adana (Seyhan, Karataş) illeri ile Tarsus ilçesi başta olmak üzere Mersin ilinde Arapçanın farklı lehçeleri anadili olarak konuşulmaktadır. Türkiye sınırları içerisinde konuşulan Arap diyalektleri, "Suriye-Lübnan Kıyı Diyalekti", "Suriye Bedevî Diyalekti" ve "Mezopotamya Diyalekti" olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Hatay (Antakya), Adana, Mersin ve Tarsus bölgelerinde Suriye-Lübnan kıyı diyalekti; Şanlıurfa'da Suriye Bedevî (Çöl) Diyalekti; Mardin, Şırnak, Siirt, Muş, Kozluk-Sason (Batman) bölgelerinde ise Mezopotamya Arap diyalekti konuşulmaktadır. Bu diyalektleri şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

a. Adana Mersin ve Hatay gibi yerleşim yerlerinin içinde yer aldığı Doğu Akdeniz kıyı bölgesinde konuşulmakta olan Arap Diyalektleri.

b. Şanlıurfa'da konuşulan Arap diyalektleri.

c. Mardin, Siirt, Batman, Diyarbakır, Bitlis ve Muş illerinin bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde konuşulmakta olan Arap diyalektleri.[6]

Araştırmamızın konusu, standart Arapça (SA) ile Midyat yöresinde konuşulan Mahallemi Arap (MA) diyalektinde yer alan fiilllerin benzer ve farklı yönlerinin tespit edilip Mahallemi Arap diyalektinde yer alan fiillerin fonolojik, morfolojik ve sentaktik bakımdan incelenmesidir. Bunun yanı sıra Mahallemi Arap diyalektinin ulusal dil Türkçe ve bölgede konuşulan diğer diller olan Kürtçe ve Süryaniceden fiiller özelinde ne ölçüde etkilendiği de araştırmamızın diğer bir konusudur.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünyanın en eski dillerinden biri olan Arapça, günümüzde çoğunluğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşayan yaklaşık 250 milyon insan tarafından anadil olarak konuşulmaktadır.[7] Günümüzde Arapça; Suudi Arabistan, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Mısır, Sudan, Tunus, Cezayir, Libya ve Fas'ın Resmi dilidir. Ayrıca din dili olması hasebiyle Anadili Arapça olmayan Endonezya ve Türkiye gibi başka çoğu ülkede yaşayan Müslümanlar farklı derecelerde olsa da Arapçayla ilgilidirler. Bunun yanı sıra Türkiye

---

6 Yaşar Acat (Ed.), *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri,* Akdem Yayınları, İstanbul, Mayıs 2018, s.8.

7 Musa Alp, *"Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca",* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.11, sy. 2, Temmuz-Aralık 2011, s.90.

sınırları içerisinde Arapçanın farklı lehçeleri, Hatay (Antakya), Mardin, Batman, Siirt, Diyarbakır, Muş, Şanlıurfa, Gaziantep, Adana ve Mersin'de konuşulmaktadır.

Mardin ilinde Arapça'nın Kuzey Mezopotamya lehçelerinden biri olan *'ḳəltu'* lehçesi konuşulmaktadır.[8] Bu lehçe ile ilgili yerli ve yabancı çalışmalar yapılmış olup ileride bunlara değinilecektir. Bununla birlikte Mardin il merkezi ve Mardin yöresinde konuşulan Arapçadan farklı bir ağızla konuşulan Mardin'in Midyat ilçesi ile ilçe civarındaki bazı köylerin konuştuğu Arapça diyalektle alakalı müstakil çalışmalar az da olsa mevcuttur.

Hangi dil olursa olsun, bir dilde fiil çeşitli kelimeler o dilin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Fiil soylu kelimelerin Arapçada ne denli önem arzettiğini Arap Dili ve dilbilgisiyle iştigal edenler daha iyi bilmektedir. Arapçada kelime, fiil, isim ve harf olmak üzere üç kısma ayrılır. Arapça müştak (türemiş) bir dil olduğu için çoğunlukla isim türünden kelimelerin, bazen de harf olarak nitelenen edat ve ilgeçlerin kökleri fiildir. Sözgelimi isim cinsli olan ism-i fâil, ism-i mef'ul, sıfat-ı müşebbehe, ism-i zaman, ism-i mekân vb. kalıbındaki kelimelerin aslı her zaman için bir fiil köküdür. Fiilin, dil için özellikle de Arap dili için olan öneminden yola çıkarak, bu çalışmanın konusu Midyat ve çevresinde konuşulan Mahallemi Arap diyalektinde fiiller olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada Mahallemi Arap diyalektinde fiillerin fasih Arapçadaki fiillerle olan benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Sadece konuşma dili olarak varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiş olan Mahallemi Arap diyalektinde, dilde çok önemli bir öneme hâiz olan fiillerin anlaşılması sözkonusu lehçenin karakteristik dil özelliklerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Araştırmamızın amacı Midyat ve çevresinde konuşulan Mahallemi Arap diyalektindeki fiillerin fasih Arapçadaki fiillerle olan benzer ve farklı yönlerini tespit etmektir. Bununla Türkiye'de Arapça lehçebilim (diyalektoloji) çalışmalarına katkı sağlamayı ümit etmekteyiz.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma, Mardin ili Midyat ilçe merkezi ile Midyat civarındaki köylerde yaşayan Mahallemi topluluğunun konuşmuş olduğu Arapça lehçedeki fiillerin fonetik,

---

[8] Jastrow Otto, ''Arabic *Dialects* In Turkey – Towards A *Comparative Typology'' Türk Dilleri Araştırmaları,* 2006, XVI, S. 153 -163. Türkçe çev. İçin bkz. Jastrow, Otto, *''Türkiye'de Arapça Diyalektleri – Karşılaştırmalı Tipolojiye Doğru'',* (Çev. Muna Yüceol Özezen) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 24, Sayı 2, 2015, s. 63-74.

morfolojik ve sentaktik açıdan incelenmesi ile Mahallemi Arap lehçesindeki fiillerin fasih (standart) Arapçadaki fiillerle karşılaştırmasını kapsamaktadır.

Midyat'ta yaşayan ve anadili Arapça olan Mahallemi topluluğu dışındaki diğer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının konuştukları dil araştırma alanımızın dışındadır. Gerek Irak, gerekse Suriye sınırları içerisinde yaşayan ve aynı isimle (Mahallemi) anılan toplulukların konuştuğu lehçe de araştırmamızın sınırları dışında tutulmuştur.

Araştırma alanı olan Mahallemi Arap lehçesinin konuşulduğu bölgede her köyde hatta aynı köyün farklı mahallelerinde dahi değişik ağızların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu durum da lehçeyi temsil edebilecek bir ağzı tercih etme gerekliliği doğurmuştur. Bu nedenle Midyat ilçe merkezine 15 km. uzaklıkta bulunan Çavuşlu (Şôrızbaḥ) köyünde konuşulan ağız merkez alınmıştır. Çavuşlu (Şôrızbaḥ) köyünün tercih edilmesinde, bölgede Mahallemi lehçesini konuşan insanlar tarafından sözkonusu köyde Mahallemi lehçesinin güzel konuşulduğu ve köyün bölgeyi temsil etme yeterliliğine sahip olduğu kanaati etkili olmuştur.

Dil, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişen bir olgudur. Bu bağlamda araştırmamız, yapıldığı tarih aralığında konuşulan dil ile sınırlıdır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada "nitel araştırma yöntemi" takip edimiştir. Bu yöntemin teknikleri içerisinde yer alan "yapılandırılmamış gözlem'' , "yarı yapılandırılmış gözlem" ile "katılımcı gözlem" teknikleri uygulanmıştır.

Araştırma, Midyat'ın değişik mahalle ve köylerinde yaşayan Midyat'ın değişik köylerinden başka şehirlere göç etmiş olan anadili olarak Mahallemi Arap lehçesini konuşan kişilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma esnasında lehçeyi konuşup anlayabilme yeteneği ile yaş büyüklüğü arasındaki doğru orantının var olduğu sayıltısından hareketle kendileriyle görüşme yapılan kişilerin 50 (elli) yaş üzeri olmasına ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte yaşları 50 (elli)'den küçük olan kişilerle de görüşme sağlanmıştır.

Lehçenin kendi içinde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla farklı köylerin yanı sıra aynı köyün değişik mahallelerinden kişilerin bulunduğu ortam içinde de "katılım" gerçekleştirilmiştir.

Mahallemi halk kültürüne ait internet siteleri ile Mahallemi lehçesini konuşan kişilerin internet ortamında yer alan Mahallemi Arap lehçesiyle yapılmış konuşmalarından da faydalanılmıştır. Araştırma esnasında sık sık başvurulan kişiler şunlardır:

Çavuşlu (Şōrızbaḥ) Köyü : Nuri AK (81),
Halime AĞIRMAN (60), İsmail BÜDÜN (59), Davut AKTÜRK (53)
Acırlı (Dêyrəzbīne) Köyü: Yunus ACAT (94)
Gelinkaya (Kefrḥuwār) Köyü: Zeydan SEZER (80), Naime SEZER (76),
Davut GÜNDÜZ (64), Katibe GÜNDÜZ (60).
Söğütlü (Kindêrīb) Köyü : Adle BATI (80).
Mercimekli (Ḥepsənēs) Köyü: Serhan GÜL (74),
Yolağzı (Dêyrəndəb) Köyü: Şehmus KIZMAZ (22),
Yenice (Nūnəb) Köyü: Hayrullah ÇELİK (59),
Gölbaşı (Ḫərbət əl-Ḥecci): Halil DAŞ (45).

1.5. Benzer Çalışmaların İncelenmesi

Batılı araştırmacıların Anadolu'da konuşulan Arap diyalektlere olan ilgisi Türkiye'dekinden daha fazla olmuştur. Bu konuyla ilgili ilk araştırmalar Albert Socin (1882)'e ait *Der Arabische Dialekt von Mosul und Märdin* adındaki üç adet makalesiyle başlamıştır. Midyat yöresinde konuşulan Arapça Diyalektler ile ilgili yapılan bazı araştırmalar ise şunlardır:

a. Hans-Jurgen Sasse (1971) *Linguistische Analyse des arabischen Dialekts der Mḥallamīye in der Provinz Mardin (Südosttürkei).*
b. Otto Jastrow (2003) Arabische Texte aus Kinderib.
c. Otto Jastrow (2005) Glossar zu Kinderib.
d. Otto Jastrow (2011) Turkish and Kurdish İnfluences in the Arabic Dialects of Anatolia.
e. Grigore (2002) L'arabe Parlé à Mardin Monographie d'un Parler Arabe <<Périphérique>> .
f. Abdulkadir Osman (2011) *el-Lehce el-Muhallemiyye Beynel-Fasîh ve'l-'Âmmi we'd-Dâḫil*.

Bu çalışmasında Osman, Midyat ve çevresinde konuşulan Mahallemi lehçesini ele almış, lehçenin konuşulduğu yerler, diğer eski Arapça lehçeler ile bağlantısı, Cezîre bölgesindeki lehçeler ile olan ilişkisi ile yörede konuşulan diğer diller ile olan

etkileşimi ile ilgili örnekler vermektedir. Ayrıca Osman, çalışmasının diğer bölümlerinde Mahallemi Arap lehçesinin öne çıkan özellikleri ile lehçede kullanılan bazı kelimelerin anlamlarını vermektedir.

Genel olarak Mardin'de özel olarak da Midyat ve çevresinde konuşulan Arapça lehçeye diyalektoloji çalışmalarına göstermiş oldukları ilgi nedeniyle Batılı araştırmacıların yapmış oldukları çalışmaların Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalara göre daha çok ve daha erken döneme ait oldukları görülmektedir.

Midyat ilçesinin tarihî, dinî ve sosyolojik yapısını konu edinmiş olan yerli çalışmalar ise daha geç başlamıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Halit Yeşilmen, *"Mahallemiler ve Ebruli Kültürün Ağırbaşlılığı".* Bu çalışmasında Yeşilmen Mahallemi toplumunun sosyo-kültürel yapısı ile etno-dini kimliklerini belirleyen unsurları irdelemeye çalışmıştır.

İhsan Çetin, *"Midyat'ta Etnik Gruplar".* Bu çalışmasında Çetin, Midyat'ta yaşayan Kürtler, Mahallemiler, Süryani ve Becirmaniler (Seyyidler) gibi etnik grupları konu almıştır.

Bununla birlikte Midyat yöresinde konuşulan Mahallemi Arap lehçesini akademik olarak konu edinen çalışmalar oldukça azdır. Şu ana kadar bu alanda yapılan tek çalışma Davut Orhan'a ait *"Midyat yöresel Arapçasında (Muhallemi) anlatılar ve özellikleri",* adlı 2014'te bitirdiği Yüksek Lisans tezi olarak hazırlamış olduğu çalışmadır. Bu çalışmasında Orhan, Midyat ve çevresinde konuşulmakta olan Mahallemi lehçesinin fasih Arapça'ya olan benzer ve farklı noktaları sözlü kültürün birer öğesi olan atasözü, beddua, bilmece, deyim, dua, hikaye, şiir, tekerleme, temenni ve türkü gibi derlemelerden örnekler vererek tespit etmeye çalışmıştır. Yine Ahmet Abdulhâdioğlu'na ait *"Mardin'deki Arapça Sözlü Kültürünün Korunmasında Hikaye Gecelerinin Rolü"* adlı makalede, Mardin'de hikaye anlatı geleneğinin bu yöredeki Arap kültürünü ve burada konuşulan Arapça diyalekti koruma konusunda üstlendiği rol işlenmiştir. İbrahim İşler öncülüğündeki heyet tarafından hazırlanan *'Muhallemi Lehçesi Arapça-Türkçe Sözlük'* adlı çalışmada ise Mahallemi lehçesinde kullanılan kelimeler alfabetik sıraya göre türkçe anlamlarıyla birlikte ele alınmış ve Davut Orhan tarafından da her kelimenin karşısına fasih Arapçadaki karşılığı yazılmıştır. Bu çalışmada Kindêrîb (Söğütlü Köyü) ağzının merkez alındığı göze çarpmaktadır.

Yaşar Acat (2016) Dirâsetun Muḳârana fî'l-'Anâṡıri'l-Muştereketi fî'l-Lehceti'l- 'Arabiyyeti el-Anatûliyye el-mu'âṡıra adlı çalışmasında M. Swadeshh'e ait 100 kelimelik listeyi baz alarak diyalektler arası yakınlık-uzaklık ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

"Mhallemi Lehçesinde Kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü ve Deyimlerle Mukayesesi" başlıklı makalesinde ise Midyat ve çevresinde kullanılan atasözü ve deyimlerin fasih Arapça'daki atasözü ve deyimlerle karşılaştırmasını yapmıştır.

"Mhallemi Lehçesinde Kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Siirt Arapçasında Kullanılan Atasözü ve Deyimlerle Mukayesesi" adlı çalışmasında ise Midyat ve çevresinde kullanılan atasözü ve deyimlerin Siirt Arapçasındaki atasözü ve deyimlerle karşılaştırmasını yapmıştır.

Yaşar Acat ile Tayseer ez-Ziyâdât'ın (2014) "*el-Qiyemu'l-Axlāḳiyye fi'l-Emŝēli'l-Meḥellemiyye" adlı çalışmada* da Mahallemi atasözlerinde ahlaki değerler konusu işlenmiştir.

Bunların yanında Mehmet Şayır'ın *"Mardin'de konuşulan Arapça Lehçenin sesbilgisi biçimbilgisi ve sözdizimi bakımından incelenmesi",* adlı 2017'de bitirdiği doktora tezi de Midyat'ta konuşulan Mahallemi Arap lehçesinden farklı bir ağızla konuşulan Mardin lehçesi ile ilgili bir çalışması da mevcuttur. Bu çalışmasında Şayır, Mardin merkezi ile Mardin çevresinde konuşulan Arapçayı fonolojik, morfolojik ve sentaktik açıdan etraflıca incelemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
MİDYAT VE MAHALLEMİLER

MİDYAT VE MAHALLEMİLER

1.1. Midyat

Mardin'e bağlı 10 ilçeden biri olan Midyat, coğrafi açıdan, doğusunda Dargeçit ilçesi, batısında Ömerli İlçesi, kuzeyinde Batman iline bağlı Gercüş ilçesi, güneyinde Nusaybin ilçesi, güneydoğusunda Şırnak iline bağlı İdil ilçesi, kuzeybatısında ise Savur ilçesi yer almaktadır.

Midyat isminin etimolojisi hakkında değişik görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre, Midyat ismini *"Matiate"* kelimesinden almış ve zamanla bu isim *"Midyat"* şekline dönüşmüştür. Bu görüşü ileri sürenler, Asur İmparatorlarından II. Aşurnasirpal'ın (M.Ö. 884-885), M.Ö. 879 yılında gururla söylediği: *"Matiate'yi (Midyat) ve köylerini buyruğum altına soktum. Bol ganimet edinip onları yüklü haraca ve vergiye bağladım."* yazıtına dayanmaktadırlar.[9]

Midyat yöresinin içinde yer aldığı Fırat ve Dicle nehirlerinin sulamış olduğu bereketli topraklar için batılı kaynaklar ''iki nehir arası'' anlamına gelen Mezopotamya adını vermektedirler. Buna karşılık Araplar ise Mezopotamaya bölgesini iki bölüme ayırarak, güney kısmını Sevâd veya Irak, kuzey kısmını ise el-Cezire diye adlandırmışlardır. Midyat yöresi, Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan toprakların kuzey bölümünü ifade eden ve Arapça ''ada'' anlamına gelen el-Cezîre, Tur Abdin ve Ceziret İbn Ömer olarak geçmektedir.[10]

2018 yılı adrese dayalı nüfus sayımı sonucuna göre Midyat merkez ve Midyat'a bağlı yerlerin nüfusu 113.367 olarak tespit edilmiştir. Midyat İlçesine bağlı toplam 72 mahalle mevcuttur.[11] Midyat şehri 1083 km² yüzölçümüne sahiptir. Ortalama yükseltisi 1200- 1300 metreyi bulan plato sahasında yer almaktadır. Midyat merkezin doğu tarafı eski Midyat, batı tarafı ise Estel diye bilinmektedir. Eski Midyat ile Estel birbirlerine yaklaşık olarak üç km. uzaklıkta idi ancak günümüzde her iki kısım birleşmiştir. Günümüzde Midyat merkezde on mahalle yer almaktadır. Midyat'ın

---

9 http://www.mardinkulturturizm.gov.tr/TR-56489/midyat-tarihcesi.html. (Erişim tarihi: 25.04.2019.)

10 Adnan Çevik, *"İlkçağlardan Orta çağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası",* Makalelerle Mardin, I, İstanbul 2007, s.105-140.

11 http://www.nufusune.com/midyat-ilce-nufusu-mardin (Erişim tarihi: 25.04.2019).

arazisi çıplak ve sert görünüşlü olup, kumlu, killi kalkerli kapalı derin vadi ve tepeler şeklindedir. Midyat'ta karasal iklim hâkimdir. [12]

Midyat'ta belediye teşkilâtı ilk olarak 1890 yılında kurulmuş, 1927 yılında ise Midyat, Mardin'e bağlanmıştır. 1930 yılında ise bir Süryâni yerleşim alanı olan Midyat kesimi ile bir Mahallemi Arap yerleşim alanı olan Estel tek bir belediye teşkilâtı altında birleşmiştir. Günümüzde Midyat'ın ekonomisi tarım ve hizmet sektörüne dayanmaktadır.

Midyat bölgesinde dinsel bir homojenlik yoktur. Günümüzde Midyat ilçe merkezinde Müslüman, Hristiyan (Süryâni) ve Yezidîler yaşamaktadırlar. İlçede Türkçe, Kürtçe Arapça (Mahallemi lehçesi) ve Süryânice konuşulmaktadır.

Tablo 1 Midyat İlçesi Yönetim Bölgesinde Yer Alan Mahalle İsimleri ve Nüfusları. (Merkez mahalleler koyu renkle yazılmıştır.)

Mahallenin Adı	**Nüfusu**	**Mahallenin Adı**	**Nüfusu**
Acırlı Mah.	3.327	Harmanlı Mah.	311
Adaklı Mah.	78	**Işıklar Mah.**	1.738
Akçakaya Mah.	5.695	İkizdere Mah.	107
Altıntaş Mah.	230	İzbırak Mah.	31
Anıtlı Mah.	130	Kayabaşı Mah.	110
Bağlarbaşı Mah.	514	Kayalar Mah.	133
Bağlar Mah.	8.540	Kayalıpınar Mah.	1.404
Bahçelievler Mah.	9.188	Kutlubey Mah.	669
Bardakçı Mah.	174	Mercimekli Mah.	367
Barıştepe Mah.	1.095	Narlı Mah.	439
Başyurt Mah.	765	Ortaca Mah.	826
Bethkustan Mah.	174	**Ortaçarşı Mah.**	3.117
Budaklı Mah.	1.071	Oyuklu Mah.	36
Cumhuriyet Mah.	9.570	Pelitli Mah.	340
Çaldere Mah.	555	**Sanayi Mah.**	3.556
Çalpınar Mah.	563	Sarıkaya Mah.	444

[12] http://www.midyat.bel.tr/midyat-hakkinda-19s.htm (Erişim tarihi: 15.05.2019).

Çamyurt Mah.	201	Sarıköy Mah.	838
Çandarlı Mah.	67	**Seyitler Mah.**	8.200
Çavuşlu Mah.	3.332	Sivrice Mah.	1.648
Çayırlı Mah.	239	Söğütlü Mah.	2.613
Danışman Mah.	231	Şenköy Mah.	2.624
Doğançay Mah.	164	Taşlıburç Mah.	76
Doğanyazı Mah.	186	Tepeli Mah.	125
Dolunay Mah.	134	Toptepe Mah.	1.584
Düzgeçit Mah.	115	Tulgalı Mah.	332
Düzoba Mah.	551	Üçağıl Mah.	160
Eğlence Mah.	230	**Ulucami Mah.**	6.253
Elbeğendi Mah.	42	Yayvantepe Mah.	1.159
Erişti Mah.	408	Yemişli Mah.	514
Gelinkaya Mah.	1.788	Yenice Mah.	73
Gölcük Mah.	9.182	Yeni Mah.	4.811
Gülgöze Mah.	241	Yeşilöz Mah.	292
Gülveren Mah.	748	Yolbaşı Mah.	3.323
Güngören Mah.	176	**Yunus Emre Mah.**	4.739
Güven Mah.	89	Yuvalı Mah	101
Hanlar Mah.	319	Ziyaret Mah.	162

2018 yılına ait istatistikler TÜİK sayfasından alınmıştır.[13]

[13] http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 (Erişim tarihi: 15.05.2019).

Resim 1. Midyat İlçesi yerleşim yerleri haritası[14]

1.2. Mahallemiler

Mahallemiler, Midyat'ın Estel kesimi başta olmak üzere daha çok Midyat-Nusaybin yolunun batı tarafı ile Midyat-Savur yolunun güney kısmında yer alan bölgelerde yaşayan Sünni Arap topluluklardır. Midyat-Savur hattının kuzey kesiminde Kürtlerle karışık, Midyat-Estel yakınlarında ise müstakil köylerde yaşamaktadırlar. Günümüze dek Mahallemi-Arap topluluklarının kökenini ortaya çıkaran bilimsel olarak yapılmış etnolojik bir araştırma mevcut değildir. Mahallemilerin kökenlerine dair görüşler daha çok halk arasındaki sözlü aktarıma dayanmaktadır. Mahallemilerin dil karakterlerine ait araştırmalar ise azdır.

Ömerli-Midyat-Savur üçgeni içerisinde yerleşik olan Mahallemilerin dili, bölgede yaşayan diğer toplulukların dili Kürtçeden etkilenmişlerdir. Mahallemiler temel olarak iki bölgeye dağılmışlardır. Bunlar, Midyat'a yakın olan bölge ile Savur'a yakın olan bölgelerdir. Midyat'ın yakınlarında yer alan Mahallemi köyleri genel olarak Mardin-Midyat anayolu boyunca yer almaktadırlar. Bu köylerde diğer etnik topluluklara ait yerleşik neredeyse hiç kimse bulunmamaktadır. Bu köylerin tümü

[14] http://istmidyatlilardernegi.org/production.html. (Erişim tarihi: 10.05.2019).

önemli bir nüfusa sahip olup, Mardin ili 2012 yılında Büyükşehir statüsünü kazanmadan önce hepsi de belde statüsündeydiler. Günümüz itibariyle bunlar Midyat ilçesine bağlı birer mahalle statüsüne sahiptirler. Bu köyler, Çavuşlu (Ṣôrızbah), Söğütlü (Kəndêrīb), Şenköy (Epṣé), Acırlı (Dêrəzbīne), Gelinkaya (Kefr ḥuwār) ve Yolbaşı (Kefr ‘əllēb)’dır. Günümüzde Mahallemiler olarak bilinen ve Mahallemi Arap lehçesini konuşan köyler şu şekilde sıralanabilir:

a. Mardin ilinin Midyat ilçesinin Estel kesimi, Midyat ilçesine bağlı Çavuşlu (Ṣôrızbah), Söğütlü (Kəndérīb), Şenköy (Epṣé), Acırlı (Déyrəzbīne), Gelinkaya (Kefr ḥuwār), Yolbaşı (Kefr ‘əllēb), Sarıköy (Sēd), Ovabaşı (Ḳastalūné), Düzova (Rīṣ), Ziyaret (əzyārā), Sarıkaya (Ḥeldeḥ), Pelitli (Barbūnıs), Düzgeçit (Zernôḳe), Mercimekli (ḥepsənēs), Erişti (Tāfo), Yayvantepe (Ḳartmīn), Eğlence (Zīnôlé), Kayalar (Kefr Zôta).

b. Savur ilçe merkezi, Savur’a bağlı Üçkavak (Rājdiyé), Yenilmez (əmḫēṣniyé) ve Dereiçi (ḳəlləsô), Başkavak (Eḥmedī), Bengisu (Bētūṣé), Gölbaşı (Ḫərbət əl-ḥecci), Koşuyolu (erbəl), İçören (Teffé), Kayatepe (əmnêzəl), Tokluca (Cevzé) köyleri.

c. Ömerli İlçe merkezi, Ömerli ilçesine bağlı Alıçlı (Ḫərbət əl-Gəngərês), Anıttepe (Ḫərbət əl-Ḳəlēç), Yaylatepe (Ṭawḳ) Salihköy (Gundé), Kayaüstü (Eydô), Taşgedik (Kefsannôr).

d. Bölgeye sınır olan Batman ilinin Gercüş ilçesine bağlı Kayapınar (‘eynkēf), Yenice (Nūnəb) ve Yolağzı (Dêrəndəb) köyleri.

Savur civarında yer alan Mahallemi köyleri, Midyat bölgesinde yaşayan Mahallemilerden ağız yapısı bakımından biraz farklılık arz etmektedirler. Bunların yaşadığı bölgeye Beledü’l-Kōse (Köseliler diyarı), Kendilerine de kôseviyé (Köseler) denilmektedir. Bu bölgede yer alan en önemli Mahallemi köyleri Üçkavak (Rājdiyé), Yenilmez (əmḫēṣniyé) ve Dereiçi (ḳəlləsô) köyleridir. Bunlardan Dereiçi (ḳəlləsô) köyünde yaşayanlar Süryanidir. Ekonomik nedenlerden dolayı bu köyler başta Lübnan’ın başkenti Beyrut’a ve Almanya gibi Avrupa ülkelerine hayli göç vermişlerdir.

Mardin ilinde Midyat ve Savur’da yaşayan Mahallemi toplulukları dışında da Arap nüfus mevcuttur. Mardin şehrinin yaklaşık olarak yarısı, Mardin platosunun güney tarafı ile Ğurs vadisi civarındaki bazı köyler, Yeşilli ilçe merkezinin tamamına

yakını ile bu ilçeye bağlı bazı köyler, Araptır ve Mahallemi ağzına çok yakın bir ağızla konuşmaktadırlar.[15]

Mahallemi lehçesini konuşanlar kendilerini "əmḥellemi" olarak tanımlamaktadırlar. Lehçeyi konuşan topluluk için ise "əmḥellemiyé" ifadesi tercih edilmektedir. Lehçeyi konuşan topluluk mensupları kendilerinin Arap asıllı olduklarını, konuştukları mahallemi lehçesinin de Arapçanın bir lehçesi olduğunu dile getirmektedirler. Mahallemi isimlendirmesi birbirine benzer olan bir kaç şekilde yazılıp telaffuz edilmektedir. Bu isimlendirmeler, telaffuz edenlerin ağız yapılarının farklı olmasına bağlı olarak değişebilmektedir. Bunlardan öne çıkanlar şu şekilde sıralanabilir:

Mahallemiler : əmḥellemi

Kürtler : mḥelmi, meḥelmi

Süryânîler : mḥalmôyé, mḥalmôyô

Türkler : mahalmi, mahallemi, mıhallemi

Mahallemi kelimesinin kökeniyle alakalı birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerin farklı oluşu hem kelimenin etimolojisi hem de Mahallemi topluluğunun kökeni konusundaki farklı görüşlere dayanmaktadır. Mahallemi isimlendirmesinden hareket ederek Mahallemi topluluğunun kökeni hakkında ileri sürülen görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

a. Mahallemi ismi Arapça mahalle ile mie (Türkçesi, yüz/100) kelimelerinin birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

b. İslam öncesi dönemde Yukarı Mezopotamya'da Hristiyan Arap olan Lahmîler yaşamaktaydı. Mahallemiler onların soyundan gelmekte olup Mahallemi kelimesi "Mahal Lahmiye" terkibinden gelmektedir.[16] Ne var ki Laḫmî sözcüğündeki 'h' harfinin aslı Arapçadaki ḫ/ẖ harfidir. Bu nedenle bu görüş zayıf bir görüş olarak değerlendirilmektedir.

---

[15] Veysi Günal, *Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları*, (Doktora Tezi), Ankara, 2006, s.90,91,92.

[16] Adnan Demircan, *Urfa-Mardin Hattı, Memeleketime Dair Yazılar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016, s.238.

c. Mahallemi ismi, Rebî‘a kabilesinin bir kolu olan Benî Bekr’in Şeybân boyundan oldukları ve bu kabilenin ataları Muhallem b. Zühl b. Şeybân b. Sa ‘lebe b. Ukâbe b. Sa‘b b. Ali b. Bekr b. Vâil b. Kâsit b. Hinb b. Afsâ b. Du’mî b. Cüdeyle b. Esed b. Rebî‘a b. Nizâr b. Me‘âd b. Adnân’a nispet edilmektedir. [17]

d. Mahallemi ismi, “‘Ahlame’ kelimesinden türetilmiştir. Bu isim tarihte Ahlamu/Akhlamu veya Ahlami’ adındaki MÖ. 1200’den beri Kuzey Mezopotamya bölgesinde varlığı bilinen Armî halkının diğer adıdır. Kelimenin kökeni Âramicede ‘sıhhatli, dinç, sağlam veya yetenekli’ anlamına gelen ‘h-l-m’ köküne dayanmaktadır. Kelimenin günümüzdeki şekle dönüşmesiyle ilgili olarak şu varsayım ileri sürülmüştür: ‘m’ Âramicede ‘-den, -dan’ takısı anlamını ifade etmek üzere kelimelerin başına getirilir. Buna göre, ‘m-ahlamoye’ kelimesi ‘Ahlamilerden olan, Ahlami soyundan gelen’ anlamını ifade etmektedir. Başka bir varsayıma göre ise ‘m’ harfi vurgu zamiridir ve ‘mahallam’, ‘Ahlamîleşmiş ya da Ahlamî soyuna tabi olmuş’ anlamına gelmektedir.[18]

Mahallemi isminin, 15. Yüzyılda adı geçen bir kürt aşireti olan *Maklemite’*den kaynaklandığı da iddia edilmiştir. Ne var ki bu iddia tarih kaynaklarıyla temellendirilememiştir.[19] Mahallemiler, Arap kimliklerini ısrarla vurgulamaktadırlar. Aslında onların kolektif hâfızaları ve sosyo-kültürel yapıları bu duruma uygun düşmektedir. Ancak bir yandan da kendilerini diğer Arap ülkelerinde yaşayan Araplardan da ayrı tutmaktadırlar.[20]

1.3. Mahallemilerin Tarihi Arka Planları

1.3.1. Menşe’leri

Günümüzde Midyat merkez olmak üzere Mardin, Cizre ve Hasankeyf arasında kalan ve tarihte Tûr-Abdin adıyla bilinen dağlık bölgede yaşayan Mahallemilerin, menşe’leri veya en azından XIV. asrın ortalarına kadarki tarihleri bir hayli müphem olup, henüz ilim adamları arasında bu konuda bir mutabakata varılmış değildir. Bundaki temel etmen, Mahallemilerin tarihi süreçlerini aydınlatacak kaynakların veya bilgilerin kifâyetsiz olmasıdır. Öte yandan ilim adamlarının Mahallemilerin kökenine dâir iddialarının düğümlendiği en önemli hususun “menşe’ sorunu” olduğu

---

17 Demircan, *Urfa-Mardin Hattı, Memeleketime Dair Yazılar*, s.239
18 Demircan, *Urfa-Mardin Hattı, Memeleketime Dair Yazılar*, s.247
19 Demircan, *Urfa-Mardin Hattı, Memeleketime Dair Yazılar*, s.248
20 Halit Yeşilmen, *Mahallemiler ve Ebrulî Kültürün Ağırbaşlılığı (Değişim/Kimlik/Din)*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2017, s. 372.

görülmektedir. Nitekim günümüzde Mahallemilerin konuştukları dil şüpheye mahal bırakmayacak şekilde Arapça olmasına rağmen, Mahallemilerin kökenini ortaya çıkaracak herhangi bir ilmi teşebbüs de gerçeklemiş değildir. Biz de burada Mahallemilerin menşe'lerini kesin olarak ortaya çıkarma iddiasında değiliz, ancak en azından kaynaklarda geçtiği şekliyle, tarihteki varlıklarını ve üstlendikleri birtakım rolleri göstermeyi umut ediyoruz.

Araştırmalarda Mahallemi, Mhellemi, Mıhallemi, Mıhellemi, Imhellemi Mahlemi, Mahalmi ve Muhallemi gibi muhtelif isimlerle zikredilen Mahallemi isimlendirmesi kaynaklarda "محلمي" şeklinde geçmektedir. Bu tanımlamanın bir coğrafya adından mı geldiği veya bir özel adın zamanla değişikliğe uğrayarak tüm topluluk için mi kullanıldığı bilinmemektedir. Nitekim bilindiği gibi "Mahal" kelimesi Arapçada yer, bölge, alan, saha anlamına gelmekte ve bu sebeple de Mahallemilerin esas itibariyle belirli bir bölgede yaşamalarından ötürü bu isimle anıldıklarını düşündürmektedir. Fakat Osmanlı Tahrir defterlerinde Amid (Diyarbakır), Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf), Savur ve Tur (Midyat) nahiyelerinde Mahlan adında bir oymağın yaşamış olması[21], Mahallemilerin Mahlan isminden türemiş olabileceği ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır.

XIV. Asır kaynaklarına kadar, Mahallemileri doğrudan işaret eden herhangi bir bilgi yoktur. Bizim için buradaki kıstas isimleridir ve bu tarihe kadar herhangi bir kaynakta geçmemektedir. O vakit söz konusu Mahallemiler, kimlerdir ve XIV. asra kadar hangi isimle adlandırılmışlardır? Esas itibari ile bunların o tarihte bir hayli güçlendikleri ve bölgenin siyasi hadiseleri içerisinde yer aldıkları bilindiğinden, Mahallemilerin, bölgenin yerel sakinleri olan Arap veya Süryani ırklarından birine ait olmaları gerekir. Şimdi biz de burada bu iki ırkla olan ilişkilerine ve onlar hakkında ortaya atılan esas iki nazariyeye değineceğiz.

a. Mahallemilerin Arap Olduklarına Dair Nazariye

Esas itibari ile Mahallemilerin günümüzde Arapça konuşmaları ve kendilerinin de şahsen Arap olduklarını iddia etmeleri sebebiyle bu nazariye bir hayli güçlü yönlere sahiptir. Fakat İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Arap kaynaklarında bölgeye göç eden Arap kabileleri içerisinde Mahallemilerden bahsedilmez. Nitekim günümüzde

[21] Yusuf Halaçoğlu, *Anadoluda Milli Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650*), IV, Ankara 2009, s.1606-1607.

Güneydoğu, tarihte ise el-Cezire bölgesi[22] diye adlandırılan sınırlar içerisinde kalan ve Ortaçağ kaynaklarında el-Cezîre'nin en küçük parçası olan Diyâr-ı Bekr bölgesi mülhakâtında yer alan Tur-Abdin bölgesi, Hz. Ömer devrinde İyaz b. Ganm tarafından 19/640 yılında fethedilmiştir[23]. Tûr-Abdîn esas itibari ile Ceziret İbn Ömer/Cizre, Mardin, Nusaybin, Amid ve Siirt şehirlerinin ortasında kalan dağlık bölgenin adıdır.[24] Ardından Büyük Rebîa kabilesine bağlı Bekr b. Vâil kolu, asıl yurtları olan Bahreyn ve Yemâme bölgesinde yaşarken İslâmiyet'in zuhûrundan önce artan kabile savaşları ve çekişmeleri nedeniyle Mezopotamya'ya doğru göç etmişler ve ilk İslâm fetihleriyle birlikte el-Cezîre'nin doğu ve kuzeyine doğru yayılmışlardır.[25] Daha sonra Şeybâni gibi kabileler bölgeye iyice yerleşerek bölgenin Araplaşmasını hızlandırmışlardır.

İlk olarak Mahallemilerin Adnânî kabilesine bağlı Beni Hilâl aşiretinden geldiklerine dâir bir nazariye mevcuttur. Beni Hilâl kabilesi aslen Hristiyan olmakla beraber Arapça konuşmaktaydılar. İşte bazı görüşlere göre Mahallemiler menşe' olarak bu kabileye mensupturlar. Fakat bunların bölgeye geldiklerine dair somut bir bilgi yoktur. Bu sebeple bu ihtimal zayıf yönlere sahiptir.[26] İkinci olarak ise Mahallemilerin Beni Laḫm kabilesine bağlı olduğuna dair başka bir nazariye vardır ki, bilindiği üzere İslam'ın zuhurundan önce bölgede Laḫmiler adında bir Arap topluluğu yaşamakta olup, Mahallemi ismi de "Laḫmîlerin bölgesi" anlamına gelen "Mahal Laḫmiyye" isminden türemiştir. Fakat bu da sadece isim benzerliğinden ibaret olup, buna dair yazılı bir kanıt da mevcut değildir[27]. Son olarak Mahallemilerin, menşe' olarak Şeybâni kabilesinden geldiklerine dâir başka bir iddia vardır ki, Bekr ailesine mensup Şeybânîlerin İslam fetihleri ile birlikte bölgeye geldiklerini daha önce ifade

---

[22] Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan ve günümüzde Irak sınırları içerisinde yer alan Tikrit şehrinin kuzey kısmı yani Yukarı Mezopotamya'ya el-Cezire, Aşağı Mezopotamya olarak tanımlandırılan güney kısmını da "'Irak" veya "Sevâd" şeklinde taksim etmişlerdir. Adnan Çevik, *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s.44–45.

[23] Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, (Türkçe trc. M. Fayda), Ankara 1987, s.252; İbn Şeddad, *el-Alâku'l-hatira fi zikri ümerâ'i-Şam ve'l-Cezire*,III/II, (Neşr. Y. Abbare), Dımaşk 1978 s.537–545.

[24] İbn Rüsteh, *Kitabu'l-A'lâku'n-nefise*, Beyrut 1988, s. 89; İbn Havkal, *Kitabu Sûretü'l Arz*, (nşr. M. J. de Goeje), Beyrut ts, s. 214; Yakut el-Hamevî, *Mucemu'l-Büldan*, IV, (nşr. F. Abdülaziz), Beyrut 1996, s. 55; el- İdrisî, *Nüzhatu'l-müştâk fi ihtirâki'l-âfâk*, II, Beyrut 1989, s. 662; İbn Said el-Mağribi, *Kitâbü'l-Coğrâfyâ*, (nşr. İ. el-Arabî), Beyrut 1970, s. 157; Ebu'l-Fida, *Takvîmu'l-Buldan*, (nşr. M. Reinaud), Beyrut ts, s. 282.

[25] J. Schleifer, "Bakr b. Vâil", *İA*, II, s.454–458; A. Önkal, "Bekir b. Vâil", *DİA*, V, s.362-363; Çevik, *"İlkçağlardan Orta çağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası"*, s.63-65

[26] Demircan, *"Muhallemîlerin Etnik Kökenleri Etrafındaki Tartışmalar", Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri (2012)*, s.467-468.

[27] Altan Tan, *Turabidin'den Berriyê'ye: Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler*, İstanbul 2011, s.251; Demircan, *"Muhallemîlerin Etnik Kökenleri Etrafındaki Tartışmalar",* s.468-469.

etmiştik. Esas itibariyle elle tutulur yegâne nazariye budur ki, tarihi kaynaklarda Şeybanîlere bağlı Beni Muhallem adlı ve bölge ile ilişkisi olan bir Arap kabilesinden bahsedilmektedir.[28] Fakat Mahallemilerle ilişkilerine dair somut bir delil olmadığından bu nazariye de kesin delillerle temellendirilememektedir.

Osmanlı devri tahrir defterlerine göre ise Amid, Hısn-ı Keyfa ve Tûr Nâhiyesi (Midyat)'nde Çelki aşiretine bağlı Mahlan Cemaati adında bir Arap topluluğu yaşamaktaydı. Bunlar Arap olarak gösterilmekte ve Kefsas, Yabrıs, Harâbân, Küfr-i Tüccar ve Küşe kışlağında ikamet etmekteydiler.[29] Hem isim benzerliği hem de aynı coğrafyada yaşamaları sebebiyle Mahlan ile Mahallemiler arasında bir ilişki kurulabilir. Öte yandan günümüzde yaşayan Mahallemi grupları içerisinde yaygın bir görüşe göre, kendileri Abbasi halifesi Harun Reşid döneminde bölgeye göç ederek buraları mesken tuttukları ve 100 mahalle şeklinde çevreye dağıldıklarından Arapça'da "100" anlamına gelen "mie" den hareketle "100 mahalle" anlamına gelen "Mie mahalle" adını almışlar ve daha sonra da bu isim merhaleler halinde çeşitli değişimlere uğrayarak günümüzdeki Mahallemi ismine dönüşmüştür.[30] Fakat hem tarihi kaynaklarda bu iddia ile ilgili somut bir delil bulunmadığından ve hem de tarih ilminde yaklaşık 7 asırlık bir boşluk kabul edilebilecek bir süre olmadığından, şimdilik bu görüşü farazî bir görüş olarak telakki etmek yerinde olacaktır.

b. Mahallemilerin Süryani Olduklarına Dâir Nazariye

Mahallemilerin etnik kökenlerini açıklamaya dönük ilk önemli nazariye, Mor İgnatiyos I. Afrem Bet-Barsavmo (1887–1957) tarafından ortaya atılmış ve bu kişi Mahallemilerin Süryani menşe'li olduklarını iddia etmiştir. Nitekim bir dönem Antakya Süryâni patrikliği de yapmış olan Mor İgnatiyos, manastırlardaki el yazması veya günlükleri de kullanarak telif ettiği *Tûr-Abdîn Tarihi* adlı eserinde Mahallemilerin aslen Süryani olduklarını, en önemlisi de 1583 veya 1609 yılı dolaylarında Müslüman yöneticilerin tazyikine uğrayarak, cebrî olarak din değiştirmek sûretiyle Müslümanlaştıklarını savunmuştur.[31] Şayet bu araştırmacının dedikleri doğru kabul edilecek olursa, bu defa Mahallemilerin yaklaşık 400 yıllık bir geçmişe sahip oldukları gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ancak hem *Basibrinalı Adday*

---

[28] Demircan, "Muhallemîlerin Etnik Kökenleri Etrafındaki Tartışmalar", s.469-470.

[29] Halaçoğlu, *Anadoluda Milli Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar,* IV, s.1606-1607.

[30] Çevik, *"İlkçağlardan Orta çağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası"*, s. 130.

[31] Mor İgnatiyos I. Afrem Bet Barsavmo, *Tur Abdin Tarihi*, Çev. V. Kelat, Nisibin Yayınları, İsveç 1996, s. 56.

*Vakayinmasi'*nde[32] hem de *Nüzhatü'n-Nâzır ve Râhatu'l-Hâtır* (*Hasankeyf Vakayinamesi*)[33] adlı eser sayesinde iddia edildiği gibi Mahallemilerin XVI-XVII. asırda değil de XIV-XV. asırda bölgede bir hayli aktif oldukları ispatlandığından, söz konusu iddia kendiliğinden düşmüş olmaktadır. Nitekim *Nüzhetü'n-Nâzır ve Râhatu'l-Hâtır* adlı kaynakta ve *Basibrinalı Adday Vakayinmasi*'nde *Mahallemilerin* iddia edilenin aksine, hem kendi isimleriyle anılan bir bölgeye sahip oldukları hem de Müslüman cemaatler içerisinde zikredildikleri görülmektedir.

c. Mahallemilerin Kürt Olduklarına Dâir Nazariye

Mahallemilerin menşe'ine dair son nazariye, onların aslen Kürt olduklarına dâirdir. İslam Ansiklopedisinde Tûr Abdîn maddesini yazan M. Streck de Mahallemilerin Menşe' olarak melez olduklarını ve baskın olarak Arap ve az da olsa Kürt kökenli olduklarını iddia etmiştir.[34] Öte yandan Mahallemilere dair ilk mâlumatı veren *Hasankeyf Vakayinamesi* de onların Kürt aşiretleri ile sürekli hareket ettiğine dair birçok yerde kayıtta bulunmaktadır.[35] Fakat söz konusu nazariye herhangi bir delille ispatlanamadığı gibi, günümüzde Mahallemiler ile Kürtler arasında-aynı coğrafyada yaşamaları ve aynı dine mensup olmaları dışında-herhangi bir benzerlik bulunmamaktadır.

1.3.2. Tarihte Mahallemiler

Daha önce de bahsedildiği gibi Mahallemilerin XIV. asır kaynaklarına kadar isimlerinin zikredilmemesi, onların geçmişlerine dair tahminleri büyük oranda güçleştirmektedir. Fakat esas itibari ile bu tarihten itibaren ilk defa Mahallemi ismi ile kaynaklarda zikredilen bu topluluk, tereddütsüz bir şekilde, bölgenin yerel sakinleri olup birer cemaat örgütlenmesi halinde hareket ettikleri görülmektedir. Nitekim *Hasankeyf Vakayinamesi* müellifi İbnu'l-Münşî, Hısn-ı Keyfa Eyyûbi meliki el-Meliku'z-Zâhir Bedreddîn Hasan'ın devrinde "Mhellemîye Bölgesi" tabirini kullanarak, böylece Mahallemiler hakkında ilk somut mâlûmâtı da kaydetmiş olur.[36]

---

[32] İlim âleminde uzun yıllardır bilinmesine rağmen yakın dönemde Türkçeye tercüme edilen bu kaynak ünlü Süryani tarihçi Bar Habreus (Ebu'l-Farac)'un vakayinamesine zeyl olarak yazılmıştır. Özellikle günümüzde Midyat olmak üzere, Mardin, Hasankeyf, İdil ve çevresi hakkında son derece değerli bilgiler vermektedir.

[33] Yakın dönemlerde keşfedilen ve büyük müsteşrik Claude Cahen tarafından tenkitli bir şekilde tanıtılan bu değerli kaynak (Claude Cahen, "Contribution de l'histoire du Diarbakr au XIV e siecle", *Journal Asiatique, 1955*, s. 65–100), Adnan Çevik ve Eyyüp Tanrıverdi tarafından yayına hazırlanmaktadır.

[34] M. Streck, "Tûr Abdîn", İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988, XII/II, s. 100.

[35] İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi*, vr. 20a vd.

[36] İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi*, vr. 20a.

Nitekim söz konusu Hısn-ı Keyfa Eyyûbi meliki, iktidar mücadelesine girdiği bir süreçte selefi el-Meliku'l-Kâmil'in oğullarını teskîn etmek amacıyla Mahallemi bölgesini onlara ikta'olarak vermiştir. Fakat halkının tazyikine uğradığından, bu fikrinden vazgeçerek Mahallemi bölgesinin yönetimini uhdesinde bırakmıştır.[37] Bu bilgiden anlaşıldığı üzere, o dönemde Mahallemi bölgesi Hısn-ı Keyfa Eyyûbi Melikliğinin elinde bulunmaktaydı.

Mahallemiler, daha sonra söz konusu iktidar mücadelesinde taraf tutarak bölgenin siyasetinde aktif bir rol izlediler. Nitekim Meliku'z-Zâhir Bedreddîn Hasan, yeğeni el-Meliku'l-Kâmil'in oğlu el-Meliku's-Sâlih'i ortadan kaldırmak istemişti. O sırada Mahallemilerin yanında ikamet eden el-Meliku's-Sâlih, bundan haberdar olunca Mahallemiler başta olmak üzere Şafidî ve Becnevî gibi Kürt aşiretlerini de yanına alarak amcası ile mücadele etmiştir. Nitekim 1302 yılında, günümüzde Selhé adıyla bilinen Barıştepe köyü yakınlarında iki taraf arasında yaşanan savaşta el-Meliku's-Sâlih büyük bir başarı kazanarak amcasına ait orduyu yenilgiye uğratmıştır. Ardından içlerinde Mahallemilerin de olduğu el-Meliku's-Sâlih'in ordusu büyük bir ganimete konmuştur.[38] Bir yıl sonra el-Meliku's-Sâlih Hasankeyf'e büyük bir taarruzda bulunduğu sırada o dönemde Mahallemilerin başında bulunan Emir Mes'ûd'u yardımına çağırdı. Söz konusu şahıs kaynaklarda Mahallemilerin ilk lideri olarak bilinmektedir. Nitekim bu olaydan önce Mahallemilerin kimin kontrolünde hareket ettikleri bilinmemekteydi. Neticede el-Meliku's-Sâlih, Emir Mes'ûd el-Mahallemî'nin

[37] İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi*, vr. 20a.
[38] İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi*, vr. 20b.

desteği ile 1303 yılında Hasankeyf'i almak suretiyle Hısn-ı Keyfa Eyyubîlerin tahtına geçmiştir. el-Meliku's-Sâlih, tahta geçtikten sonra büyük yardımları bulunan Emir Mes'ûd el-Mahallemî ve Emir Hüsâmeddin el-Becnevî'yi özel hizmetine alarak has adamları haline getirmiştir.[39]

el-Meliku's-Sâlih'in ölümünden sonra da Emir Mes'ûd el-Mahallemî, devletteki nüfuzunu korumuştur. Nitekim el-Meliku's-Sâlih'in 1326 yılında ölmesi ile yerine geçen el-Meliku's-Sâlih, Emir Mes'ûd el-Mahallemî'yi taltif ederek kendisine hilât giydirmiş, sancak ve tabl vererek onu Mahallemi bölgesi idareciliğine getirmiştir.[40] Emir Mes'ûd el-Mahallemî'nin bölge üzerindeki nüfuzu bu sayede resmiyet kazanmıştır. Kendisi de devlete sâdık kalarak hiçbir surette bundan dönmemiştir. Nitekim İbnu'l-Münşî, bölgedeki tüm yerel aşiretlerin Hısn-ı Keyfa Eyyubilerinin azılı düşmanı Mardin Artuklularının safına geçmelerine rağmen, Buhtî ve Mahallemilerin devlete sadık kaldıklarını açık bir şekilde yazmaktadır.[41] Ardından Hısn-ı Keyfa Eyyûbileri ile Mardin Artukluları arasında yaşanan başka savaşta Mahallemiler, önemli bir kuvvetle Hısn-ı Keyfa Eyyubileri'nin safında savaşmışlardır.[42]

Mahallemilerin, Hısn-ı Keyfa Eyyubileri ile dostane ilişkileri onları bölgenin en etkin topluluklarından biri haline getirmiştir. Fakat Akkoyunluların bölgedeki yükselişleri yüzünden bazı dönemlerde tehlike geçirmişlerdir. Nitekim 1403 yılında güçlü bir Akkoyunlu ordusu Mahallemi bölgesini yağmalayarak ilerlemiştir. Bunun üzerine dönemin Hısn-ı Keyfa Eyyubileri hükümdarı Melikü'l-Âdil Süleyman, asker toplayarak Akkoyunlu ordusuna mukâvemet etmek üzere hareket etmiş, şiddetli çarpışmalardan sonra, Akkoyunlu ordusunu bölgeden sürmeye muvaffak olmuştur. Basibrinalı Adday, söz konusu hadiseyi anlatırken Melikü'l-Âdil Süleyman'ın Akkoyunluları yağmalayıp bir kısmını öldürerek onları ülkesinden attığını kaydetmektedir.[43] Fakat 1460 yılında yaşanan başka bir saldırıda Mahallemilerin elinde bulunan Cudeyde Kalesi Akkoyunluların eline geçmiştir.[44] Ardından bölgede devam eden bir takım savaşlarda Mahallemilerin aktif bir rol aldıkları görülmektedir.[45]

---

39 İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi,* vr.21b-22a.
40 İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi,* vr.31a.
41 İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi,* vr.46a.
42 İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi,* vr.46b-49a.
43 Basibrinalı Adday, *Basibrinalı Adday Vakayinamesi*, Çev. Kutlu Akalın, İstanbul 2015.s.28-29.
44 Basibrinalı Adday, *Basibrinalı Adday Vakayinamesi,* s.39.
45 Basibrinalı Adday, *Basibrinalı Adday Vakayinamesi,* s.41.

Ayrıca Süryanilere karşı yapılan birçok saldırıda Kürtlerle birlikte Mahallemiler de yer alarak bölgedeki manastırları yağmalamışlardır.[46]

Mahallemilerin yaşadığı bölge, Hısn-ı Keyfa Eyyubî Melikliğinin yıkılmasından sonra Akkoyunluların eline geçmiş ve bunların da Safevîler tarafından ortadan kaldırılmasıyla bölge Şiî Safevilerin hakimiyetine girmiştir. Fakat Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim, bölgenin yerel beylerinin de desteğini alarak 1516 yılında Mahallemi bölgesi dahil olmak üzere bölgenin tüm şehirlerini Safevîlerden kurtarmıştır. Bu tarihten itibaren bölgenin diğer yerel güçleri ile birlikte Mahallemiler de Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır. Devrin tapu tahrir defterlerine göre Mahallemi köyleri şunlardır: Meydancık, Babişlü, Mizizah, Dümbedi, Kefr'allâb, Şörızbah, Kefrhawar, Sa'id, Deşiti, Deyrizbine, Epşi, Estel, Kinderib ve Kefercewz. Sadece bunlardan Meydancık Hasankeyf'e bağlı iken diğer köyler ise Mahallemi bölgesi sınırlarında yer almaktaydı.[47] İşin ilginç tarafı günümüzde Kürt köyü olarak bilinen Mizizah'ın XVI. asırda Mahallemi köyü olarak zikredilmesidir. Tapu tahrir defterlerine göre bu köy 1526 tarihinde bir Mahallemi köyü olarak kaydedilmektedir. 1567 yılına ait başka bir tapu tahrir defterine göre ise Mizizah 61 hane, 20 mücerret Müslim nüfusa sahip iken, daha sonraki başka bir deftere göre ise burada gayrimüslim teb'âya da rastlanmaktadır.[48] 1567 yılına ait tapu tahrir defterine göre Mizizah köyünde İbrahim b. Hasan, Hıdır b. Seydi, Mahmut b. Pirkulu, Ali b. Hüseyin, Ahmet b. Hacı, Osman birâder-ı Ahmet, Hüseyin b. Yusuf, Şeyh Atayi b. Şeyh Ali, Mahmut b. Şeyhislam, Mehmet b. Derviş, Ali b. Ömer, Ahmet b. Hasan gibi ileri gelen şahıslar yaşamaktaydı.[49]

Öte yandan Orta Çağ kaynaklarında Kürt oldukları söylenen Çelkiler[50], XVI. yüzyıl Osmanlı tapu tahrir defterlerine göre Mahallemilerin de bağlı olduğu bir Arap aşireti olarak gösterilmektedir. Nitekim devrin resmi belgelerinde Çelki aşiretinin içerisinde Mahallemi oymaklarının da bulunduğu kaydedilmektedir. Bunlara ait kışlaklar 5 olup, o dönemde Karakilise, Baber, Haramiyan, Karakef Neccar ve Kund adıyla anılmaktaydılar.[51] XIX. asır kaynaklarında ise Mahallemi bölgesi Midyat'ın

---

46 Basibrinalı Adday, *Basibrinalı Adday Vakayinamesi,* s.53.
47 Mehmet Salih Erpolat "Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Midyat", *Makalelerle Mardin, I, Tarih-Coğrafya*, İstanbul 2007, s.390.
48 Erpolat, "Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Midyat", s. 386.
49 Erpolat, "Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Midyat", s. 386.
50 Basibrinalı Adday, *Basibrinalı Adday Vakayinamesi,* s.31, 34, 40, 42, 53.
51 Halaçoğlu, s.1606; Erpolat, agm, s.390.

nahiyeleri arasında gösterilmektedir. Nitekim 1848 yılına ait kaynaklarda Midyat kazasının Mahallemi adıyla bilinen nahiyesi ile birlikte Dermemikan, Mizizah, Armahı, Basıklı Zaz, Hisar, Hasankeyf, Hasavas, Kercewz, Çelik, Alikan, Habısbini, Bahuri, Kolikan, Arnas, Salihan, Biradni ve Sırama adlı başka nahiyeleri de mevcut idi.[52]

1.3.3. Günümüzde Mahallemiler

Günümüzde sayıları tam olarak bilinmeyen Mahallemiler ağırlıklı olarak Midyat, Mardin, Savur ve Ömerli'de yaşamaktadırlar. Örneğin Midyat, ve Savur'un yarısına yakını Mahallemilerden oluşurken, Ömerli'de yaşayan halkın tamamına yakını ise Mahallemidir. Özellikle Midyat'ın batı kesimini ifade eden Estel başta olmak üzere şehrin batı yakasına düşen 'Aynkēf, Barbûnıs, Dêrəndəb, Dêrəzbīne, Epşé, Ḥepsənēs, Kafarzōta, Ḳartmīn, Ḳastalūné, Kefr'əllēb, Kefrhuwār, Kındêrb, Nūnəb, Rîş, Sēd, Şōrızbaḥ, Tāfo, Zernōḳe ve Zinōlé gibi köylerin tümü Mahallemilerden oluşmaktadır.

Çeşitli sebeplerden dolayı başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere Türkiye'nin birçok şehrine göç etmişlerdir. Türkiye dışında ise özellikle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde çizilen sınırlar yüzünden Mahallemilerin bir kısmı ülke dışında yaşamaya başlamışlardır. Mahallemilerin Türkiye dışında yaşadıkları ikinci önemli ülke ise Suriye olup, en yoğun oldukları şehir de Kâmışlo'dur. Bunu sırasıyla Lübnan, Almanya, ve diğer bazı Avrupa ülkeleri takip etmektedir.

1.3.4. Mahallemi Lehçesinin Genel Özellikleri

Midyat yöresinde konuşulan Mahallemi Arap diyalekti, sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi bakımından incelendiğinde, diyalektin Arap dilinin temel karakteristik özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Mahallemi Arap diyalekti, diğer Arapça diyalektlerde olduğu gibi standart Arapça ile ortak yönleri çok olmakla birlikte, kendine özgü bir yapıya da sahiptir. Lehçenin, resmî dili Arapça olmayan bir ülkede konuşuluyor olması ve coğrâfi olarak anadili Arapça olan bölgelerle sürekli bir temasının olmaması, lehçe açısından olumsuz etki yarattığı gibi aynı şekilde bu durumun lehçenin özgünlüğünü koruması ve bugün ancak eski Arapça sözlüklere

---

[52] İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790- 1840)*, Ankara 1995, s.139; Ahmet Kankal, "Tanzimat ve Meşrutiyet Döneminde Midyat, *Makalelerle Mardin, I, Tarih-Coğrafya*, İstanbul 2007, s.459.

bakılarak anlamını bulabileceğimiz kelimelerin lehçede varlığını devam ettirmesi gibi olumlu etkileri de olmuştur.

Mahallemi lehçesi, günümüzde varlığını devam ettiren en eski lehçelerden biridir. Prof. Dr. Şabo Talay, halen yaşayan diller arasında Akadçadan günümüze en çok kelime taşıyan lehçenin Muhallemi Lehçesi olduğunu belirtmektedir.[53] Bu lehçenin öne çıkan en önemli dilsel özelliklerinden bir kısmını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Muzâri fiil çekiminde ef'âli hamse (beş fiil) den olan cemi müzekker (çoğul eril) sigâda bulunan vâv (و) harfi ile müfred muhâtaba (tekil dişil) sîgâda bulunan ye (ي) harfinden sonra gelen nûn (ن)harfinin sabit kalıp düşmemesi.[54] Ör. Siz (eril için) yazıyorsunuz : تِكْتِبُونْ , sen (dişil için) oynuyorsun : تِلْعَبِينْ

b. Fâil olan müfred mütekellim sigadaki 't' (ت) harfinin \Fasih Arapçada olduğu gibi damme (ötre) li olarak 'tu' (تُ) şeklinde telaffuz edilip kendinden önceki harfin harekesinin cezmli olarak telaffuz edilmesi. Ör. نِمْتُ yattım: كَتَبْتُ , yazdım :. Müfred mütekellim zamiri olan 'tu' (تُ) günümüzde Arapçanın konuşulduğu bazı yerlerde dammeli olarak değil cezmli olarak telaffuz edilmektedir.

c. Muhâtaba zamiri olan 'kaf' (ك) harfinin fasih Arapçaya uygun olarak 'ki' (كِ) şeklinde kesreli telaffuz edilmesi. Ör. sana (dişil için) : لِكِ , senin (dişil için) evin : (بَيْتْكِ).

d. 'ḳâf' (ق) harfinin fasih Arapçadaki ses ve mahrecine uygun bir şekilde orijinal olarak telaffuz edilmesi. Nitekim bazı lehçelerde bu harf hiç telaffuz edilmemekte bazı yerlerde de 'g' sesine dönüştürülerek telaffuz edilmektedir.

---

[53] Muammer Ulutürk, (2012). *Farklı Din ve Kültürlerin Bir Arada Yaşama Deneyimi Olarak Midyat Hapsinas (Mercimekli) Köyü.* Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri. 1. Baskı. Mardin Sesi Gazetecilik ve Matbaacılık. Mardin. s. 784.

[54] Lehçede Fasih Arapçadaki tesniye (ikil) sigasının kullanılmaması nedeniyle, sözkonusu sigada nûn (ن) harfinin durumundan bahsedilemez.

İKİNCİ BÖLÜM
FONETİK VE MORFOLOJİK BAKIMDAN İNCELEME

FONETİK VE MORFOLOJİK BAKIMDAN İNCELEME

2.1. FONETİK/SES BİLGİSİ BAKIMINDAN İNCELEME

Bu bölümde, lehçedeki ses olgusu ele alınmış ve Fasih Arapça ile Mahallemi Arap diyalektinde yer alan seslerin karşılaştırılması yapılmıştır.

2.1.1. Mahallemi Arap Lehçesinde Harfler

Dildeki seslerin yazı ve çizgi türü sembollerine harf denir. Harfler, bir dildeki ses birimlerini yazı ile gösteren işaretlerdir. Bununla birlikte harf ile ses birimi arasında her zaman kesin bir denklik olmayabilir. Genelde bir harf bir ses birimini göstermekle birlikte (X harfinin KS/QS seslerine eşdeğer olması gibi) bazı dillerde bir harf bir ses birimi öbeğine eşdeğer olabilmektedir. Bunun aksine Fransızca'da ''u'' sesinin ''ou'' harfleriyle, ''o'' sesinin de ''eau'' harfleriyle belirtilmesi gibi bir tek ses de birkaç harf ile belirtilmektedir.[55] Araştırmamızda Mahallemi Arap alfabesi için transkripsiyon harfleri tercih ettiğimiz için lehçede kullanılan harfleri ünlü ve ünsüz harfler şeklinde taksim etmeyi uygun bulduk.

2.1.1.1. Ünlü ve Ünsüz Harfler

2.1.1.1.1. Ünsüz Harfler

Mahallemi Arap lehçesinde kullanılmakta olan ünsüz ve ünlü harfler ile bu harflerin kullanılmış oldukları örnekler şunlardır:

Ünsüz Harfler

Ünsüz	Örnek
/b/ /ب/	/bezeḳ/ 'tükürdü'
/c/ /ج/	/cenn/ 'delirdi'
/ç/ /چ/	/çerr/ 'yırttı'
/d/ /د/	/defe'/ 'itti'
/f/ /ف/	/fırıḥ/ 'sevindi'
/g/ / گ/	/gəẑəb/ 'yalan söyledi'
/ġ/ / غ/	/ġell/ 'pahalı oldu'
/h/ / ه/	/ harab/ 'kaçtı'

[55] İsmail Durmuş, TDV İslam Ansiklopedisi, ''Harf'' maddesi, 1998.

/k/ / ك/	/kəsəb/ ‘kazandı’
/l/ /ل /	/lemm/ ‘topladı’
/m/ /م /	/mēt/ ‘öldü’
/n/ /ن /	/nıḳıṡ/ ‘eksildi’
/p/ /پ /	/paraṭ/ ‘yoldu’
/r/ /ر /	/rāḥ/ ‘ gitti’
/s/ /س /	/səmə‘/ ‘duydu’
/ş/ /ش /	/şəbə‘/ ‘doydu’
/t/ /ت /	/telē/ ‘doldurdu’
/v/ /ۋ /	/ver/ ‘attı’
/w/ / و /	/wıḳı‘/ ‘düştü’
/y/ /ي /	/yəbəs/ ‘kurudu’
/z/ /ز /	/zələḳ/ ‘kaydı’
/ŝ/ / ث /	/ŝaram/ ‘doğradı’
/ḥ/ /ح /	/ḥebē/ ‘emekledi’
/ḫ/ /خ /	/ḫebē/ ‘sakladı’
/ẑ/ /ذ /	/ẑebeḥ/ ‘boğazladı, kesti’
/ṡ/ /ص /	/ṡabb/ ‘döktü’
/ż/ /ض /	/żarab/ ‘vurdu’
/ṭ/ /ط /	/ṭalab/ ‘istedi’
/ẓ/ / ظ/	/ẓalam/ ‘zulmetti’
/‘/ /ع /	/‘aṡar/ ‘sıktı’
/ḳ/ / ق/	/ḳēl/ ‘söyledi’

Fasih Arapçada 29 sâmit/sessiz harf bulunmaktadır.[56] Bazı dilciler ا/elif harfini ء/hemze ile bir sayarak Arapçada toplam 28 sâmit/sessiz harfin bulunduğunu belirtmiştir.[57] Mahallemi Arap diyalektinde Fasih Arapçadaki tüm sessiz harflere ek

[56] Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî Ebû’l-Kâsım, *el-Cümel fi’n-Nahv,* thk. eden Ali Tevfîk el-Hammad, Dâru’l-Emel, Beyrut, 1984, s.409.

[57] Ebu’l-Abbas Muhammed bin Yezd el-Müberred, *el-Muktedab,* (H.210-285), I. Cilt, thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme, Matâbi ‘u’l-Ehrâm et-ticâriyye, Kahire, 1994. S.194.

olarak Midyat yöresinde konuşulmakta olan hem Türkçe hem de Kürtçede yer alan ‘’ ç/,چ g/گ, j/ژ , p/ڤ ,پ/v’’ sesleri de kullanılmaktadır.

Bu bölümde sessiz harfler, İbn Dureyd (h. 321)’in yaptığı sınıflandırma esas alınarak dudak, boğaz ve dil harfleri olarak ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

2.1.1.1.1.1. Dudak Ünsüzleri

Dudak ünsüzleri, çıkış yerleri dudak olduğu için ‘’el-huruf- eş-şefeviyye’’ şeklinde de isimlendirilmektedir. Bu harfler ب/b, ڤ/f, م/m, و/w harfleri olup dudakların açılıp kapanması veya daire şeklini alması sonucu çıkarılır.[58] Mahallemi Arap Diyalektinde dudak ünsüzleri Fasih Arapçadaki mahreç ve sıfatla telaffuz edilmekle birlikte bu harfler içinde yer alan /و/ harfi lehçede yumuşak sesli ‘w’ ve sert sesli ‘v’ şeklinde ayrı ayrı telaffuz edilmektedir. Aşağıda bu harflerin kullanımına ve başka bir harfe dönüşümüne ait örnekler başlıklar halinde gösterilmiştir.

a. B/ ب Sesi

b > p : FA. بَثَّ/beŝŝ (bşi.) yaymak, saçmak > MA. پَثّ / peŝŝ

b > p : FA. بَخّ / baḫḫ. (bşe) على püskürtmek > MA. پَخّ / paḫḫ

b. W/ و Sesi

و/w → FA. وَجعَ / weci‘e. Acı duymak, ağrı çekmek. MA. وِجِعْ / wəcə‘

ڤ /v → MA. ڤَرّ / verr. Atmak

2.1.1.1.1.2. Boğaz Ünsüzleri

Boğaz, gırtlak ile ağız boşluğu arasında kalan kısımda yer almaktadır. Genel olarak da kalın seslerin çıkarılması esnasında kullanılmaktadır. Boğaz, boğaz aşağısı, boğaz ortası ve boğaz üstü olmak üzere 3 kısma ayrılmaktadır. Boğaz aşağısından ’/ء, h/ه, sesleri; boğaz ortasından ‘/ع, ḥ/ح sesleri; boğaz üstünden ise, ğ/غ ve ḫ/خ sesleri çıkarılmaktadır.[59] Lehçede hemze (’/ء)’ nin sesi hariç diğer tüm boğaz harflerine ait sesler korunmuştur. hemze (’/ء)’ ye ait sesteki değişiklikler şu şekildedir:

Fiilin ilk harfi olduğunda olduğu gibi kullanılmaktadır:

---

[58] Musa Alp, *Arap Dili Fonetiği (Esvât Arabiyye),* Giriş Kırtasiye, Adana 2011, s. 58.
[59] Alp, *Arap Dili Fonetiği (Esvât Arabiyye),* s. 54-55.

Ör. FA. ekele/ أَكَلَ (yemek) → MA. ekel/أَكَلْ (yemek)

Fiilin ikinci harfi olduğunda da olduğu gibi kullanılmaktadır:

Ör. FA. seele/سَأَلَ (sormak) → MA. seele/سَأَلَ (sormak)

Fiilin üçüncü harfi olduğunda ise fiilin orta harfinin (‘ayne’l-fiil) elif/ا olması durumunda kendinden sonra gelen hemzenin düştüğü görülmektedir:

Ör. FA. cēe/جَاءَ (gelmek) → MA. cē/ جَا

Hemze fiilin üçüncü harfi (Lâme’l-fiil), fiilin orta harfinin (‘ayne’l-fiil) elif/ا olmaması durumunda kendinden sonra gelen hemzenin düşmeyip elif/ا harfine dönüştüğü görülmektedir:

Ör. FA. ḳarae/قَرَأَ (okumak) → MA. ḳarā/قَرَا (okumak)

Ör. FA. bedee/ بَدَأَ (başlamak) → MA. bedē/بَدَى

2.1.1.1.1.3. Dil Ünsüzleri

Dil, ağız boşluğunda bulunan ve seslerin telaffuzunda önemli bir yere sahip olan konuşma organıdır. Dil mahreçli harf sayısı on olup dilin ünsüzleri sırasıyla, t/ت ,ŝ /ث , c/ج , d/د z̲/ذ , r/ر , z/ز , s/س , ṣ/ش , ṡ/ص , ż/ض , ṭ/ط , ẓ/ظ , ḳ/ق , k/ك , l/ل , n/ن , y/ي seslerinden oluşmaktadır[60]. Lehçede tüm bu harflere ait sesler genel olarak korunmuş olmakla birlikte bazı kelimelerde Türkçenin de etkisiyle farklı bir sese dönüştürülerek telaffuz edilmektedir.

a. T/ت Sesi

t > d : FA. tefele/تَفَلَ (tükürmek) > MA. defel/دَفَلْ (tükürmek)

b. Ġ/غ Sesi

ğ > ḫ : FA. ğesele/غَسَلَ (yıkamak) > MA. ḫesel/خَسَلْ (yıkamak)

c. K/ك Sesi

k > g : FA. keẕebe/كَذَبَ (yalan söylemek) > MA. gəẕəb/گِذِبْ (yalan söylemek)

[60] Alp, *Arap Dili Fonetiği,* s. 57.

FA. kebbese/گَبَّسَ (iyice sıkıştırmak) > MA. gebbes/گَبَّسْ (iyice sıkıştırmak)

d. S/س Sesi

s > z : FA. sebeḥe/سَبَحَ (deniz vb. de yüzmek) > MA. zəbəḥ/زِبِحْ (deniz vb. de yüzmek)

e. Ṡ/ص Sesi

ṡ > z : FA. ṡağura/صَغُرَ (küçük olmak, küçülmek) > MA. zığır/زِغِرْ (küçük olmak, küçülmek)

ṡ > z : FA. laṡṡaḳe/لَصَّقَ (yapıştırmak) > MA. lezzeḳ/لَزَّقْ (yapıştırmak)

ṡ > s : FA. ṡadaḳe/صَدَقَ (doğruyu söylemek) > MA. sedeḳ/سَدَقْ (doğruyu söylemek)

ṡ > s : FA. saraḫa/صَرَخَ (çığlık atmak) > MA. sereḫ/سَرَخْ (çığlık atmak)

2.1.1.1.2. Ünlü Harfler

Kısa Ünlü	**Örnek**
a	/arâ/ ‘gördü’
e	/ekel/ ‘yedi’
ə	/ərteḫê/ ‘gevşedi’
é	/dewmé/ ‘ağaç’
i	/irôḥ/ ‘gidiyor (eril için)’
u	/huwé/ ‘o (eril için)
o	/otobôz/ ‘otobüs’
Uzun Ünlü	
ā	/ṡām/ ‘oruç tuttu’
ē	/sēḳ/ ‘sürdü’
ī	/lī/ ‘bana’
ū	/iḳūl/ ‘söylüyor’
ō	/rōḥ/ ‘git! (eril için)’

ê	/ḳêtel / ‘dövüştü (eril için)’

2.1.1.1.2.1. Kısa Ünlüler

Arapçada kısa ünlülerden ‘a,e’ harfleri fetha, ‘u,ü’ harfleri damme, ‘ı,i’ harfleri de kesre ile ifade edilmektedir. Lehçede, bu ünlülerin yanı sıra Fasih Arapçada karşılığı olmayan ‘o,ö’ harfleri de kullanılmaktadır. Ayrıca lehçede yarı ünlü diye tabir edilebilecek (ı-i) arası bir sese sahip olan (ə) sesi ile (e) sesine benzer bir sesletime sahip olan (**é**) sesinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda Fasih Arapça ile karşılaştırıldığında kısa ünlülerin telaffuzlarında ortaya çıkan değişiklikler gösterilmiştir.

a. (a,e) Ünlüleri

a > ı 1. FA. yażribu/يَضْرِبُ (vurmak) > MA. yıżrıb/يِضْرِبْ (vurmak)

2. FA. yaṭma‘u/ يَطْمَعُ (tamah etmek) > MA. yıṭma‘/ يِطْمَعْ (tamah etmek)

3. FA. yaḳṭa‘u/يَقْطَعُ (kesmek) > MA. yıḳṭa/يِقْطَعْ (kesmek)

e > ə 1. FA. yektubu/يَكْتُبُ (yazmak) > MA. yəktəb/ يِكْتِبْ (yazmak)

2. FA. yefteḥu/يَفْتَحُ (açmak) > MA. yəfteḥ/يِفْتَحْ (açmak)

3. FA. yeḥsibu/يَحْسِبُ (hesap etmek) > yəḥsəb/يِحْسِبْ (hesap etmek)

Görüldüğü üzere fasih Arapçada muzâri fiilin başındaki muzârât harfi (a) kalın ünlüsüyle telaffuz edildiğinde lehçede (ı) kalın ünlüsüne, (e) ince ünlüsüyle telaffuz edildiğinde ise (ə) yarı ünlüsüne dönüşmektedir.

b. (u-ü) Ünlüleri

u > ə 1. FA. kul/كُلْ (ye!) > MA. kəl/كِلْ

2. FA. ẖuẕ/خُذْ (al!) > MA. ẖəẕ/خِذْ

3. FA. uktub/اُكْتُبْ (yaz!) > MA. əktəb/اِكْتِبْ

2.1.1.1.2.2. Uzun Ünlüler

Fasih Arapçada ‘ā,ē’ uzun ünlü harflere karşılık olarak elif/ا ; ‘ū’ uzun ünlü harfe karşılık v/و ; ‘ī’ uzun ünlü harfine karşılık ise y/ي harfi kullanılmaktadır.

Lehçede, ‘ā, ē, ū, ī’ uzun ünlü harflerin yanı sıra Fasih Arapçada bulunmayan ‘ō’ ile imâle harfi de olan ‘ê’ uzun ünlü harfi de kullanılmaktadır.

a. (ō) Ünlüsü

ū > ō 1. Fa yerūḫu /يَرُوخُ (gitmek!) > MA. irōḫ / اِرُوخْ

2. FA. yedûḫu/يَدُوخُ (başı dönmek) > MA. idōḫ /اِدُوخْ

3. Fa yedûru /يَدُورُ (dolaşmak) > MA. idōr /اِدُورْ

ā-ē > ê 1. FA. ḳātele / قَاتَلَ (dövüşmek) > MA. iḳêtəl / اِقَاتِلْ

2. FA. şēreke / شَارَكَ (ortak olmak) > MA. işêrək / اِشَارِكْ

3. FA. bē‘ede / بَاعَدَ (uzaklaştırmak) > MA. bê‘ed / بَاعَدْ

2.1.2. Harf ve Hareke Değişimleri

2.1.2.1. Harf Değişimi

Fasih Arapçada İfti‘âl kalıbına aktarılan fiilin ilk harfi أ ,ي ,و harflerinden biri olması durumunda bu harf te/ت harfine dönüşmektedir. Lehçede bu kalıba aktarılan bazı fiillerde bu harfin n/ن harfine dönüştüğü görülmektedir.

Ör. 1. FA. Mâzî: ittekee / اِتَّكَأَ > MA. əntekē/ اِنْتَكَى (yaslanmak, dayanmak)

Ör. 2. FA. Mâzî: ittekele / اِتَّكَلَ > MA. əntekel / اِنْتَكَلْ (güvenmek)

Lehçede harf değişimine bir başka örnek de, FA. imtelee / اِمْتَلَأَ > MA. əntelē / اِنْتَلَى (dolmak) fiilinde görülmektedir. Burada fiilin kök harflerinden birincisi olan m/م harfi, n/ن harfine dönüşmüştür.

2.1.2.2. Hareke Değişimi

Lehçede, bazı fiillerin mâzi bazılarının Muzâri bazılarının ise her iki çekim şeklinde de bir ya da birden fazla hareke değişimi olduğu görülmüştür. Emir fiil muzâri fiilden türetildiği için hareke değişiminin muzâri fiille aynı olduğu görülmüştür.

Ör. 1. FA. Mâzi: nezele/نَزَلَ , Muzâri: yenzilu/يَنْزِلُ > MA. Mâzi: nəzəl/نِزِلْ , Muzâri: yənzel/يِنْزَلْ

Ör. 2. FA. Mâzi: de‘ē/دَعَا , Muzâri: yed‘ūv/يَدْعُو > MA. Mâzi: de‘ê /دَعَا , Muzâri: yəd‘ī/يِدْعِي

Fiilin Muzâri çekiminde ‘Ayne’l-fiil harf olan ayn/ع harfinin harekesinin değişmesi nedeniyle illet harfi- hareke uyumundan dolayı fiilin son harfini teşkil eden vav/و harfi y/ي harfine dönüşmüştür. Aslında lehçede nakıs fiillerin her zaman ikinci babtan geldiği görülmektedir. Bu nedenle fiilin son harfini teşkil eden vav/و harfi, her zaman y/ي harfine dönüşmektedir. İllet harfi ve hareke arasındaki uyumdan dolayı hareke değişimi, harfin de değişimine neden olmaktadır. Böylece vav/و harfi, y/ي harfine dönüşmektedir. Ör. FA. Mâzî: şekē / شَكَا , Muzari: yeşkū / يَشْكُو > MA. Mâzi: şekē / شَكَى , Muzari: yəşkī / يِشْكِي (şikayet etmek) gibi.

2.1.3. İmâle

Sözlükte imâle ; مَيْل masdarından türemiş olup “bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, yatırmak meylettirmek”[61] anlamına gelmektedir.

Terim olarak imaleyi es-Sayrafi (Ö.H.368); “Elif/ harfini ye/ harfine meyl ettirmek”[62],

İbn Cinni (ö. h. 392) ise, “fethanın kesreye doğru, ‘elif’ in de ‘yê’ ye doğru meylettirilmesidir.” [63] şeklinde açıklamışlardır.

Lehçede imâleye sıkça rastlanmaktadır. Konumuz olan fiilde görülen imâle şekillerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

a. Mufâ‘ale vezninde gelen fiiller

Mufâ‘ale vezninde gelen fiillerde imâle fiilin mâzî, muzâri ve emir kalıplarının her üçünde de görülmektedir. Bu fiillerde imâle, fiilin birinci harfinden sonra gelen ve bu vezne ait olan elif/ harfi ile kendisinden önceki harfin harekesinde (fetha) görülmektedir.

	Mâzî	Muzâri	Emir
a.	/ḳêtel/ ‘dövüştü’	/iḳêtəl/ ‘dövüşür’	/ḳêtəl/ ‘dövüş!’
b.	/dêfe‘/ ‘savundu’	/idêfə‘/ ‘savunur’	/dêfə‘/ ‘savun!’

[61] Mehmet Ali Sarı, TDV İslam Ansiklopedisi İmâle maddesi 22. Cilt, İstanbul 2000, s.177.

[62] Ebu Said es-Sayrafi, *Şerhu Kitabi Sibeveyh,* 4/494, Tahkik: Ahmed Hasan Mehdeli ve Ali Seyyid Ali, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, h. 1429, M. 2008.

[63] Ebu’l-Feth Osman İbn Cinni, *Sirru Sınâ‘ati’l-İrab*, 2/431.Tahkik: Muhammed Hasan İsmail ve Ahmed Rüşdi Şehate, 1. Baskı Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, h. 1421, M. 2000 .

c.	/nêdem/ ‘konuştu’	/inêdəm/ ‘konuşuyor’	/nêdəm/ ‘konuş!’
d.	/bê‘ed/ ‘uzaklaştırdı’	/ibê‘əd/ ‘uzaklaştırıyor’	/bê‘əd/ ‘uzaklaştır!’
e.	/têla‘/ ‘çıkardı’	/itêlı‘/ ‘çıkarıyor’	/têlı‘/ ‘çıkar!’

b. Geldi/جَاءَ Fiili

Lehçenin konuşulduğu Ḫərbət əl-ḥecci (Gölbaşı) ve etrafındaki bazı köylerde // جَاءَ/geldi. // fiili imale yapılarak telaffuz edilmekte iken Midyat’a daha yakın olan köylerde ise bu fiil fasih Arapçadaki ile aynı şekilde imâle yapılmadan telaffuz edilmektedir.

2.1.4. İdğâm

Telaffuza kolaylık ve akıcılık sağlamak maksadıyla iki harften birini diğerine katmaktır. İdğam boğaz harflerinden ziyade özellikle ağız harflerinde meydana gelmektedir. [64] Fasih Arapçada meydana gelen idğâma ek olarak lehçedeki fiillerde idğâm şu şekilllerde ortaya çıkmaktadır.

a. Tefâ‘ul ve tefe‘‘ul kalıbında gelen fiillerde

Lehçede Tefâ‘ul ve tefe‘‘ul kalıplarında gelen fiillerin telaffuzu tekessere/تَكَسَّرَ – ətkesser/اِتْكَسَّرْ şeklinde fiilin başına bir elif/ا harfi getirilerek yapılmaktadır. ت, ث, ج, د, ذ, ز, س, ش, ص, ض, ط, ظ harflerinden biriyle başlayan fiil bu iki kalıba aktarıldığında kalıba ait olan te / ت harfi fiilin ilk harfine idğam edilerek telaffuz edilmektedir.

Ör.

FA.	MA.	Türkçe Anlamı
تَثَاءَبَ\ يَتَثَاءَبُ	اِثَّاوَبْ \ يِثَّاوَبْ	esnemek
تَجَاسَرَ \ يَتَجَاسَرُ	اِجَّاسَر \ يِجَّاسَرْ	cesaret etmek
تَدَاخَلَ \ يَتَدَخَلُ	اِدَّاخَلْ \ يِدَّاخَلْ	müdâhale etmek
تَذَكَّرَ \ يَتَذَكَّرُ	اِذَّكَّرْ \ يِذَّكَّرْ	hatırlamak

[64] Abdurrahman b. İshak Ebû’l-Kâsım Ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv,* Tahkik: Ali Tevfîk el-Hammad, Dâru’l-Emel, Beyrut, 1984. s.409.

تَزَوَّجَ \ يَتَزَوَّجُ	اِزَّوَّجْ \ يِزَّوَّجْ	evlenmek
تَسَمَّمَ \ يَتَسَمَّمُ	اِسَّمَّمْ \ يِسَّمَّمْ	zehirlenmek
تَشَاوَرَ \ يَتَشَاوَرُ	اِشَّاوَرْ \ يِشَّاوَرْ	danışmak
تَضَارَبَ \ يَتَضَارَبُ	اِضَّارَبْ \ يِضَّارَبْ	dövüşmek

2.2. MORFOLOJİK/ŞEKİL BİLGİSİ BAKIMINDAN İNCELEME

2.2.1. Zamirler

Fasih Arapçada zamir, ismin yerini tutan, mütekellim (birinci şahıs), muhatab (ikinci şahıs) ve gâib (üçüncü şahıs)'e delâlet eden câmid kelime türüdür.[65]

Arapçada zamirler, kelimeye bitişik yazılıp yazılmama durumuna göre iki kısım halinde değerlendirilir. Herhangi bir kelimeye bitişik olan zamirlere muttasıl zamir, kelimeden ayrı yazılan zamirlere de munfasıl zamir adı verilmektedir.

2.2.1.1. Munfasıl/Ayrı Zamirler

Arap dilinde herhangi bir isme, fiile veya harfe bitişmeyen zamirlere munfasıl zamirler denir. Fasih Arapçada munfasıl zamirlerin sayısı 14 iken, lehçede munfasıl zamir sayısı sekizdir. Tablo (1)'de görüldüğü gibi Mahallemi Arap lehçesinde, Fasih Arapçada bulunan tesniye/ikil çekimler bulunmamakla birlikte tüm tesniye sigaları, cemi müennes ile cemi müzekker sigalar için aynı zamir kullanılmaktadır.

Tablo 1 Munfasıl Zamir Çekimi

Cemi' (Çoğul) / جمع			**Tesniye (İkil) /** تثنية			**Müfred (Tekil) /** مفرد		
FA.	T.	MA.	FA.	T.	MA.	FA.	T.	MA.
هُمْ	Onlar (e,d)	hənnè	هُمَا	O ikisi (e,d)	hənnè	هُوَ	O (e)	huwè
هُنَّ	Onlar (e,d)	hənnè	هُمَا	O ikisi (e,d)	hənnè	هِيَ	O (d)	hiyè
أَنْتُمْ	Siz (e,d)	əntən	أَنْتُمَا	Siz ikiniz (e,d)	əntən	أَنْتَ	Sen (e)	ənt

[65] Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî,* I, Dâru'l-Maârif, 3. baskı, Mısır, 1966, s.196.

أَنْتُنَّ	Siz (e,d)	əntən	أَنْتُمَا	Siz ikiniz (e,d)	əntən	أَنْتِ	Sen (d)	ənti
نَحْنُ	Biz (e,d)	nəḥnè	نَحْنٌ	Biz ikimiz(e,d)	nəḥnè	أَنَا	Ben(e,d)	enē

2.2.1.2. Muttasıl/Bitişik Zamirler

2.2.1.2.1. Fiile Bitişen Zamir

Fasih Arapçada fiillere bitişik olarak gelen zamirler fâ‘il/merfu‘ veya mef‘ul/mansûb olmak üzere iki kısımdır. Mâzi/geçmiş zaman fiile bitişik olarak gelen muttasıl merfû‘ zamirlere karşılık gelen ا, و, نَ, تَ, تُمْ, تِ, تُنَّ, تُ, نَا ekleri Mahallemi Arap diyalektinde sırasıyla نَا, تُ, تِ, تِنْ, تْ, و eklerine dönüşmektedir. Lehçede tesniye/ikil siga ile cemi müennes gâibe ile cemi müennes muhâtaba sîğaları yerine her zaman cemi müzekker sîğası kullanıldığı için lehçede ا, نَ muttasıl merfû‘ zamiri yer almamaktadır. Bununla birlikte Muzâri fiilin sonunda ref‘ alameti olarak yer alan ن/nûn harfi lehçede de yerini korumaktadır. Ref ‘ alâmeti olan bu ن / nûn harfi lehçede emr-i hazır sîğalarında düşmekte emr-i gâib ile nehiy siğâlarında ise düşmemektedir.

Tablo 2 Fiile Bitişik Merfû‘ Muttasıl Zamirler

FA.		MA.		FA.		MA.	
Muzâri	Mâzî	Muzâri	Mâzî	Muzâri	Mâzî	Muzâri	Mâzî
هُمْ-و	هُمْ-و	hənné - و	hənné - و	×-هُوَ	×-هُوَ	huvé-x	huvè-x
هُنَّ-نَ	هُنَّ-نَ	hənné - و	hənné - و	x - هِيَ	×-هِيَ	hiyé-x	hiyè-x
-و	أَنْتُمْ-تُمْ	əntən - و	əntən-تِنْ	x - أَنْتَ	أَنْتَ-تَ	ənt-x	ənt-تْ
-نَ	أَنْتُنَّ-تُنَّ	əntən - و	əntən-تِن	ي - أَنْتِ	أَنْتِ-تِ	ənti-ي	ənti-تِ
x- نَحْنُ	نَحْنُ-نَا	x-nəḥné	nəḥnè-نَا	x-أَنَا	أَنَا-تُ	ene-x	ene-تُ

Fiile bitişik olarak gelen diğer zamir çeşitleri de muttasıl mansub zamirlerdir. Bu zamirlere mansub denilmesinin nedeni bitiştikleri fiilin mef'ûlu konumunda olmalarıdır. Lehçede bu zamirlerin kullanımına örnek olarak mansup muttasıl zamirlerin '' ضَرَبَ / vurdu.'' Fiilinin mâzî ve muzari halinin çekimi ile gösterilmiştir.

FA.		MA.		FA.		MA.	
Muzâri	Mâzî	Muzâri	Mâzî	Muzâri	Mâzî	Muzâri	Mâzî
يَضْرِبُهُمْ	ضَرَبَهُمْ	yıżrıb-ı-n	żarab-ı-n	يَضْرِبُهُ	ضَرَبَهُ	yıżrıb-u	żarab-u
يَضْرِبُهُنَّ	ضَرَبَهُنَّ	yıżrıb-ı-n	żarab-ı-n	يَضْرِبُهَا	ضَرَبَهَا	yıżrıb-a	żarab-a
يَضْرِبُكُمْ	أضَرَبَكُمْ	yıżrıb-kın	żarab-kın	يَضْرِبُكَ	ضَرَبَكَ	yıżrıb-ı-k	żarab-ı-k
يَضْرِبُكُنَّ	ضَرَبَكُنَّ	yıżrıb-kın	żarab-kın	يَضْرِبُكِ	ضَرَبَكِ	yıżrıb-ki	żarab-ki
يَضْرِبُنَا	ضَرَبَنَا	yıżrıb-nā	żarab-nā	يَضْرِبُنِي	ضَرَبَنِي	yıżrıb-nī	żarab-nī

2.2.2. Fiiller

Soyut düzlernde sayısız unsurları özünde barındıran mürekkep bir mekanizma olan dil olgusu, somut düzlemde, herhangi bir anlamı ya da fikri taşıyan cümlelerden oluşur. Söz konusu cümleler kelirnelerden, kelimeler de kendi içinde isim, fiil ve bunları birbirine bağlayan edatlardan oluşur. İsimler zamandan bağımsız anlam ifade eden sözcüklerdir. Fiiller ise zaman eksenli anlam ifâde eden sözcüklerdir. Edatlar da kendi başlarına herhangi bir anlam ifâde etmeyen ancak cümle içinde anlam yüklenen unsurlardır. Belirli bir zamanda bir işin meydana geldiğini belirten kelimelere fiil denir.

Arap dilinde 'fiil' farklı şekillerde tanımlanmış ve açıklanmıştır. Fiil, 'belli bir zamanda iş, oluş, hareket veya durum belirten kelime çeşididir.' şeklinde tanımlanabilir. Fiile ait tanımların ortak noktası fiilin eylem (حدث) ve zamanı (زمن) birlikte ifade etmiş olmasıdır.

Arap dilinde fiiller, sîga (zaman) bakımından mâzi, muzâri ve emir; asli (kök) harflerinin sayısı bakımından sülâsi ve rubâ‘î; fâillerinin zikredilip zikredilmemesi bakımından, mâlum ve meçhul; mef‘ulün bih alıp almama bakımından lâzım ve müte‘addî; kök harfleri arasında illet harfi bulunup bulunmaması bakımından sahih ve mu‘tell; çekimli olup olmama bakımından mutasarrıf ve câmid; tekitli olup olmama bakımından müekked ve gayr-i müekked gibi çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.[66]

Klasik dilbilgisi kitaplarında fiiller esas olarak mâzi (geçmiş zaman), muzâri (şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman) ve emir şeklinde üç kısma ayrılmaktadır.[67]

Arap dilinde fiil, kök (aslî) harf sayısı bakımından üç veya dört harften oluşur. Kök (aslî) harf sayısı üç olan fiillere sülâsî mücerred, kök (aslî) harf sayısı dört olan fiillere de rubâî mücerred fiiller adı verilir. Bunlar içerisinde sülâsî mücerred fiillerin sayısı rubâî mücerred fiillere göre oldukça fazladır. Arapçada fiillere değişik anlatım şekilleri kazandırmak için, fiillerin baş tarafına, ortalarına veya sonlarına bazı harfler ilave edilir. Fiilde yapılan bu ilavelerde fiillerin kök harfleri kaybolmaz ancak fiile ait harflerin yerleri ve harekeleri değişikliğe uğrar.[68] Mücerred (yalın) bir fiile harf ekleyerek elde edilen fiile de mezîd fiil adı verilir. Sülâsî (üç harfli) bir fiile bir, iki ya da üç harf ilave edilebiliyorken, rubâî (dört harfli) mücerred bir fiillere bir ya da iki harf ilave edilmektedir.

Arapçada fiil, kök harflerinden en az birinin illetli olup olmama durumuna göre sahih ve mu‘tell (illetli) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Fiilin kök harfleri içerisinde illet harfleri olarak kabul edilen vav/ وve ye/ يharflerinden[69] en az biri bulunmuyorsa bu fiil çeşidi sahih, illet harflerinden biri bulunuyorsa bu fiil çeşidi de illetli (mu‘tell) fiill diye adlandırılmaktadır. Sahih fiiller hemze/ ءharfini veya ve aynı cinsten iki harfi (şeddeli) içerip içermeme durumuna göre üç, İlletli fiiller ise içerdikleri illetli harflerin fiil içerisindeki yer ve sayılarına göre dört kısma ayrılırlar. Fiillerin bu şekilde

---

66 İsmail Güler (ed.), *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2015, S.13.

67 Ahmed İbn Muhammed İbn Ahmed el-Hamelâvî, *Şezâ el-‘arf fî fenni’s-Sarf,* Dâru’l-Keyân Yayınevi, Riyad ty., s. 56.

68 Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Fiiller,* Tekin Kitabevi, Konya, 1984, s.4.

69 Bazı vezinlerde bu iki harften biri elif/ اharfine dönüşebilir.

sınıflandırılması sonucu da ortaya yedi kısım fiil çıkmakta ve bunlar, Arapça gramer kitaplarında aksam-ı seb'a (الأقسام السبعة)diye adlandırılmaktadırlar.[70]

Bu bölümde lehçede kullanılan fiiller, sülâsi ve rubâ'î şeklinde ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır. Sülasi fiiller, fiilin sîga (zaman) bakımından taksimi göz önünde bulundurularak aksâm-ı seb'â'ya ait her bir fiil çeşidinden bir örnek alınıp çekimi yapılacak ve fiilin fasih Arapçayla olan benzer ve farklı tarafları irdelenecektir.

2.2.2.1. Sülâsî Fiiller

a. Mâzi Fiiller

Tablo 3 yazdı / كَتَبَ fiilinin çekimi

Cemi' (Çoğul) / جمع			**Tesniye (İkil) / تثنية**			**Müfred (Tekil) / مفرد**		
FA.	T.	MA.	FA.	T.	MA.	FA.	T.	MA.
كَتَبُوا	Onlar yazdılar (e,d)	كَتَبُوا	كَتَبَا	O ikisi yazdı (e,d)	كَتَبُوا	كَتَبَ	O yazdı(e)	كَتَبْ
كَتَبْنَ	Onlar yazdılar (e,d)	كَتَبُوا	كَتَبَتَا	O ikisi yazdı (e,d)	كَتَبُوا	كَتَبَتْ	O yazdı (d)	كَتَبِتْ
كَتَبْتُمْ	Siz yazdınız (e,d)	كَتَبْتِنْ	كَتَبْتُمَا	Siz ikiniz yazdınız (e,d)	كَتَبْتِنْ	كَتَبْتَ	Sen yazdın (e)	كَتَبْتْ
كَتَبْتُنَّ	Siz yazdınız (e,d)	كَتَبْتِنْ	كَتَبْتُمَا	Siz ikiniz	كَتَبْتِنْ	كَتَبْتِ	Sen yazdın (d)	كَتَبْتِ

[70] Aksâm-ı seb'a iki kısım halinde değerlendirilmektedir:
1. Sahih fiiller: Sâlim, mehmûz ve muda''af olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan, içinde hemze ve idğamın bulunmadığı fiillere salim, baştaki, ortadaki veya sondaki harflerinden biri hemze olan fiillere mehmuz fiiller; aynı cinsten iki harfin (fiilin ikinci ve üçüncü harfleri) birbirine idğam edildiği (şeddelendiği) harflerin yer aldığı fiillere de muda''af fiil adı verilmektedir.
2. Mu'tell (illetli) Fiiller: Misâl, ecvef, nâkıs ve lefîf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır: Bunlardan, ilk harfi illet harflerinden biri olan vav/ وveya ye/ يolan fiillere, misal fiil; orta harfi illetli olan fiillere ecvef fiil; son harfi illetli olan fiillere nakıs fiil; harflerinden ikisi illetli olan fiil çeşidine de lefif fiil adı verilmektedir. (el-Hamelâvi, Şezâ el-'arf fî fenni's-sarf s. 59-60).

				yazdınız (e,d)				
كَتَبْنَا	Biz yazdınız (e,d)	كَتَبْنَا	كَتَبْنَا	Biz ikimiz yazdınız (e,d)	كَتَبْنَا	كَتَبْتُ	Ben yazdım (e,d)	كَتَبْتُ

Değerlendirme:

a. Fiil çekimlerinde tesniye (ikil) kip kullanılmamaktadır. Tesniye yerine cemi kipleri kullanılmaktadır.

b. Cemi müzekker ile cemi müennesler için aynı kipler kullanılmaktadır.

c. Müfred mütekellim, müfred muhataba ve cemi mütekellim sigalar fasih Arapçayla birebir aynı çekimlenmektedir.

d. Cemi müzekker kipin sonunda yer alan **(تُمْ)** zamiri lehçede **(تِنْ)** şekline dönüşmüştür.

Müfred gâib sîga çekiminin sonu cezm edilmiştir.

e. Müfred gaibe siga çekiminide fiilin son harfi esre yapılmıştır.

f. Müfred muhatab siga çekiminde sondaki (تَ) zamiri cezm edilmiştir.

b. Muzâri Fiiller

Tablo 4 yazıyor / يَكْتُبُ / fiilinin çekimi

Cemi‘ (Çoğul) / جمع			**Tesniye (İkil) /** تثنية			**Müfred (Tekil) /** مفرد		
FA.	T.	MA.	FA.	T.	MA.	FA.	T.	MA.
يَكْتُبُونَ	Onlar yazıyorlar (e,d)	يِكْتِبُونْ	يَكْتُبَانِ	O ikisi yazıyor (e,d)	يِكْتِبُونْ	يَكْتُبُ	O yazıyor (e)	يِكْتِبْ
يَكْتُبْنَ	Onlar yazıyorlar (e,d)	يِكْتِبُونْ	يَكْتُبَانِ	O ikisi yazıyor (e,d)	يِكْتِبُونْ	تَكْتُبُ	O yazıyor (d)	تِكْتِبْ

تَكْتُبُونَ	Siz yazıyorsunuz(e,d)	تِكْتِبُونْ	تَكْتُبَانِ	Siz ikiniz yazıyorsunuz (e,d)	تِكْتِبُونْ	تَكْتُبُ	Sen yazıyorsun (e)	تِكْتِبْ
تَكْتُبْنَ	Siz yazıyorsunuz (e,d)	تِكْتِبُونْ	تَكْتُبَانِ	Siz ikiniz yazıyorsunuz (e,d)	تِكْتِبُونْ	تَكْتُبِينَ	Sen yazıyorsun (d)	تِكْتِبِينْ
نَكْتُبُ	Biz yazıyoruz (e,d)	نِكْتِبْ	نَكْتُبُ	Biz ikimiz yazdık (e,d)	نِكْتِبْ	اَكْتُبُ	Ben yazıyorum (e,d)	اَكْتِبْ

Değerlendirme

a. Fiil çekimlerinde tesniye (ikil) kip kullanılmamaktadır. Tesniye yerine cemi kipleri kullanılmaktadır.

b. Cemi müzekker ile cemi müennesler için aynı kipler kullanılmaktadır.

c. Müfred mütekellim, müfred muhataba ve cemi mütekellim sigalar fasih Arapçayla birebir aynı çekimlenmektedir.

d. Müfred mütekellim siga çekimi dışındaki Muzâri fiillerin başındaki muzarat harfleri esreye dönüşmektedir.

e. Fiilin son harfi cezm edilmektedir. Fiilin orta harfinin (‘ayne’l-harf) harekesi bazı fiillerde aynı kalmakta bazı fiillerde de değişiklik gösterebilmektedir.

2.2.2.1.1. Sâlim (سَالِم) Fiiller

Fasih Arapçada kök harflerinde illet harfleri olan ي ,و ,ا harflerinden biri veya şeddeli olarak aynı cins iki harf ve hemze /أ bulunmayan fiillerdir.[71]

Tablo 5 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (Sâlim Fiil)

[71] Ahmed İbn Muhammed İbn Ahmed el-Hamelâvî, *Şezâ el-‘arf fî fenni’s-Sarf,* Dâru’l-Keyân Yayınevi, Riyad ty., s. 59.

/ كَتَبْ - keteb / ‘yazdı’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	keteb-tu
2.	Tekil	e	keteb-t
2.	Tekil	d	keteb-ti
3.	Tekil	e	keteb
3.	Tekil	d	keteb-ət
1.	Çoğul	e/d	keteb-nê
2.	Çoğul	e/d	keteb-tən
3.	Çoğul	e/d	keteb-ū

Tablo 6 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (Sâlim Fiil)

/ يِكْتِبْ - yəktəb / ‘yazıyor – yazar’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ektəb
2.	Tekil	e	təktəb
2.	Tekil	d	təktəb-īn
3.	Tekil	e	yəktəb
3.	Tekil	d	təktəb
1.	Çoğul	e/d	nəktəb
2.	Çoğul	e/d	təktəb-ūn
3.	Çoğul	e/d	yəktəb-ūn

Tablo 7 Emr-i Hazır Çekimi (Sâlim Fiil)

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	əktəb
2.	Tekil	d	əktəbī
2.	Çoğul	e/d	əktəbū

Tablo 8 Emr-i Ğaib Çekimi (Sâlim Fiil)

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli yəktəb
3.	Tekil	d	ḫelli təktəb
3.	Çoğul	e/d	ḫelli yəktəb-ūn

Tablo 9 Nehy-i Hazır Çekimi (Sâlim Fiil)

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē təktəb
2.	Tekil	d	lē təktəb-īn
2.	Çoğul	e/d	lē təktəb-ūn

Tablo 10 Nehy-i Ğaib Çekimi (Sâlim Fiil)

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yəktəb
3.	Tekil	d	lē təktəb
3.	Çoğul	e/d	lē təktəb-ūn

Tablo 11 Lehçede kullanılan bazı salim fiil örnekleri:

Fiil (Mâzi/Muzâri)	**Türkçe anlamı**	**Cümlede kullanım**
‘araf/yı‘rıf	bildi/biliyor	/eḥed mō yı‘rıf fə ḫēl eḥed. / ‘kimse kimsenin durumunu bilmez. (halinden anlamaz).’
zara‘/ yızra‘	ekti/ekiyor	/eyş lə tızra‘ hāk tə tıḥṡıd./ ‘ne ekersen onu biçersin.’
ḫemel/yəḥməl	taşıdı/taşıyor	/meyyət mō-y-têḳ yəḥməl meyyət./ ‘ölü ölüyü taşıyamaz.’
şırıb/yışrab	içti/içiyor	/ġelemət əl-cərbè mən rās əl-‘eyn təşrab./ ‘uyuz keçi pınarın başından su içer.’

zəbəḥ/yəzbeḥ	yüzdü/yüzüyor	‘zəbəḥtu fə’l-bərkè/ ‘gölette yüzdüm.’

2.2.2.1.2. Mehmûz (مهموز) Fiiller

Fasih Arapçada kök harflerinden biri hemze /أ olan fiile *mehmûz fiil* denir.[72]

Tablo 12 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu’l-fa)

/ أَكَل – ekel / ‘yedi’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ekel-tu
2.	Tekil	e	ekel-t
2.	Tekil	d	ekel-ti
3.	Tekil	e	ekel
3.	Tekil	d	ekelə-t
1.	Çoğul	e/d	ekel-nē
2.	Çoğul	e/d	ekel-tən
3.	Çoğul	e/d	ekel-ū

Tablo 13 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (Sâlim Fiil)

/ يَاكِلْ - yēkəl / ‘yiyor – yer’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ēkəl
2.	Tekil	e	tēkəl
2.	Tekil	d	tēkl-īn
3.	Tekil	e	yēkəl
3.	Tekil	d	tēkəl
1.	Çoğul	e/d	nēkəl
2.	Çoğul	e/d	tēkl-ūn
3.	Çoğul	e/d	yēkl-ūn

[72] el-Hamelâvî, Ahmed İbn Muhammed İbn Ahmed, *Şezâ el-‘arf fî fenni’s-Sarf,* Dâru’l-Keyân Yayınevi, Riyad ty., s. 59.

Tablo 14 Emr-i Hazır Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	kəl
2.	Tekil	d	kəl-ī
2.	Çoğul	e/d	kəl-ū

Tablo 15 Emr-i Gâib Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli yēkəl
3.	Tekil	d	ḫelli tēkəl
3.	Çoğul	e/d	ḫelli yēkl-ūn

Tablo 16 Nehy-i Hâzır Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē tēkəl
2.	Tekil	d	lē tēkl-īn
2.	Çoğul	e/d	lē tēkl-ūn

Tablo 17 Nehy-i Gâib Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yēkəl
3.	Tekil	d	lē tēkəl
3.	Çoğul	e/d	lē yēkl-ūn

Tablo 18 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu'l-'ayn)

/ سَأَلْ – seel / ‘sordu’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	seel-tu
2.	Tekil	e	seel-t
2.	Tekil	d	seel-ti
3.	Tekil	e	seel
3.	Tekil	d	seel-ət
1.	Çoğul	e/d	seel-nē
2.	Çoğul	e/d	seel-tən
3.	Çoğul	e/d	seel-ū

Tablo 19 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu’l-‘ayn)

/ yəs’el – يِسْأَلْ / ‘soruyor – sorar’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	es’el
2.	Tekil	e	təs’el
2.	Tekil	d	təs’el-īn
3.	Tekil	e	yəs’el
3.	Tekil	d	təs’el
1.	Çoğul	e/d	nəs’el
2.	Çoğul	e/d	təs’el-ūn
3.	Çoğul	e/d	yəs’el-ūn

Tablo 20 Emr-i Hazır Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	əs’el
2.	Tekil	d	əs’el-ī
2.	Çoğul	e/d	əs’el-ū

Tablo 21 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ẖelli yəs’el
3.	Tekil	d	ẖelli təs’el
3.	Çoğul	e/d	ẖelli yəs’el-ūn

Tablo 22 Nehy-i Hazır Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē təs’el
2.	Tekil	d	lē təs’el-īn
2.	Çoğul	e/d	lē təs’el-ūn

Tablo 23 Nehy-i Gâib Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yəs’el
3.	Tekil	d	lē təs’el
3.	Çoğul	e/d	lē təs’el-ūn

Tablo 24 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu’l - lâm)

/ ḳarā – قَرَا / ‘okudu’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ḳara-y-tu
2.	Tekil	e	ḳara-y-t
2.	Tekil	d	ḳara-y-ti
3.	Tekil	e	ḳarā
3.	Tekil	d	ḳara-t
1.	Çoğul	e/d	ḳara-y-nā
2.	Çoğul	e/d	ḳara-y-tın
3.	Çoğul	e/d	ḳara-w

Tablo 25 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (mehmûzu'l-lâm)

/ yıḳrā – يِقْرَا / 'okuyor – okur'

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	aḳrā
2.	Tekil	e	tıḳrā
2.	Tekil	d	tıḳra-yn
3.	Tekil	e	yıḳrā
3.	Tekil	d	tıkrā
1.	Çoğul	e/d	nıḳrā
2.	Çoğul	e/d	tıḳra-wn
3.	Çoğul	e/d	yıḳra-wn

Tablo 26 Emr-i Hazır Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	ıḳrā
2.	Tekil	d	ıḳra-y
2.	Çoğul	e/d	ıḳra-w

Tablo 27 Emr-i Gâib Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli yıḳrā
3.	Tekil	d	ḫelli tıḳrā
3.	Çoğul	e/d	ḫelli yıḳra-wn

Tablo 28 Nehy-i Hazır Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē yıḳrā
2.	Tekil	d	lē tıḳra-yn
2.	Çoğul	e/d	lē tıḳra-wn

Tablo 29 Nehy-i Gâib Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yıḳrā
3.	Tekil	d	lē tıḳrā
3.	Çoğul	e/d	lē tıḳra-wn

Tablo 30 Lehçede kullanılan bazı mehmûz fiil örnekleri

Fiil (Mâzi/Muzâri)	Türkçe anlamı	Cümlede kullanım
amar / yūmır	emretti / emrediyor	/ Alla t-‘ēlē yūmırnā bə-ṡ-ṡılā / ‘Yüce Allah bizlere namazı emreder.’
seel / yəs’el	sordu / soruyor	/te es’elək şī/ ‘sana bir şey soracağım.’
bedē/yəbdī	başladı/başlıyor	/bede-y-tu fə-ş-şəġəl / ‘işe başladım.’

2.2.2.1.3. Muda‘‘af (مضعّف) Fiiller

Fasih Arapçada, ikinci ve üçüncü harfi aynı cinsten yani şeddeli olan fiillere muda‘‘af fiil denilmektedir.[73]

Lehçede muda‘‘af (ikinci ve üçüncü harfi aynı cinsten yani şeddeli olan) fiiller, sonlarında yer alan şedde hafifletilerek telaffuz edilmektedir. Fasih Arapçada muda‘‘af fiiller 1. , 2. ve 4. Babdan gelmekte ve bu fiillerdeki ‘ayne’l-harfin harekesinin farklılığından dolayı bu fiillerin çekimlemeleri de farklı olmaktadır. Lehçede bütün muda‘‘af fiiller aynı şekilde telaffuz edildiği için çekimlemeleri de aynı olmaktadır. Bunun için fasih Arapçada birinci babdan gelen aşağıdaki fiil çekimi ile yetinilmiştir.

Tablo 31 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (muda‘‘af fiil)

[73] el-Hamelâvî, *Şezâ el-‘arf fî fenni’s-Sarf*, s. 59.

/ Senn - سَنّ / ‘biledi’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	senn-e-y-tu
2.	Tekil	e	senn-e-y-t
2.	Tekil	d	senn-e-y-ti
3.	Tekil	e	senn
3.	Tekil	d	senn-ə-t
1.	Çoğul	e/d	senn-e-y-nē
2.	Çoğul	e/d	senn-e-y-tən
3.	Çoğul	e/d	senn-ū

Muda‘‘af Fiilin mâzî hali çekimlenirken ünsüz bir ek aldığında fiille ek olarak arasına ‘y’ kaynaştırma harfinin geldiği gözlemlenmektedir. Fasih Arapçada ise çoğul müennes ve sonraki fiil çekimlerinde idğamın çözüldüğü görülürken lehçede idğam çözülmemektedir.

Tablo 32 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (muda‘‘af fiil)

/ i-sənn – إسِنّ / ‘bilemek’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ə-sənn
2.	Tekil	e	əs-sənn
2.	Tekil	d	əs-sənn-īn
3.	Tekil	e	i-sənn
3.	Tekil	d	əs-sənn
1.	Çoğul	e/d	ən-sənn
2.	Çoğul	e/d	əs-sənn-ūn
3.	Çoğul	e/d	i-sənn-ūn

Tablo 33 Emr-i Hazır Çekimi:

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek

2.	Tekil	e	sənn
2.	Tekil	d	sənn-ī
2.	Çoğul	e/d	sənn-ū

Tablo 34 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ẖelli i-sənn
3.	Tekil	d	ẖelli əs-sənn
3.	Çoğul	e/d	ẖelli i-sənn-ūn

Tablo 35 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē (ə) s-sənn
2.	Tekil	d	lē (ə) s-sənnīn
2.	Çoğul	e/d	lē (ə) s-sənnūn

Tablo 36 Nehy-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē i-sənn (lē-y-sənn)
3.	Tekil	d	lē əs-sənn (lē-s-sənn)
3.	Çoğul	e/d	lē i-sənnūn (lē-y-sənn-ūn)

Lehçede kullanılan bazı muda‘‘af fiil örnekleri

Fiil (Mâzi/Muzâri)	Türkçe anlamı	Cümlede kullanım
şedd / i-şədd	bağladı/bağlıyor	/şeddeytu ıḥmârī fə’d-dewmé / ‘eşeğimi ağaca bağladım.’

natṭ / i-nıṭṭ	Atladı/atlıyor	/nattaytu mən ‘ele (ə)l-ḥeyt / ‘duvarın üzerinden atladım.’
sedd / i-sədd	kapadı, kapattı, tıkadı. / kapıyor, kapatıyor, tıkıyor.	/seddeynē əbwēbnê/ ‘kapılarımızı kapadık.’
carr / i-cırr	çekti / çekiyor	/carnî ‘ele ḫāṡrā u şār ‘eley/ ‘beni bir kenara çekip bana nasihat etti.’
mass/i-mıss	Emdi/emiyor	/ əbnī (ə)l-l—ə-zġeyyər imıṡṡ ṡābī‘u / ‘küçük oğlum parmaklarını emiyor.’

2.2.2.1.4. Misâl (مثال) Fiiller

Fasih Arapçada kök harflerinden birincisi vav/و veya ye/ي harflerinden biri olan fiillere *misal fiil* adı verilmektedir. Lehçede misal fiil çekim örnekleri aşağıdaki gibidir.[74]

Tablo 37 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (misâl fiil)

/wıṡıl - وِصِلْ / ‘ulaştı’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	wıṡıl-tu
2.	Tekil	e	wıṡıl-t
2.	Tekil	d	wıṡıl-ti
3.	Tekil	e	wıṡıl
3.	Tekil	d	wıṡl-ıt
1.	Çoğul	e/d	wıṡıl–nā
2.	Çoğul	e/d	wıṡıl -tın
3.	Çoğul	e/d	wıṡl-ū

Tablo 38 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (misâl fiil)

[74] el-Hamelâvî, *Şezâ el-‘arf fî fenni’s-Sarf,* s. 60.

/ yıṡal – يِصَلْ / ‘ulaşyor – ulaşır’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	aṡal
2.	Tekil	e	tıṡal
2.	Tekil	d	tıṡal-īn
3.	Tekil	e	yıṡal
3.	Tekil	d	tıṡal
1.	Çoğul	e/d	nıṡal
2.	Çoğul	e/d	tıṡal-ūn
3.	Çoğul	e/d	yıṡal-ūn

Tablo 39 Emr-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	ıṡal
2.	Tekil	d	ıṡal-ī
2.	Çoğul	e/d	ıṡal-ū

Tablo 40 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli yıṡal
3.	Tekil	d	ḫelli tıṡal
3.	Çoğul	e/d	ḫelli yıṡal-ūn

Tablo 41 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē tıṡal
2.	Tekil	d	lē tıṡal-īn
2.	Çoğul	e/d	lē tıṡal-ūn

Tablo 42 Nehy-i Ğaib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yıśal
3.	Tekil	d	lē tıśal
3.	Çoğul	e/d	lē tıśalūn

Lehçede kullanılan bazı salim fiil örnekleri

Fiil (mâzî/muzâri)	Türkçe anlamı	Cümlede kullanım
wıḳı‘/yı‘ḳa‘	düştü/düşüyor	/wıḳı‘tu mən ‘el-l-əstōḥ / ‘damdan düştüm.’
wəcə‘/ yəce‘	ağrıdı/ağrıyor	/rāsī yəce‘nī./ ‘başım ağrıyor.’
wərəm /yərem	şişti/şişiyor	/‘eyneyk kut wərmū./ ‘gözlerin şişmiş.’
yəbəs/yəbes	kurudu,sertleşti/kuruyor,sertleşiyor	/şīḳēn ət-ter‘ūzī kut yəbsū./ ‘acur bitkileri kurumuş.’

2.2.2.1.5. Ecvef (أجوف) Fiiller

Fasih Arapça’da kök harflerinden birinin illet harfi olan fiillere *ecvef fiil* adı verilmektedir.[75]

Lehçede ecvef (orata harfi illetli olan) fiiller, genel olarak fasih Arapçadakine benzer bir şekilde telaffuz edilmektedir. Fasih Arapçada ecvef fiiller 1., 2. ve 4. bâbdan gelmekte ve bu fiillerdeki ‘ayne’l-harfin vav/و veya ye/ي oluşu ya da bu harflerden munkalib elif/ ا olmasına göre harekesinin farklılığından dolayı bu fiillerin çekimlemeleri de farklı olmaktadır. Lehçede ecvef fiil çekimi şu şekildedir.

Tablo 43 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 1.bâb)

[75] el-Hamelâvî, *Şezâ el-‘arf fî fenni’s-Sarf,* 60.

/ ḳêl - قَالْ / ‘söyledi’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ḳəl-tu
2.	Tekil	e	ḳəl-t
2.	Tekil	d	ḳəl-ti
3.	Tekil	e	ḳēl
3.	Tekil	d	ḳēl-ət
1.	Çoğul	e/d	ḳəl-nē
2.	Çoğul	e/d	ḳəl-tən
3.	Çoğul	e/d	ḳēl-ū

Ecvef Fiilin mâzî hali çekimlenirken fiildeki ikinci harfin ‘u’ yerine bazen ‘ə’ bazen de ‘ı’ olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 44 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 1. bâb)

/ iḳūl - اِقُولْ / ‘söylüyor – söyler’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	eḳūl
2.	Tekil	e	ətḳūl
2.	Tekil	d	ətḳūl-īn
3.	Tekil	e	iḳūl
3.	Tekil	d	ətḳūl
1.	Çoğul	e/d	ənḳūl
2.	Çoğul	e/d	ətḳūl-ūn
3.	Çoğul	e/d	iḳūl-ūn

Ecvef Fiilin Muzâri hali çekimlenirken ‘dār/idōr’ (gezdi/geziyor) gibi bazı fiillerde ikinci harfin ötreli hali ‘u’ sesi yerine ‘o’ sesini vermektedir.

Tablo 45 Emr-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek

2.	Tekil	e	ḳūl
2.	Tekil	d	ḳūl-ī
2.	Çoğul	e/d	ḳūl-ū

Tablo 46 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli iḳūl
3.	Tekil	d	ḫelli ətḳūl
3.	Çoğul	e/d	ḫelli iḳūl-ūn

Tablo 47 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē (ə)tḳūl (lētḳūl)
2.	Tekil	d	lē (ə)tḳūl-īn (lētḳūliyn)
2.	Çoğul	e/d	lē (ə)tḳūl-ūn (lētḳūlūn)

Tablo 48 Nehy-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē iḳūl (lē-y-ḳūl)
3.	Tekil	d	lē (ə)tḳūl (lē-tḳūl)
3.	Çoğul	e/d	lē iḳūl-ūn (lē-y-ḳūl-ūn)

Tablo 49 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 2.bâb)

/ bē‘ – بَاعْ / ‘sattı’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	bə‘-tu
2.	Tekil	e	bə‘-t
2.	Tekil	d	bə‘-ti
3.	Tekil	e	bē‘

3.	Tekil	d	bē‘ə-t
1.	Çoğul	e/d	bə‘-nē
2.	Çoğul	e/d	bə‘-tən
3.	Çoğul	e/d	bē‘ū

Tablo 50 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 2. bâb)

/ ibī‘ – اِبِيعْ / ‘satıyor – satar’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ebī‘
2.	Tekil	e	ətbī‘
2.	Tekil	d	ətbī‘-īn
3.	Tekil	e	ibī‘
3.	Tekil	d	ətbī‘
1.	Çoğul	e/d	ənbī‘
2.	Çoğul	e/d	ətbī‘-ūn
3.	Çoğul	e/d	ibī‘-ūn

Tablo 51 Emr-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	bi‘
2.	Tekil	d	bī‘-ī
2.	Çoğul	e/d	bī‘-ū

Tablo 52 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli ibī‘
3.	Tekil	d	ḫelli ətbī‘
3.	Çoğul	e/d	ḫelli ibī‘-ūn

Tablo 53 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē (ə)tbī‘ (lētbī‘)
2.	Tekil	d	lē (ə)tḳūl-īn (lētbī‘-īn)
2.	Çoğul	e/d	lē (ə)tḳūl-ūn (lētbī‘-ūn)

Tablo 54 Nehy-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē (i)bī‘ (lē-y-bī‘)
3.	Tekil	d	lē (ə)tbī‘ (lē-tbī‘)
3.	Çoğul	e/d	lē ibī‘-ūn (lē-y- bī‘-ūn)

Tablo 55 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 4.bâb)

/nēm - نَامْ / ‘yattı’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	nəm-tu
2.	Tekil	e	nəm-t
2.	Tekil	d	nəm-ti
3.	Tekil	e	nēm
3.	Tekil	d	nēmə-t
1.	Çoğul	e/d	nəm-nē
2.	Çoğul	e/d	nəm-tən
3.	Çoğul	e/d	nēm-ū

Tablo 56 Muzâri/Şimdiki-Geniş Zaman Fiil Çekimi (ecvef fiil 4. bâb)

/ inēm – اِنَامْ / ‘yatıyor - yatar’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	enēm
2.	Tekil	e	ətnēm

2.	Tekil	d	ətnēm-īn
3.	Tekil	e	inēm
3.	Tekil	d	ətnēm
1.	Çoğul	e/d	ənnēm
2.	Çoğul	e/d	ətnēm-ūn
3.	Çoğul	e/d	inēm-ūn

Tablo 57 Emr-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	nem
2.	Tekil	d	nēm-ī
2.	Çoğul	e/d	nēm-ū

Tablo 58 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli inēm
3.	Tekil	d	ḫelli ətnēm
3.	Çoğul	e/d	ḫelli inēm -ūn

Tablo 59 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē (ə)tnēm (lētnēm)
2.	Tekil	d	lē (ə)tnēm -īn (lētnēm-īn)
2.	Çoğul	e/d	lē (ə)t nēm -ūn (lētnēm-ūn)

Tablo 60 Nehy-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē inēm (lē-y-nēm)
3.	Tekil	d	lē (ə)tnēm (lē-tnēm)

3.	Çoğul	e/d	lē inēm-ūn (lē-y-nēm-ūn)

Lehçede kullanılan bazı ecvef fiil örnekleri

Fiil (Mâzî/Muzâri)	Türkçe anlamı	Örnek kullanım
rāḥ/irōḥ	gitti/gidiyor	/ikūn irōḥ lə'l-baḥar ti rıd ‘ıṭṣān / ‘denize bile gitse susuz dönecek.’
sēḥ/isīḥ	çağırdı/çağırıyor	/dīk əl-faṡīḥ mə'l bayża isīḥ / ‘asil horoz daha yumurtadayken öter.’
sēḳ/isōḳ	sürdü/sürüyor	/sēḳ ıḥmāru lə'd-dār/ ‘eşeğini avluya sürdü.’
ḳēm/iḳūm	kalktı/kalkıyor	/ḳəmnē ‘es sēḳ kəllətnē/ ‘hepimiz ayağa kalktık.’
şāṭ/işōṭ	yandı, yanmaya başladı/yanıyor	/şāṭıṭ dewḳət li yé ‘es-sēc/ ‘sacın üzerindeki yufka yandı.’

2.2.2.1.6. Nâkıs (ناقص) Fiiller

Fasih Arapçada nâkıs fiil, sonu و،ي harflerinden biriyle biten veya bu harflerden munkalib olan maksur (ا) ya da memdud (ى) elif ile biten fiilleri ifade eder.[76] Fasih Arapçada bu fiillerin çekimleri esnasında fiilde harf düşmesi ve değişmesi gibi bazı değişiklikler vâki olmaktadır. Lehçede bu değişikliklerin genel olarak meydana geldiği görülmektedir. Fasih Arapçada bu tür fiiller 1., 2., 3. ve 4. bablardan gelmektedir. Bu fiillerin lehçedeki kullanımlarına ayrı ayrı örnekler verilmiştir.

Tablo 61 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 1.bâb)

/ de‘ē – دَعَا / - ‘dua etti, davet etti’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	de‘e -y-tu
2.	Tekil	e	de‘e -y-t

[76] el-Hamelâvî, *Şezâ el-‘arf fî fenni’s-sarf,* s.60.

2.	Tekil	d	de‘e -y-ti
3.	Tekil	e	de‘ē
3.	Tekil	d	de‘e-t
1.	Çoğul	e/d	de‘e-y-nē
2.	Çoğul	e/d	de‘e-y-tən
3.	Çoğul	e/d	de‘e-w

Nakıs Fiilin mâzî hali çekimlenirken ünsüz bir ek aldığında fiille ek arasına ‘y’ kaynaştırma harfinin geldiği gözlemlenmektedir.

Tablo 62 Muzâri/ Geniş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 1. bâb)

/ yəd‘ī – يِدْعِي / ‘duâ-dâvet ediyor-eder’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ed‘ī
2.	Tekil	e	təd‘ī
2.	Tekil	d	təd‘eyn
3.	Tekil	e	yəd‘ī
3.	Tekil	d	təd‘ī
1.	Çoğul	e/d	nəd‘ī
2.	Çoğul	e/d	təd‘ewn
3.	Çoğul	e/d	yəd‘ewn

Lehçede sonu vav / و harfiyle biten nâkıs fiillerin Muzâri çekimlerinde (و) harfinin ye (ي) harfine dönüştüğü görülmektedir.

Örneğin;

FA.	MA.	Türkçe anlamı
عَدَا - يَعْدُو	عَدَى – يِعْدِي	koşmak
زَهَا - يَزْهُو	زَهَا - يِزْهِي	ışıldamak
عَفَا - يَعْفُو	عَفَا - يِعْفِي	affetmek

دَعَا - يَدْعُو	دَعَى - يِدْعِي	dua/dâvet etmek
مَحَا - يَمْحُو	مَحَى - يِمْحِي	yok etmek, silmek

Tablo 63 Emr-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	əd‘ī
2.	Tekil	d	əd‘ey
2.	Çoğul	e/d	əd‘ew

Tablo 64 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ẖelli yəd‘ī
3.	Tekil	d	ẖelli təd‘ī
3.	Çoğul	e/d	ẖelli yəd‘ewn

Tablo 65 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē təd‘ī
2.	Tekil	d	lē təd‘eyn
2.	Çoğul	e/d	lē təd‘ewn

Tablo 66 Nehy-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yəd‘ī
3.	Tekil	d	lē təd‘ī
3.	Çoğul	e/d	lē yəd‘ewn

Tablo 67 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 2.bâb)

/ seḳē – سَقى / ‘içirdi, suladı’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	seḳe-y-tu
2.	Tekil	e	seḳ-y-t
2.	Tekil	d	seḳe-y-ti
3.	Tekil	e	seḳē
3.	Tekil	d	seḳe-t
1.	Çoğul	e/d	seḳe-y-nē
2.	Çoğul	e/d	seḳe-y-tən
3.	Çoğul	e/d	seḳe-w

Tablo 68 Muzâri/Geniş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 2. bâb)

/ yəsḳī – يِسْقِي / ‘içiriyor – suluyor’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	esḳī
2.	Tekil	e	təsḳī
2.	Tekil	d	təsḳeyn
3.	Tekil	e	yəskī
3.	Tekil	d	təsḳī
1.	Çoğul	e/d	nəsḳī
2.	Çoğul	e/d	təsḳewn
3.	Çoğul	e/d	yəsḳewn

Tablo 69 Emr-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	əsḳī
2.	Tekil	d	əsḳey
2.	Çoğul	e/d	əsḳew

Tablo 70 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli yəsḳī
3.	Tekil	d	ḫelli təsḳī
3.	Çoğul	e/d	ḫelli yəsḳewn

Tablo 71 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē təsḳī
2.	Tekil	d	lē təsḳeyn
2.	Çoğul	e/d	lē təsḳewn

Tablo 72 Nehy-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yəsḳī
3.	Tekil	d	lē təsḳī
3.	Çoğul	e/d	lē yəsḳewn

Tablo 73 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 4.bâb)

/ rıżī – رِضِي / ‘râzı oldu, kabul etti.’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	rıżi-y-tu
2.	Tekil	e	rıżi-y-t
2.	Tekil	d	rıżi-y-ti
3.	Tekil	e	rıżī
3.	Tekil	d	rıży-ıt
1.	Çoğul	e/d	rıżī-nā
2.	Çoğul	e/d	rıżi-y-tın
3.	Çoğul	e/d	rıży-ū

Tablo 74 Muzâri/Geniş Zaman Fiil Çekimi (nâkıs fiil 4. bâb)

/ yırżā – يِرْضَى / ‘râzı oluyor-kabul ediyor’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	arżā
2.	Tekil	e	tırżā
2.	Tekil	d	tırżayn
3.	Tekil	e	yırżā
3.	Tekil	d	tırżā
1.	Çoğul	e/d	nırżā
2.	Çoğul	e/d	tırżawn
3.	Çoğul	e/d	yırżawn

Tablo 75 Emr-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	ırżā
2.	Tekil	d	ırżay
2.	Çoğul	e/d	ırżaw

Tablo 76 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli yırżā
3.	Tekil	d	ḫelli tırżā
3.	Çoğul	e/d	ḫelli yırżāwn

Tablo 77 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē tırżā
2.	Tekil	d	lē tırżayn

2.	Çoğul	e/d	lē tırżawn

Tablo 78 Nehy-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yırżā
3.	Tekil	d	lē tırżā
3.	Çoğul	e/d	lē yırżawn

Lehçede Kullanılan bazı nâkıs fiil örnekleri

Fiil (Mâzî/Muzâri)	Türkçe anlamı	Örnek kullanım
məşī/yəmşī	yürüdü/yürüyor	/ məşī ‘elē mehlū / ‘aheste aheste yürüdü’
ḥebē/yəḥbī	emekledi/emekliyor	/ ṭıflī əl-(l)-əzġeyyər yəḥbī / ‘küçük çocuğum emekliyor’
ḳelē/yəḳlī	kızarttı/kızartıyor	/ əl-yewm ḳele-(ynē semek / ‘bugün balık kızarttık’
şekē/yəşkī	şikayet etti/şikayet ediyor	/ şekeytūhū lə maratū / ‘onu hanımına şikayet ettim’
nəsī/yənsē	unuttu/unutuyor	/ kut nəsītu te (e) ḳul-lək / ‘sana söylemeyi unutmuşum’

2.2.2.1.7. Lefîf (لَفِيف) Fiiller

Fasih Arapçada kök harflerinden ikisi illet harfi olan fiil demektir. İlletli olan iki harf bitişik ise "lefif-i makrûn", ayrı ise de bu fiile "lefîf-i mefrûk" denilmektedir.[77]

Lehçede lefîf (en az iki harfi illetli olan) fiillerin çekimlerine örnekler verilmiştir.

Tablo 79 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiil Çekimi (lefîf fiil)

/ kewē - كَوَى / 'ütüledi'

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	kewe-y-tu
2.	Tekil	e	kewe-y-t
2.	Tekil	d	kewe-y-ti
3.	Tekil	e	kewē
3.	Tekil	d	kewe-t
1.	Çoğul	e/d	kewe-y-nē
2.	Çoğul	e/d	kewe-y-tən
3.	Çoğul	e/d	kewe-w

Lefif Fiilin mâzî hali çekimlenirken fiil ünsüz bir ek aldığında fiille ek arasına 'y' kaynaştırma harfinin geldiği gözlemlenmektedir.

Tablo 80 Muzâri/ Geniş Zaman Fiil Çekimi (lefîf fiil)

/ yəkwī – يِكْوِي / 'ütülüyor'

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
1.	Tekil	e/d	ekwī
2.	Tekil	e	təkwī
2.	Tekil	d	təkweyn
3.	Tekil	e	yəkwī
3.	Tekil	d	təkwī

[77] el-Hamelâvî, *Şezâ el-'arf fî fenni's-sarf,* s. 60.

1.	Çoğul	e/d	nəkwī
2.	Çoğul	e/d	təkwewn
3.	Çoğul	e/d	yəkwewn

Tablo 81 Emr-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	əkwī
2.	Tekil	d	əkwey
2.	Çoğul	e/d	əkwew

Tablo 82 Emr-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	ḫelli yəkwī
3.	Tekil	d	ḫelli təkwī
3.	Çoğul	e/d	ḫelli yəkwewn

Tablo 83 Nehy-i Hazır Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
2.	Tekil	e	lē təkwī
2.	Tekil	d	lē təkweyn
2.	Çoğul	e/d	lē təkwewn

Tablo 84 Nehy-i Gâib Çekimi

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+Ek
3.	Tekil	e	lē yəkwī
3.	Tekil	d	lē təkwī
3.	Çoğul	e/d	lē yəkwewn

Lehçede kullanılan bazı lefîf fiil örnekleri

Fiil (Mâzî/Muzâri)	**Türkçe anlamı**	**Cümlede kullanım**
ṭawā/yıṭwī	katladı/katlıyor	/ əḫtī **ṭawat** əlḥêfī / ‘kızkardeşim yorganımı katladı’
şewē/yəşwī	ızgara yaptı/ızgara yapıyor	/ **şewew-l-nē** leḥmət cêcê / ‘bize tavuk eti ızgara yaptılar’
ḥewē/yəḥwī	barındırdı/barındırıyor	/*li **yəḥvī** əl-cemel **ti-y‘ellī** bēb dārū./* **‘** deveyi barındıran kişinin avlusunun kapısını yükseltmesi gerekir. ’
dewē/yədwī	vızıldadı/vızıldıyor	/ yəkfē **tədwī** fə rāsī / ‘ başımda vızıldayıp durma! (dırdır etme!) ’
ḳəwī/yəḳwē	kuvvetlendi/kuvvetleniyor	/ le mē (ə)c-ceḥş yıgbar u **yəḳwē** lē tərkeb ‘eleyu / ‘(erkek) sıpa büyüyüp kuvvetlenmedikçe üzerine binme!’

2.3. FİİLLERİN ZAMİRLERLE KULLANIMI

Bu bölümde lehçede fiillerin mansup muttasıl zamirlerle kullanımı ele alınacak ayrıca fiil ve zamirlerin çekim esnasında almış olduğu şekiller üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır.

Tablo 85 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (1.tekil)’

/ ضَرَبْتُ - żarab - tū / ‘vurdum (e/d)’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+	Fasih Arapça

(Mansûb Muttasıl Zamir)			merfû‘ zamir+ mansûb zamir	
3.	Tekil	e	żarab - tū-hū	ضَرَبْتُهُ
3.	Tekil	d	żarab - tu-wā	ضَرَبْتُهَا
2.	Tekil	e	żarab - tū-k	ضَرَبْتُكَ
2.	Tekil	d	żarab - tū-ki	ضَرَبْتُكِ
3.	Çoğul	e/d	żarab - tu-wən	ضَرَبْتُهُمْ
3.	Çoğul	e/d	żarab - tū-kən	ضَرَبْتُكُمْ

Tablo 86 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (1.tekil)’

/ اَضْرِبْ - ażrıb / ‘vuruyorum (e/d)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça
3.	Tekil	e	ażrıb - ū	اَضْرِبُهُ
3.	Tekil	d	ażrıb - ā	اَضْرِبُهَا
2.	Tekil	e	ażrıb - ək	اَضْرِبُكَ
2.	Tekil	d	ażrıb - ki	اَضْرِبُكِ
3.	Çoğul	e/d	ażrıb - ən	اَضْرِبُهُمْ
3.	Çoğul	e/d	ażrıb - kən	اَضْرِبُكُمْ / اَضْرِبُكُنَّ

Tablo 87 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2.tekil)’

/ ضَرَبْتْ - żarab -t / ‘vurdun (e)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça
3.	Tekil	e	żarab - t-ū	ضَرَبْتَهُ
3.	Tekil	d	żarab - t- ā	ضَرَبْتَهَا

1.	Tekil	e	żarab - t-nī	ضَرَبْتَنِي
1.	Çoğul	e/d	żarab - t - nā	ضَرَبْتَنَا
3.	Çoğul	e/d	żarab - t-ən	ضَرَبْتَهُمْ / ضَرَبْتَهُنَّ

Tablo 88 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (Sâlim Fiil) (2.tekil)'

/ تِضْرِبْ - tızrıb / 'vuruyorsun (e)'

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû' zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça
3.	Tekil	e	tızrıb -ū	تَضْرِبُهُ
3.	Tekil	d	tızrıb -ā	تَضْرِبُهَا
1.	Tekil	e	tızrıb -nī	تَضْرِبُنِي
1.	Çoğul	e/d	tızrıb -nā	تَضْرِبُنَا
3.	Çoğul	e/d	tızrıb -ən	تَضْرِبُهُمْ / تَضْرِبُهُنَّ

Tablo 89 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2.tekil)

/ ضَرَبْتِ - żarab - ti / 'vurdun (d)'

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû' zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça
3.	Tekil	e	żarab - ti-yū	ضَرَبْتِهِ
3.	Tekil	d	żarab - ti-yā	ضَرَبْتِهَا
2.	Tekil	e	żarab - tī- nī	ضَرَبْتِنِي
2.	Tekil	e/d	żarab - tī-nā	ضَرَبْتِنَا
3.	Çoğul	e/d	żarab - ti-yən	ضَرَبْتِهِمْ / ضَرَبْتِهِنَّ

Tablo 90 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2.tekil)

/ تِضْرِبِينْ -tızrıb - īn / 'vurdun (d)'

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça /تَضْرِبِينَ/
3.	Tekil	e	tıżrıb-iy-ū	تَضْرِبِينَهُ
3.	Tekil	d	tıżrıb-iy-ā	تَضْرِبِينَهَا
2.	Tekil	e	tıżrıb -ī- nī	تَضْرِبِينَنِي
2.	Tekil	e/d	tıżrıb -ī-nā	تَضْرِبِينَنَا
3.	Çoğul	e/d	tıżrıb -i-yən	تَضْرِبِينَهُمْ / تَضْرِبِينَهُنَّ

Tablo 91 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Tekil)

/ ضَرَبْ - żarab / ‘vurdu (e)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça
3.	Tekil	e	żarab - ū	ضَرَبَهُ
3.	Tekil	d	żarab - ā	ضَرَبَهَا
2.	Tekil	e	żarab - ək	ضَرَبَكَ
2.	Tekil	d	żarab - ki	ضَرَبَكِ
1.	Tekil	e/d	żarab - nī	ضَرَبَنِي
3.	Çoğul	e/d	żarab - ən	ضَرَبَهُمْ
2.	Çoğul	e/d	żarab - kən	ضَرَبَكُمْ
1.	Çoğul	e/d	żarab - nā	ضَرَبَنَا

Tablo 92 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Tekil)

/ يِضْرِبْ - yıżrıb / ‘vuruyor (e)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+	Fasih Arapça /يَضْرِبُ/

			merfû‘ zamir+ mansûb zamir	
3.	Tekil	e	yıżrıb - ū	يَضْرِبُهُ
3.	Tekil	d	yıżrıb - ā	يَضْرِبُهَا
2.	Tekil	e	yıżrıb - ək	يَضْرِبُكَ
2.	Tekil	d	yıżrıb - ki	يَضْرِبُكِ
1.	Tekil	e/d	yıżrıb - nī	يَضْرِبُنِي
3.	Çoğul	e/d	yıżrıb - ən	يَضْرِبُهُمْ
2.	Çoğul	e/d	yıżrıb - kən	يَضْرِبُكُمْ
1.	Çoğul	e/d	yıżrıb - nā	يَضْرِبُنَا

Tablo 93 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Tekil)

/ ضَرَبِتْ - żarab-ət / ‘vurdu (d)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça / ضَرَبَتْ /
3.	Tekil	e	żarab - ət-ū	ضَرَبَتْهُ
3.	Tekil	d	żarab - ət-ā	ضَرَبَتْهَا
2.	Tekil	e	żarab - ət-ək	ضَرَبَتْكَ
2.	Tekil	d	żarab - ət-ki	ضَرَبَتْكِ
1.	Tekil	e/d	żarab - ət-nī	ضَرَبَتْنِي
3.	Çoğul	e/d	żarab - ət-ən	ضَرَبَتْهُمْ / ضَرَبَتْهُنَّ
2.	Çoğul	e/d	żarab - ət-kən	ضَرَبَتْكُمْ / ضَرَبَتْكُنَّ
1.	Çoğul	e/d	żarab - ət-nā	ضَرَبَتْنَا

Tablo 94 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Tekil)

/ تِضْرِبْ - tıżrıb / ‘vuruyor (d)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça / تَضْرِبُ /
3.	Tekil	e	tıżrıb -ū	تَضْرِبُهُ
3.	Tekil	d	tıżrıb -ā	تَضْرِبُهَا
2.	Tekil	e	tıżrıb -ək	تَضْرِبُكَ
2.	Tekil	d	tıżrıb -ki	تَضْرِبُكِ
1.	Tekil	e/d	tıżrıb -nī	تَضْرِبُنِي
3.	Çoğul	e/d	tıżrıb -ən	تَضْرِبُهُمْ / تَضْرِبُهُنَّ
2.	Çoğul	e/d	tıżrıb -kən	تَضْرِبُكُمْ / تَضْرِبُكُنَّ
1.	Çoğul	e/d	tıżrıb -nā	تَضْرِبُنَا

Tablo 95 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (1. Çoğul)

/ ضَرَبْنَا - żarab - nā / ‘vurduk (e/d)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça
3.	Tekil	e	żarab - nā-hū	ضَرَبْنَاهُ
3.	Tekil	d	żarab - nā-hā	ضَرَبْنَاهَا
2.	Tekil	e	żarab - nā-k	ضَرَبْنَاكَ
2.	Tekil	d	żarab - nā-ki	ضَرَبْنَاكِ
3.	Çoğul	e/d	żarab - nā -hən	ضَرَبْنَاهُمْ
3.	Çoğul	e/d	żarab - nā -kən	ضَرَبْنَاكُمْ

Tablo 96 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (1. Çoğul)

/ نِضْرِبْ -nıżrıb / ‘vuruyoruz (e/d)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça / نَضْرِبُ /
3.	Tekil	e	nıżrıb -ū	نَضْرِبُهُ
3.	Tekil	d	nıżrıb -ā	نَضْرِبُهَا
2.	Tekil	e	nıżrıb -ık	نَضْرِبُكَ
2.	Tekil	d	nıżrıb -ki	نَضْرِبُكِ
3.	Çoğul	e/d	nıżrıb -ən	نَضْرِبُهُمْ / نَضْرِبُهُنَّ
3.	Çoğul	e/d	nıżrıb -kən	نَضْرِبُكُمْ / نَضْرِبُكُنَّ

Tablo 97 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2. Çoğul)

/ ضَرَبْتِنْ - żarab-tən / ‘vurdunuz (e/d)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça / ضَرَبْتُمْ – ضَرَبْتُنَّ /
3.	Tekil	e	żarab - tən-ū	ضَرَبْتُمُوهُ / ضَرَبْتُنَّهُ
3.	Tekil	d	żarab - tən -ā	ضَرَبْتُمُوهَا
1.	Tekil	e	żarab - tən -nī	ضَرَبْتُمُونِي
3..	Çoğul	e/d	żarab - tən - ən	ضَرَبْتُمُوهُمْ
1.	Çoğul	e/d	żarab - tən - nā	ضَرَبْتُمُونَا

Tablo 98 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (2. Çoğul)

/ تِضْرِبُونْ - tıżrıb-ūn / ‘vuruyorsunuz (e/d)’

Kişi	Sayı	Cinsiyet	Fiil+	Fasih Arapça / تَضْرِبُونَ /

(Mansûb Muttasıl Zamir)			merfû‘ zamir+ mansûb zamir	
3.	Tekil	e	tıżrıb – ū-hu	تَضْرِبُونَهُ
3.	Tekil	d	tıżrıb - u -vā	تَضْرِبُونَهَا
1.	Tekil	e	tıżrıb - ū-nī	تَضْرِبُونَنِي
3..	Çoğul	e/d	tıżrıb - u - vən	تَضْرِبُونَهُم / تَضْرِبُونَهُنَّ
1.	Çoğul	e/d	tıżrıb - ū - nā	تَضْرِبُونَنَا

Tablo 99 Mâzi/Geçmiş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Çoğul)

/ ضَرَبُو - żarabū / ‘vurdular (e/d)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	Fasih Arapça
3.	Tekil	e	żarab – ū-hu	ضَرَبُوهُ
3.	Tekil	d	żarab –u- wā	ضَرَبُوهَا
2.	Tekil	e	żarab - ū -k	ضَرَبُوكَ
2.	Tekil	d	żarab -ū- ki	ضَرَبُوكِ
1.	Tekil	e/d	żarab – ū-nī	ضَرَبُونِي
3.	Çoğul	e/d	żarab –u-wən	ضَرَبُوهُمْ
2.	Çoğul	e/d	żarab – ū-kən	ضَرَبُوكُمْ

Tablo 100 Muzâri/Geniş Zaman Fiilin Mansûb Muttasıl Zamirlerle Çekimi (3.Çoğul)

/ يِضْرِبُونْ -yıżrıbūn / ‘vuruyorlar (e/d)’

Kişi (Mansûb Muttasıl Zamir)	Sayı	Cinsiyet	MA. Fiil+ merfû‘ zamir+ mansûb zamir	FA. / يَضْرِبُونَ /

3.	Tekil	e	yıżrıb – ū -hu	يَضْرِبُونَهُ
3.	Tekil	d	yıżrıb –u- wā	يَضْرِبُونَهَا
2.	Tekil	e	yıżrıb - ū -k	يَضْرِبُونَكَ
2.	Tekil	d	yıżrıb -ū- ki	يَضْرِبُونَكِ
1.	Tekil	e/d	yıżrıb – ū-nī	يَضْرِبُونَنِي
3.	Çoğul	e/d	yıżrıb –u-wən	يَضْرِبُونَهُمْ
2.	Çoğul	e/d	yıżrıb – ū-kən	يَضْرِبُونَكُمْ

Mahallemi Arap lehçesinde fiil ile fiile bitişen mansub konumunda bulunan zamir arasına merfû‘olan zamiri imâle etmek veya bir harf eklemek suretiyle farklı değişiklikler olduğu gözlemlenmektedir. Bu tür değişiklikler aşağıda karşılaştırmalı olarak görülmektedir.

Tablo 101 Yazdı / كَتَبَ fiilinin muttasıl mansup zamirlerle çekimi:

Fasih Arapça / Mahallemi Arapçası							
كَتَبَهُ/ كَتَبُ	كَتَبُوهُ\ كَتَبُوهُ	كَتَبْتُهُ\ كَتَبِتُ	كَتَبْتَهُ\ كَتَبْتُ	كَتَبْتُمُوه\ كَتَبْتِتُو	كَتَبْتِهِ\ كَتَبْتِي	كَتَبْتُهُ\ كَتَبْتُوهُ	كَتَبَاهُ\ كَتَبْنَاهُ
كَتَبهُمْ\ كَتَبِنْ	كَتَبُوهُمْ\ كَتَبُونْ	كَتَبْتُهُمْ\ كَتَبِتِنْ	كَتَبْتَهُمْ\ كَتَبْتِنْ	كَتَبْتُمُوهُمْ\كَتَبْتِتِنْ	كَتَبْتِهِمْ\ كَتَبْتِتِنْ	كَتَبْتُهُمْ\ كَتَبْتُونْ	كَتَبْنَاهُمْ\ كَتَبْنَاهِنْ
كَتَبَهَا\ كَتَبَ	كَتَبُوهَا\ كَتَبُوَا	كَتَبْتُهَا\ كَتَبِتَا	كَتَبْتَهَا\ كَتَبْتَا	كَتَبْتُمُوهَا \ كَتَبْتِنَا	كَتَبْتِهَا\ كَتَبْتِيَا	كَتَبْتُهَا\ كَتَبْتُوَا	كَتَبْنَاهَا\ كَتَبْنَاهَا
كَتَبَكَ\ كَتَبِكْ	كَتَبُوكَ\ كَتَبُوكْ	كَتَبْتُكَ\ كَتَبِتْكْ	كَتَبْتَكَ\ كَتَبْتِكْ	كَتَبْتُمُوكَ\ كَتَبْتِتْكِ	كَتَبْتِ ؟\ كَتَبْتِ؟	كَتَبْتُكَ\ كَتَبْتُوكْ	كَتَبْنَاكَ\ كَتَبْنَاكْ
كَتَبَكُمْ\كَتَبْكِنْ	كَتَبُوكُمْ\ كَتَبُوكِنْ	كَتَبْتُكُمْ\ كَتَبِتْكِنْ	كَتَبْتَكُمْ\ كَتَبْتْكِنْ	كَتَبْتُمُوكُمْ \ كَتَبْتِتْكِنْ	كَتَبْتِكُمْ\ كَتَبْتِيكِنْ	كَتَبْتُكُمْ\ كَتَبْتُوكِنْ	كَتَبْنَاكُمْ\ كَتَبْنَاكِنْ
كَتَبَكِ\ كَتَبْكِ	كَتَبُوكِ\ كَتَبُوكِ	كَتَبْتُكِ\ كَتَبِتْكِ	كَتَبْتَكِ\ كَتَبْتْكِ	كَتَبْتُمُوكِ\ كَتَبْتِتْكِ	كَتَبْتِكِ\ كَتَبْتِيكِ	كَتَبْتُكِ\ كَتَبْتُوكِ	كَتَبْنَاكِ\ كَتَبْنَاكِ
كَتَبَنِي\كَتَبْنِي	كَتَبُونِي\ كَتَبُونِي	كَتَبْتُنِي\ كَتَبِتْنِي	كَتَبْتَنِي\ كَتَبْتْنِي	كَتَبْتُمُونِي\ كَتَبْتِتَّي	كَتَبْتِنِي\ كَتَبْتِينِي	كَتَبْتُ؟\ كَتَبْتُ؟	كَتَبْنَانِي\ كَتَبْنَانِي
كَتَبَنَا\ كَتَبْنَا	كَتَبُونَا\ كَتَبُونَا	كَتَبْتُنَا\ كَتَبِتْنَا	كَتَبْتَنَا\ كَتَبْتْنَا	كَتَبْتُمُونَا\ كَتَبْتِتَّا	كَتَبْتِنَا\ كَتَبْتِينَا	كَتَبْتُنَا\ كَتَبْتُو؟	كَتَبْنَانَا\ كَتَبْنَانَا

Tablo 102 1. Tekil Şahıs Mâzi Fiillerin Mansup Zamirlerle Kullanımı

Çoğul /جمع	İkil /مثنى	Tekil /مفرد
كَتَبَهُمْ ← كَتَبِنْ	كَتَبَهُمَا ← كَتَبِنْ	كَتَبَهُ ← كَتَبُ
ketebən	ketebən	ketebū
كَتَبَهُنَّ ← كَتَبِنْ	كَتَبَهُمَا ← كَتَبِنْ	كَتَبَهَا ← كَتَبَ
ketebən	ketebən	ketebē
كَتَبَكُمْ ← كَتَبْكِنْ	كَتَبَكُمَا ← كَتَبْكِنْ	كَتَبَكَ ← كَتَبِكْ
ketebkən	ketebkən	ketebək
كَتَبَكُنَّ ← كَتَبْكِنْ	كَتَبَكُمَا ← كَتَبْكِنْ	كَتَبَكِ ← كَتَبْكِ
ketebkən	ketebkən	ketebki
كَتَبَنَا ← كَتَبْنَا	كَتَبَنَا ← كَتَبْنَا	كَتَبَنِي ← كَتَبْنِي
ketebnē	ketebnē	ketebnī

Değerlendirme

a. Müfred müzekker zamir mâzî fiille bitiştiğinde zamirin ‘h’ harfi telaffuz edilmeyerek sadece ‘u’ harfi fiilin son harfi ile birleştirilerek ve biraz uzatılarak söylenmektedir.

b. Müfred müennes zamir mâzî fiille bitiştiğinde zamirin ‘h’ harfi söylenmeyip sadece ‘e’ harfi fiilin son harfi ile birleştirilerek ve biraz uzatılarak söylenmektedir.

c. Müsennâ (İkil) zamirlerin yerine cemi müzekker zamiri olarak kullanılan ‘نْ‘ harfi kullanılmaktadır.

d. Mütekellim kiplerinde ise fasih Arapça ile aynı zamirler kullanılmakta olup herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır.

e. Fiilin son harfi cezmedilerek okunmaktadır.

Tablo 104 1. Tekil Şahıs Muzâri Fiillerin Mansup Zamirlerle Kullanımı

Çoğul /جمع	İkil /مثنى	Tekil /مفرد
يَكْتُبُهُمْ← يِكْتِبِنْ	يَكْتُبُهُمَا ← يِكْتِبِنْ	يَكْتُبُهُ ← يِكْتِبُو
yəktəbən	yəktəbən	yəktəbū
يَكْتُبُهُنَّ ← يِكْتِبِنْ	يَكْتُبُهُمَا ← يِكْتِبِنْ	يَكْتُبُهَا ← يِكْتِبَا

yəktəbən	yəktəbən	yəktəbē
يَكْتُبُكُمْ ← يِكْتِبْكِنْ	يَكْتُبُهُمَا ← يِكْتِبِنْ	يَكْتُبُكَ ← يِكْتِبِكْ
yəktəbkən	yəktəbkən	yəktəbək
يَكْتُبُكُنَّ ← يِكْتِبْكِنْ	يَكْتُبُهُمَا ← يِكْتِبِنْ	يَكْتُبُكِ ← يِكْتِبْكِ
yəktəbkən	yəktəbkən	yəktəbki
يَكْتُبُنَا ← يِكْتِبْنَا	يَكْتُبُنَا ← يِكْتِبْنَا	يَكْتُبُنِي ← يِكْتِبْنِي
yəktəbnē	yəktəbnē	yəktəbnī

Değerlendirme

a. Müfred müzekker zamir muzari fiille bitiştiğinde zamirin ‘h’ harfi telaffuz edimeyerek sadece ‘u’ harfi fiilin son harfi ile birleştirilerek ve biraz uzatılarak söylenmektedir.

b. Müfred müennes zamir muzâri fiille bitiştiğinde zamirin ‘h’ harfi söylenmeyip sadece ‘e’ harfi fiilin son harfi ile birleştirilerek ve biraz uzatılarak söylenmektedir.

c. Müsennâ (İkil) zamirlerin yerine cemi müzekker zamiri olarak kullanılan ‘نْ ‘ harfi kullanılmaktadır.

d. Mütekellim kiplerinde ise fasih Arapça ile aynı zamirler kullanılmakta olup herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır.

e. Fiilin son harfi cezmedilerek okunmaktadır.

2.2.2.2. Rubâ‘î Fiiller

2.2.2.2.1. Rubâ‘î Mücerred Fiiller

Fasih Arapçada kök harflerinin sayısı dört olan fiillere **rubâi fiil** adı verilmektedir. Bu bâbın kalıbı فِعْلَال , فَعْلَلَة – يُفَعْلِلُ – فَعْلَلَ şeklindedir. Bu bâbdan gelen fiiller beş kısım halinde değerlendirilmiştir:

a. Dört Harfli Mücerred (yalın) Normal Fiiiller:
Ör.yuvarlamak : دَحْرَجَ , engellemek : عَرْقَلَ

b. İsimlerden Fiilleştirilenler:
Ör. ferace : اَلْجِلْبَاب → ferace giydi. : جَلْبَبَ

c. Yabancı Dillerden Geçen İsimlerden Fiilleştirilenler:

Ör. şalvar : السِّرْوَال → şalvar giydi. : سَرْوَلَ

a. Bazı Tabiat Seslerinden Fiilleştirilenler

Ör. tak tak etmek : الطَّقْطَقَة → tak tak etti. : طَقْطَقَ

b. İki veya daha fazla kelimeden teşekkül e bir cümleden, uygun harfler alınarak, o cümleyi söyledi anlamında dört harfli bir fiil haline getirilenler :

dedi سُبْحَانَ الله : سَبْحَلَ

2.2.2.2.2. Rubâ'î Mezîd (İlaveli) Fiiller

Rubai Mücerred Fiillere bir ya da iki harf ilave edilerek yeni bablar elde edilir. Bir harf ilave edilerek elde edilen babın kalıbı ; تَفَعْلَلَ – يَتَفَعْلَلُ – تَفَعْلُل şeklindedir.

Ör. تَدَحْرُج – يَتَدَحْرَجُ – تَدَحْرَجَ = yuvarladı – yuvarlanıyor – yuvarlanmak

Görüldüğü üzere bu bab, fiilin mücerred haline dönüşlülük anlamı katmaktadır.

İki harf ilave edilerek elde edilen bablar ise şunlardır:

1. Kalıp : اِفْعَنْلَلَ – يَفْعَنْلِلُ – اِفْعِنْلَال

Ör. اِحْرَنْجَمَ – يَحْرَنْجِمُ – اِحْرِنْجَام

2. Kalıp : اِفْعَلَلَّ – يَفْعَلِلُّ – اِفْعِلَّال

Ör. اِقْشَعَرَّ – يَقْشَعِرُّ – اِقْشِعْرَار

Bu şekillere mâzîleri itibariyle yapılan ilaveler; birincide fiilin baş tarafına bir elif (ا), orta harften sonra bir nun (ن)harfi, ikincide yine baş tarafa bir elif, son harfin şeddelenmesi şeklindedir.

Bu bablann birincisi devamlı dönüşlülük ifade eder. topladı : حَرْجَمَ , toplandı : اِحْرَنْجَمَ gibi. İkinci bab ise mübalağa (abartma) ifade eder. Teni (bedeni) ürperedi. اِقْشَعَرَّ جِلْدُهُ

2.2.2.2.3. Rubai Mücerret Fiillere Mülhak Bablar

فَوْعَلَ – يُفَوْعِلُ – فَوْعَلَةً ← حَوْقَلَ – يُحَوْقِلُ – حَوْقَلَةً

1. فَيْعَلَ – يُفَيْعِلُ – فَيْعَلَةً ← بَيْطَرَ – يُبَيْطِرُ – بَيْطَرَةً

2. فَعْوَلَ – يُفَعْوِلُ – فَعْوَلَةً ← جَهْوَرَ – يُجَهْوِرُ – جَهْوَرَةً

3. فَعْيَلَ – يُفَعْيِلُ – فَعْيَلَةً ← عَثْيَرَ – يُعَثْيِرُ – عَثْيَرَةً

4. فَعْلَلَ – يُفَعْلِلُ – فَعْلَلَةً ← شَمْلَلَ – يُشَمْلِلُ – شَمْلَلَةً

5. فَعْلَى – يُفَعْلِي – فَعْلَيَةً ← سَلْقَى – يُسَلْقِي – سَلْقَيَةً

Bu fiillerin asılları üç harflidir. Kendilerine bir harf eklenerek harf sayıları dört olmuştur. Bu fiillerin sülasi mezid fiiller olarak değilde rubai mücerred fiile mülhak fiiller olarak adlandırılmalarının çeşitli nedenleri vardır Bu nedenler şunlardır:

a. Bu fiillere yapılan eklemeler, yalın haldeki sülasi fiilin anlamında değişiklik yapmak, geçişsizse onu geçişli hale getirmek veya müşareket vb. anlamlar kazandırmak için değildir.

b. Bu fiillere yapılan eklemeler fiilin başına değil, جَهَرَ - جَهْوَرَ örneğinde olduğu gibi fiilin ortasına veya شَمِلَ – شَمْلَلَ örneğinde olduğu gibi fiilin sonuna yapılmaktadır.

c. Bu fiillerde gerekli olsa dahi i‘lal ve idğam yapılamaz. Zira yapılarının değişikliğe uğramaması gerekmektedir.

u fiillerden geçişsiz olanların geçişli hale dönüştürmek için fiilin başına ’تَ’ harfi getirilir.

2.2.2.2.4. Mahallemi Lehçesinde Rubâ‘î Fiiller

Mahallemi lehçesinde çok sayıda rubâi fiil mevcuttur. Bu fiillerin bir kısmı yukarıda belirtilen kalıplara uygunluk göstermekle birlikte bir kısmının ise bunların dışında kaldığı görülmektedir. Bu bölümde lehçede kullanılan rubai mücerred fiiller, türeme şekli, harf sıralaması ve başka dillerden geçme durumu göz önünde bulundurularak ele alınacaktır.

2.2.2.2.5. Fasih Arapçada da Kullanılan Fiiller

FA. فَرْعَنَ : büyüklenmek, zalim/zorba olmak.

MA. far‘an/فَرْعَنَ : aşırı zengin olmak, firavunlaşmak.

FA. شَقْلَبَ : devirmek

MA. çeḳleb : devirmek, yuvarlamak.

Fiilin ilk harfi olan ش/ş harfi lehçede ‘ç’ şeklinde telaffuz edilmektedir.

FA. بَهْدَلَ : hor görmek, kötü davranmak, alay etmek.

MA. behdel/ بَهْدَلْ : birine sıkıntı vermek, ona acı çektirmek.

Görüldüğü üzere bu fiil fasih Arapçadaki anlamına yakın bir anlamda kullanılmaktadır.

2.2.2.2.6. Rubâ‘î Muda‘‘af Fiiller

Burada kastedilen son harfi şeddeli olan sülasi fiil değildir. Rubâî fiillerden birinci ve üçüncü harfi ile ikinci ve dördüncü harfi aynı cins olan fiillere de muda‘‘af fiil denmektedir.

Lehçede bu tür fiiller oldukça sık kullanılmaktadır. Bu fiillerin bir kısmı fasih Arapçada da mevcut olmakla birlikte bir kısmı ise lehçeye hastır.

Şayır'ın da işaret ettiği gibi bir fiilin tekrar tekrar yapıldığını ifade eden ve aynı hecenin tekrarlandığı fiiller olmakla birlikte bu fiillerin aşağıdaki örneklerden de anlaşılabileceği üzere hem geçmiş zaman fiil köklerinden hem de sıfat soylu isimlerden türeyebildiği değerlendirilmektedir:[78]

a. Mâzi (geçmiş zaman) fiil köklerinden türeyenler

/ḳaṡṡ → ḳaṡḳaṡ - iyḳaṡḳıṡ / ‘kesti - kesiyor’

/şemm → şemşem - iyşemşəm / ‘kokladı - kokluyor’

/lemm → lemlem - iylemləm / ‘topladı – topluyor’

/maṡṡ → maṡmaṡ - iymaṡmıṡ / ‘emdi - emiyor’

/bezz → bezbez - iybezbəz / ‘saçtı, dağıttı – saçıyor, dağıtıyor’

/carr → carcar - iycarcır / ‘çekti – çekiyor’

/naṭṭ → naṭnaṭ - iynaṭnıṭ / ‘zıpladı – zıplıyor’

b. Sıfat Türlü İsimlerden Türeyenler

/mırr (acı) → marmar - iymarmır / ‘acı çektirdi - acı çektiriyor’

c. Kürtçeden uyarlanan fiillerden türeyenler

/gezz → gezgez - iygezgəz / ‘ısırdı - ısırıyor’

d. Yansıma sözcüklerden türeyenler

/ ṭaḳṭaḳ - iyṭaḳṭıḳ / ‘tıkladı – tıklıyor’

---

[78] Mehmet Şayır, *Mardin'de Konuşulan Arapça Lehçenin Sesbilgisi Biçimbilgisi ve Sözdizimi Bakımından İncelenmesi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Şubat 2017. s.84

/ baḳbaḳ - iybaḳbıḳ / ‘fokurdadı – fokurduyor’

/ weşweş - iyweşwəş / ‘fısıldadı – fısıldıyor’

2.2.2.3. Mahallemi Lehçesinde Fiillerin Meçhul Kullanımı

Fasih Arapçada mâzî fiiller, fiilin sondan önceki harfinin harekesi kesre, ondan önceki diğer tüm harflerin harekeleri de damme yapılmak suretiyle meçhul hale getirilmiş olur. Muzâri fiiller ise, fiilin ilk harfinin harekesi damme, sondan önceki tüm harflerin harekeleri de fetha yapılmak suretiyle meçhul hale getirilmiş olur. Aynı zamanda genellikle dönüşlülük ve edilgenlik için kullanılan إِنْفِعَال (infi‘âl) kalıbı da çoğu zaman fiile meçhul anlamı katar. Mahallemi Arap diyalektinde fasih Arapçada meçhul fiil kalıbı olarak kullanılan bu fiil kalıbı kullanılmamakta, fiile meçhul anlamı katmak için genellikle إِنْفِعَال (infi‘âl) kalıbı kullanılmakla birlikteإِفْتِعَال , تَفَعُّل kalıplarının da kullanıldığı görülmektedir.

Örneğin:

/ بَاعْ (bê‘) : sattı./ → إِنبَاعْ (ənbê‘) : satıldı.

/ ضَرَبْ (żarab) : vurdu./ → إِنْضَرَبْ (ənżarab) : vuruldu.

/ فَتَحْ (feteḥ) : açtı./ → إِنْفَتَح (ənfeteḥ) : açıldı.

/ دَفَقْ (defeḳ) : döktü. / → إِنْدَفَقْ (əndefeḳ) : döküldü.

/ سَوَّقْ (sewweḳ) : kavurdu./ → (تَسَوَّقَ) إِنْسَوَّقْ : kavruldu.

/ خَنَقْ (ẖeneḳ) : boğdu./ → (إِخْتَنَقَ) إِخْتَنَقْ : boğuldu.

قَصَّرْ (ḳaṡṡar) : kısalttı./ → (يُتَقَصَّرُ) يِتْقَصَّرْ : boyu kısaltılıyor.

2.2.2.4. Mahallemi Arap Diyalektinde Kullanılan Fiil Kalıpları

2.2.2.4.1. İf‘âl Kalıbı (أَفْعَلَ – يُفْعِلُ - إِفْعَال)

/ Alla lê <u>yəḥvəcnê</u> lê lı ḥêkəm ve lê hekîm. / ‘Allah bizi hâkime de hekime de muhtaç etmesin.’ (dua/temenni)

/ Alla <u>yı‘tīk</u> ıs-sabır. / ‘Allah sana sabır versin.’ (dua)

/ Allah lê yınḳıṡkən! / ‘Allah sizleri eksik etmesin!’ (dua)

2.2.2.4.2. Tef‘îl Kalıbı (فَعَّلَ – يُفَعِّلُ - تَفْعِيل)

/ İẕê ṭa‘‘amt şebbə‘ vèẕê ḳetelṭ weccə‘. / ‘Yemek yedirdiğinde doyur, (birini) dövdüğünde de acıt.’ (Atasözü)

/ ḳemmeltu. / ‘bitlendim.’

/ demme‘u ‘eyney. / ‘Gözlerim yaşardı.’

/ Alla ikessər sēḳētək. / ‘Allah (senin) ayaklarını kırsın.’ (beddua)

/ semme‘ u ṭarraş./ ‘Duymazdan geldi.’

/ ‘eleyu çakèta kut ellefət. / ‘Üzerinde bin yaşında (çok eskimiş) bir ceket var.’

/ sebbeḫnē ne‘cētnē. / ‘Koyunlarımızı yıkadık.’

/ zeḫḫəm də zeḫḫəm! / ‘Hadi hızlan artık!’

2.2.2.4.3. Mufâ‘ale Kalıbı (فَاعَلَ – يُفَاعِلُ - مُفَاعَلَة)

/ lê ətnèdəmu! / ‘Onunla konuşma!’

/ ḳètel me‘ cīranu. / ‘Komşusuyla kavga etti.’

lē ətwêḳəḥ fə wəç əmmək ve-(e)bûk! / ‘Anne babana karşı arsızlık yapma!’

2.2.2.4.4. İnfi‘âl Kalıbı (إِنْفَعَلَ – يَنْفَعِلُ - إِنْفِعَال)

/ ənḳeleb əl-fəncên. / ‘Bardak devrildi.’

/ ənmağaṡtu. / ‘Karın bölgem sancılandı.’

/cəddī kên ənşahar bə ərcûliyyətu. / ‘Dedem yiğitliğiyle meşhur olmuştu.’

/ ənḳara‘t. / ‘Kel oldun.’

/ əntelet ı‘ḳârnâ şawk./ ‘Tarlamız diken doldu.’

2.2.2.4.5. İfti‘âl Kalıbı (اِفْتَعَلَ – يَفْتَعِلُ - إِفْتِعَال)

/ əntafaż tūŝ lu-wè fı dawmət-nē kəllû./ ‘Bizim ağaçtaki dutların tümü dökülmüş.’

/ əftəkər fə hey əl-meselè u be‘du rıd ‘eley./ ‘Bu mesele hakkında düşün daha sonra bana cevap ver.’

/ əşteraytū lī telefon./ ‘Kendime bir telefon satın aldım.’

/ əḫtenek əbən ‘emmī fə’l-baḥar./ ‘Amcamın oğlu denizde boğuldu.’

/ Cemil əştēk lə ıṭfâlū./ ‘Cemil çocuklarını özledi.’

2.2.2.4.6. İf‘ilâl Kalıbı (إِفْعِلَال – يَفْعَلُّ – إِفْعَلَّ)

/ Ihmarr əl-battêḫ./ ‘Kavun (lar) kırmızı oldu (olgunlaştı).’

/ kēn mırıżṭu u ıśfarraytu./ ‘Hastalanmış ve sararmıştım.’

/ be’ed lə mêt əbnē əsweddət əd-dənyè fə ‘eynē./ ‘Oğlu öldükten sonra dünya gözünde karardı.’

2.2.2.4.7. Tefa‘‘ul Kalıbı (تَفَعَّل – يَتَفَعَّلُ – تَفَعُّل)

/ əbnī ət ‘ellem əl-ḥekī bə’l-‘arabī./ ‘Oğlum Arapça konuşmayı öğrendi.’

/ li yətgabbar Alla(h) mo’y-ḥəbbu./ ‘Büyükleneni Allah sevmez.’

/ ətḳammar əl-əḫbeyz fə’l-fırn./ ‘Ekmek fırında kızardı.’

/li yətmelleḳ lə’n-nês mô yəbḳē lū ḳiymè./ ‘İnsanlara yaltaklananın değeri kalmaz.’

2.2.2.4.8. Tefâ‘ul Kalıbı (تَفَاعَل – يَتَفَاعَلُ – تَفَاعُل)

/ Kên tarôḥ lə’c-cebel ətkêseltu./ ‘Dağa gidecektim üşendim.’

/ene u maratî əthêweknê./ ‘Karımla tartıştık.’

/ətbē‘ed mən hawnak!/ ‘Oradan uzaklaş!’

/te’ê tə nəddēbel./ ‘Gel güreşelim.’

/‘əcəlnê u ‘əcəlkən ku yətnātaḫūn./ ‘Bizim tosun (buzağı) ile sizin tosun şu an toslaşıyorlar.’

2.2.2.4.9. İstif‘âl Kalıbı (إِسْتَفْعَل – يَسْتَفْعِلُ – إِسْتَفْعَلَ)

/əsteḫbertûhu ‘elē hâk əl-məftêḥ ḳêl mô me’i wè./

‘O anahtarı ona sordum ben de değil dedi.’

/əstağfır rabbık!/

‘Rabbinden af dile!’

/mən ıś-śıb é ləs-se‘ mē-ə-stefteḥtu./ ‘Sabahtan bu yana siftah yapmadım.’

/ Lē təstəḥi! mən eḥed!/

‘Kimseden utanma!’

2.2.2.5. Fiillerle Kullanılan Edatlar

Fasih Arapçada harf-i cerler, tek başına bir anlam ifade etmeyen ancak cümlede önemli görevler üstlenen gramatik yapılardır. Harf-i cerler, Türkçede edat veya ilgeç sözcüklerine karşılık olarak kullanılmaktadır. Harf-i cerler fiillere anlam yükleme konusunda son derece kritik bir öneme haizdirler.[79] Fasih Arapça'da Harf-i cerler şunlardır:

بِ , مِنْ, إِلَى, عَنْ, عَلَى, فِي, كَ, لِ, حَتَّى, رُبَّ, حَاشَا, خَلَا, عَدَا, مُذْ, مُنْذُ, وَاوُ الْقَسَمِ, بَاءُ الْقَسَمِ, تَاءُ الْقَسَمِ

Harf-i Cerler isim soylu kelimelerin başına gelirler. Harf-i cerler kendilernden sonra gelen ismi kendilernden önce gelen bir fiile veya masdar, ism-i fâil, ism-i meful gibi bir şibih fiile veyahut da bir isim fiile bağlarlar.

Mahallemi Arap diyalektinde kullanılan harf-i cerler şunlardır:

بِ , مِنْ, إِلَى, عَلَى, فِي, لِ, حَتَّى, حَاشَا, , وَاوُ الْقَسَمِ, بَاءُ الْقَسَمِ, تَاءُ الْقَسَمِ

a. MA. Lə - FA. اِلَى (…e,a.) :

Ör. /rıḥtu lə'l-beyt./ 'Eve gittim.'

/refīḳī əl-yevm mē cē lə'l-mekteb./ 'Arkadaşım bugün okula gelmedi.'

Bu edat bazen de (FA. عَلَى) harfi cerrinin başında kullanılır ve aynı anlamı ifade eder.

Ör. /rıḥtu lə'el beyt./ 'Eve gittim.'

/refīḳiy ıl-yevm mē cē lə'el mekteb./ 'Arkadaşım bugün okula gelmedi.'

Bazen de aynı anlamı tek başına 'elê/على harfi cerri sağlamaktadır.

Ör. /rıḥtu 'el-beyt./ 'eve gittim.'

Bu edat bazen (FA. عِنْدَ) edatından önce kullanılmaktadır.

Ör. /rāḥ eḫūhu lə 'endu./ 'kardeşi onun yanına gitti.' 'end ve 'elē edatlarıyla birlikte kullanıldığı durumlarda bu edatın başındaki ünlü harf hem 'e' hem de 'ə' şeklinde telaffuz edilmektedir.

Tablo 103 MA. Lə, Le - FA. اِلَى Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi

[79] Hüseyin Günday, *Arapça'da Harf-i Cerli Fiiller,* Emin Yayınları, Bursa, 2014, s.xiii.

Cem‘ (Çoğul) / جمع		Müfred (Tekil) /مفرد	
FA.	MA.	FA.	MA.
هُمْ - إِلَيْهِمْ	Hənnè - leyən	هُوَ - إِلَيْهِ	Hūwè - leyu
هُنَّ - إِلَيْهِنَّ	Hənnè - leyən	هِيَ - إِلَيْهَا	Hiyè - leye
أَنْتُمْ - إِلَيْكُمْ	əntən - leykən	أَنْتَ - إِلَيْكَ	ənt - leyk
أَنْتُنَّ - إِلَيْكُنَّ	əntən - leykən	أَنْتِ - إِلَيْكِ	ənti - leyki
نَحْنُ - إِلَيْنَا	nəḥnè - leynē	أَنَا - إِلَيَّ	ene - ley

b. MA. Lə - FA. لِ (…için) : İçin anlamı ifade eden bu edat, tek başına kullanıldığı gibi bazı kelimelerden önce gelmek suretiyle yine aynı anlamı ifade etmektedir.

Ör. /rıḫnâ lə Ordi (Ordu ili) lə ləmmên əl fəndeḳ./

‘Ordu’ya fındık toplamak için gittik.’

Fasih Arapçadaki Li-ecli/لِأَجْلِ edatı, lehçede ləcən şeklinde telaffuz edilmektedir.

Ör. /ıḳra ləcən əssêr ənsēn!/ ‘insan olmak için oku!’

Türkçede de kullanılan hatır sözcüğünden önce de kullanılmakta ve yine için anlamına gelmektedir.

Ör. /Cīne le ‘endək lə ḫāṭır nırāk./ ‘Seni görmek için yanına geldik.’

MA. èèè…le, lə - FA. /حَتَّى الى , حَتَّى (….e kadar) kadar, ..e kadar anlamında kullanılan bu edat, filin yapılma derece ve miktarı arttıkça baştaki ‘è’ lerin sayısı da artmaktadır.

Ör. /Ekel èèè lə tēḳ./ ‘Yiyebildiği kadar yedi.’

/rıḥṭu èè lə mōża‘ lə yəştəğəl bəlè mē araytūhu.

‘çalıştığı yere kadar gittim ama onu görmedim.’

Tablo 104 MA. Lə - FA. لِ Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi

Cemi‘ (Çoğul) / جمع		Müfred (Tekil) /مفرد	
FA.	MA.	FA.	MA.
هُمْ - لَهُمْ	Hənnè - ləhən	هُوَ - لَهُ	Hūwè - ləhu
هُنَّ - لَهُنَّ	Hənnè - ləhən	هِيَ - لَهَا	Hiyè - ləhē

أَنْتُمْ - لَكُمْ	əntən - ləkən	أَنْتَ - لَكَ	ənt - lək
أَنْتُنَّ - لَكُنَّ	əntən - ləkən	أَنْتِ - لَكِ	ənti - ləki
نَحْنُ - لَنَا	nəḥnè - lənē	أَنَا - لِي	Ene - lī

c. MA. Bə - FA. بِ (ile): Bu edatın en öne çıkan kullanımı ‘ile’ anlamında olan şeklidir. Ör. /ŝaramtu əl-baśal **<u>bə</u>**’s-səkkiyn./ ‘soğanı bıçakla doğradım.’

Fasih Arapçada بِ harfi ‘ جَاءَ / geldi.’ fiiliyle kullanıldığında fiil ‘’ …’la birlikte geldi, getirdi’’ anlamına dönüşmektedir. Lehçede de aynı durum sözkonusudur. Lehçede بِ harf-i cerri ‘ جَاءَ / geldi.’ Fiiliyle birlikte kullanıldığında çoğunlukla cēb/جَابْ haline dönüşmüş olarak telaffuz edilmektedir. Buradaki بِ harfi fiilin son harfi gibi kullanılmaktadır. Bitişik ve ayrı olarak kullanıldığında cümlede anlam ve vurgu farkı gözlemlenmektedir.

Ör. بِ harf-i cerri fiile bitişik olduğunda :

/Ebûy <u>cēb</u> əl-ıḥmâra./ ’babam eşeği getirdi.’,

بِ harf-i cerri fiilden ayrı olduğunda :

/Ebûy cē bə’l-ıḥmāra./ ‘Babam eşekle geldi.’ Şeklini almaktadır.

Tablo 105 MA. Bə - FA. بِ (ile) Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi

Cemi‘ (Çoğul) / جمع		Müfred (Tekil) /مفرد	
<u>FA.</u>	<u>MA.</u>	<u>FA.</u>	<u>MA.</u>
هُمْ - بِهِمْ	Hənnè - biyən	هُوَ - بِهِ	Hūè - biyu
هُنَّ - بِهِنَّ	Hənnè - biyən	هِيَ - بِهَا	Hiyè - biye
أَنْتُمْ - بِكُمْ	Ǝntən - bîkən	أَنْتَ - بِكَ	Ǝnt - bîk
أَنْتُنَّ - بِكِنَّ	Ǝntən - bîkən	أَنْتِ - بِكِ	Ǝnti - bîki
نَحْنُ - بِنَا	nəḥnè - bînê	أَنَا - بِي	Enê - bī

d. MA. Fī - FA. فِي (..de, ..da, içinde): Bu edatın kullanımı Fasih Arapçadaki kullanımıyla aynıdır. Edat bazen ‘fə’ diye telaffuz edilmektedir. Hem isim hem de fiil cümlelerinde kullanımı yaygındır.

Ör. /rəkəbnê fə’t-tiyāra./ ‘Uçağa bindik.’,

/ṡallaytu fə’c-cêmə‘/ ‘Camide namaz kıldım.’

Tablo 106 MA. Fə, Fī - FA. فِي (..de, ..da, içinde) Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi

Cemi‘ (Çoğul) / جمع		Müfred (Tekil) /مفرد	
FA.	MA.	FA.	MA.
هُمْ - فِيهِمْ	hənnè - fiyən	هُوَ - فِيهِ	hūwè - fiyu
هُنَّ - فِيهِنَّ	hənnè - fiyən	هِيَ - فِيهَا	hiyè - fiye
أَنْتُمْ - فِيكُمْ	əntən - fīkən	أَنْتَ - فِيكَ	ənt - fīk
أَنْتُنَّ فِيكُنَّ	əntən - fīkən	أَنْتِ - فِيكِ	ənti - fīki
نَحْنُ - فِينَا	nəḥnè - fīne	أَنَا - فِيَّ	ene – fī

e. MA. ‘elē – FA. عَلَى (…de; …in üstünde) : Lehçede bu edatın kullanımı çok yaygındır. Söze katmış olduğu anlam açısından Fasih Arapçayla hemen hemen aynıdır.

Ör. /ḫelleytūhû ‘elē sēḳ əl-wəḥdè./ ‘onu tek ayak üstünde bıraktım.’

/‘elē lə huwè aṡġar mənnī kart lıḫ aḥtırımu./ ‘Benden küçük olmasına rağmen yine de ona saygı gösteriyorum.’

/Mē ḫellē şī u mē ḳēl ‘eleyk./ ‘Senin aleyhinde demedik şey bırakmadı.’

Ancak Fasih Arapçadaki bazı fiiller ile kullanılan harf-i cerler ile lehçede aynı fiille kullanılan harf-i cerler farklı olabilmektedir.

Tablo 107 MA. ‘elē – FA. عَلَى (…de; …in üstünde) Cer Harfinin Şahıs Zamirleriyle Çekimi

Cemi‘ (Çoğul) / جمع		Müfred (Tekil) /مفرد	
FA.	MA.	FA.	MA.
هُمْ عَلَيْهِمْ	hənnè – ‘eleyən	هُوَ - عَلَيْهِ	huwè - ‘eleyu
هُنَّ - عَلَيْهِنَّ	hənnè - ‘eleyən	هِيَ - عَلَيْهَا	hiyè - ‘eleye
أَنْتُمْ - عَلَيْكُمْ	əntən - ‘eleykən	أَنْتَ - عَلَيْكَ	ənt - ‘eleyk
أَنْتُنَّ - عَلَيْكُنَّ	entən - ‘eleykən	أَنْتِ - عَلَيْكِ	ənti - ‘eleyki
نَحْنُ - عَلَيْنَا	nəḥnè - ‘eleynē	أَنَا - عَلَيَّ	ene – ‘eleyy

f. MA. Mən/مِنْ (…den; …dan) FA. مِنْ : Ör.1. Vıḳı‘tu mən ‘el faraṡ. (Attan düştüm.) 2. Neḳelnê beytne mın Mêrdiyn lə Bursa. (Evimizi Mardin’den Bursa’ya taşıdık.)

Fasih Arapçada cümleye Türkçedeki “gibi” anlamını veren ve benzetme edatı olarak kullanılan "كَ" harf-i cerri lehçede daima kendinden sonra gelen bir "مَا" harfiyle birlikte kullanılır.

Örneğin, Fasih Arapçada / شَنْهَقَ كَالْحِمَار / ‘eşek gibi anırdı.’

Lehçede / شَنْحَق كَمَا الْإِحِمَار / ‘Eşek gibi anırdı.’

Fasih Arapçada kullanılan عَن/‘an harf-i cerrinin lehçede kullanılmadığı görülmüştür. Bunun yerine genelde عَلَى ile مِن harf-i cerlerinin kullanıldığı görülmüştür. Örneğin, Fasih Arapçada / اَللَّه يَرْضَى عَنْكَ / ‘Allah senden razı olsun.’

Lehçede / اَللَّه يَرْضَى عَلَيْكَ / ‘Allah senden razı olsun.’ Şeklinde,

/ تَبَاعَدْتُ عَنْكَ / ‘Senden uzaklaştım.’ Lehçede / إِبْتَاعَدْتُ مِنِّكْ / ‘Senden uzaklaştım.’ şeklinde kullanılmaktadır.

Tablo 108 Mən/مِنْ (…den; …dan) FA. مِنْ Harfinin Şahıslara Göre Çekimi

Cemi‘ (Çoğul) / جمع		Müfred (Tekil) /مفرد	
FA.	MA.	FA.	MA.
هُمْ - مِنْهُمْ	Hənnè - mənnən	هُوَ - مِنْهُ	Hūè -mənnu
هُنَّ - مِنْهُنَّ	Hənnè - mənnən	هِيَ - مِنْهَا	Hiyè - mənnê
أَنْتُمْ - مِنْكُمْ	Ǝntən - mənkən	أَنْتَ - مِنْكَ	Ǝnt - mənk
أَنْتُنَّ مِنْكُنَّ	Ǝntən - mənkən	أَنْتِ - مِنْكِ	Ǝnti - mənki
نَحْنُ - مِنَّا	nəḥnè – mən(ən)nê	أَنَا مِنِّي	Enê – mənniy)

2.2.2.6. Cer Harfleriyle Kullanıldıklarında Anlamı Dönüşen Fiiller

Fasih Arapçada bazı fiiller harf-i cer ile bazı fiiller de harf-i cersiz kullanılabilmektedir. Bir kısım fiiller ise hem harf-i cerli hem de harf-i çersiz kullanılabilmektedir. Fiil yalın haldeyken bir anlam ifade eetmekte iken harf-i cerlerle

daha farklı anlamlar ihtiva edebilmektedir. Örneğin," قَامَ " fiili tek başına "ayağa kalktı" anlamına gelmekte iken aynı fiil "بِ" harf-i cerriyle kullanıdığında "icra etmek, yapmak, yerine getirmek, gerçekleştirmek" anlamına dönüşmektedir. Örneğin, "...لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ..." "…İnsanların adaleti yerine getirmeleri için…"[80]

Mahallemi diyalektinde de bu durum mevcuttur. Aşağıda bu durumdaki fiil ve ilgeçlere örnekler verilmiştir:

a. dâr FA. (دَارَ) /dawwar (دَوَّر): gezdi.

Örneğin: /sēḳ mē dārıt yē kelb 'ażża u yē ḫabar cēbət. (atasözü). ' gezen bir ayak ya köpek tarafından ısırılır ya da bir haber getirir.'

عَلَى cer harfiyle kullanıldığında (bşi.) veya (b-i.) aramak anlamına dönüşmektedir. Örneğin: / li dōr // dawwır 'el (ē) belē ti yırāhu. / 'belayı arayan bulur. '

b. żıḥık FA. (ضَحِكَ) : güldü.

Örneğin: /ems əl-mesē ḍıḥıktu əkŝiyr./ 'dün akşam çok güldüm.'

عَلَى cer harfiyle kullanıldığında (b-i.) kandırmak, aldatmak, (b-i..ile) alay etmek anlamına dönüşmektedir. Bu anlam fasih Arapçada da mevcuttur.[81]

Örneğin: /ḍıḥık 'eleyk bē'ək əl-beyt ğēl / 'sana evi pahalıya satarak seni kandırdı.'

Bu fiil عَلَى cer harfiyle her kullanıldığında bu anlamı vermeyebilir çünkü عَلَى cer harfi bazende yönelme edatı olarak da kullanılmaktadır.

Örneğin: ḍıḥıkna 'ele ḥəkkoyətu./ 'onun (anlattığı) hikayeye güldük ifadesinde عَلَى cer harfi bu görevde kullanılmıştır.

c. şedd FA. (شَدَّ) : bağladı.

Ör. /kēn yəce'niy ẓahriy ḳəmtu şeddeytūhu bə'ş-şarṭa./ 'belim ağrıyordu ben de onu bez parçasıyla bağladım.'

Bu fiil bel anlamındaki ظَهْر sözcüğünden sonra gelen فِي harf-i cerriyle kullanılmakta ve 'bel bağlamak, güç almak' anlamına gelmektedir. /Eḥmed işəd ẓahır fə əbən 'emmū/ 'Ahmet amcasının oğluna bel bağlıyor.'

---

[80] Hadid, 57/25

[81] Şayır, *Mardin'de Konuşulan Arapça Lehçenin Sesbilgisi Biçimbilgisi ve Sözdizimi Bakımından İncelenmesi,* s.94

d. sēḥ FA. (صَاحَ) : çağırdı, seslendi.

Örneğin; /hāk əl-mara sēḥət əbnē/ ‘o kadın oğlunu çağırdı./

Fiil عَلَى harf-i cerriyle kullanıldığında ‘kaybolmuş olan bir şeyi arama amacıyla yüksek bir sesle anons etmek, bulanın getirmesini istemek.’ Anlamına dönüşmektedir.

Ör. /baḳarıtnā kēn żā‘ıt ebūy sēḥ ‘eleyē fə’c-cêmə‘/ ‘İneğimiz kaybolmuştu. Babam camide onun kaybolduğunu anons etti.’

e. ət ‘ellem FA. (تَعَلَّمَ) : öğrendi.

Örneğin; /ət ‘ellemtu ḳırāyət əl-mıṡḥaf/ ‘Mushaf (Kur’an) okumayı öğrendim.

Bu fiil عَلَى harf-i cerriyle kullanıldığında ‘alışmak’ anlamına dönüşmektedir.

Ör. /ət ‘ellemne ‘elē mêrdin mō’n-têḳ ən‘īş fə ġeyr mōża‘/

‘Mardin’e alıştık başka yerde yaşayamayız.’

f. radd FA. (رَدَّ) : döndü, geri döndü.

Örneğin: /tə’n-rıdd lə’l-beyt əl-yewm əl-mesē/ ‘Bugün akşam eve döneceğiz.’

Bu fiil عَلَى harf-i cerriyle kullanıldığında ‘cevap vermek’ anlamına dönüşmektedir. Ör. /səḥtūhu bəlê mē radd ‘eleyy./ ‘Onu çağırdım ama bana cevap vermedi.’

g. əntelē FA. (إِمْتَلَأَ) : doldu.

Ör. /cəbnē əntelē may/ ‘kuyumuz su doldu.’ Bu fiil مِنْ harf-i cerriyle kullanıldığında ‘birine sinirlenmek, ona karşı dolmak’ anlamına dönüşmektedir. Örneğin; /kēn ənteleytu mənnū bes lə ḫāṭır ebūhu mē ḳəltū lu şiy./ ‘ona çok sinirlemiştim ama babası için ona bir şey demedim.’

h. fēt FA. (فَاتَ) :geçti.

Ör. /fətnē fə’s-sōḳ/ ‘çarşıdan geçtik’

Bu fiil فِي harf-i cerriyle kullanıldığında ‘affetmek, vazgeçmek, bağışlamak’ anlamına dönüşmektedir. Örneğin; /fēt’əl- lu fə vereḳəteyn./ ‘iki lirayı ondan almadı.(ona bağışladı)’ aynı fiil عَلَى harf-i cerriyle kullanıldığında ise mecazi olarak, ‘(b-i) sollamak, geride bırakmak’ anlamında da kullanılmaktadır. Örneğin; /eḥmed fēt ‘ele rəfeḳu kəllən bə’l-mēl māşallah./ ‘Allah nazardan esirgesin! Ahmet zenginlik bakımından bütün arkadaşlarını geçti.’

i. deḳḳ FA. (دَقَّ) : (kapıyı vb.) çaldı, vurdu.

Ör. /deḳḳeytu bēbkən sē‘əteyn eḥed mē feteḥ-əl-liy-wè/ ‘kapınızı iki saat çaldım kimse bana açmadı.’

Bu fiil عَلَى harf-i cerriyle kullanıldığında ‘(b-i) ihbar etmek’[82] anlamına dönüşmektedir. Örneğin; / əl-ḳəçēğçiyè deḳḳu ‘ələ ba‘żın./ ‘kaçakçılar birbirlerini ihbar ettiler.’

j. ḥess FA. (حَسَّ) : uyandı.

Örneğin; /ḥesseytu əl-yewm əssē‘e seb‘e/ ‘bugün saat yedide uyandım.’

Bu fiil عَلَى harf-i cerriyle kullanıldığında ‘birşeyin farkına varmak, birinin gizlice yapmış olduğu şeylerin farkına varmak’ anlamına dönüşmektedir. Örneğin; / mən ḳebl kēn yəsrəḳ bəlè əsse‘ ṡāḥıb əşşəğəl ḥess ‘eleyu beḳ mo’y-têḳ yəsrəḳ./ ‘eskiden çalıyordu (hırsızlık yapıyordu) ama şimdi iş sahibi onun farkına vardı artık çalamaz.’

2.2.2.7. Yardımcı Fiil Olarak Kullanılan Fiiller

Mahallemi Arap diyalektinde bazı fiillerin yardımcı fiil görevi üstlendiği kullanılmaktadır. Burada yardımcı fiil kavramıyla fiilin kendi müstakil anlamından ayrı olarak başka fiil ve isimlerle birlikte anlam tamamlayıcısı olarak kullanılması kastedilmektedir. Bu fiillerden bazıları, kēn/كَانْ , ṡār/صَارْ , sewē/سَوَى , tēḳ/تَاقْ , beḳē/ بَقَى, ḫellē/خَلَّى fiilleridir. Bu fiiller içerisinden, kēn/كَانْ , ṡār/صَارْ fiilleri fasih Arapçada da yardımcı fiil olarak kullanılmakla birlikte diğer yardımcı fiiller lehçeye hastır. Diyalektte yardımcı fiillerin yer aldığı cümle yapısında Türkçenin etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Özellikle Türkçedeki birleşik fiil çeşitlerinden biri olan isim + yardımcı fiil şeklinde oluşturulan birleşik fiil tekniğinin lehçede etkili olduğu görülmektedir. Sözgelimi Türkçedeki “müracaat ettim.” Birleşik fiili lehçede “seweytu murēce‘e “, “çalışkan oldum” birleşik fiili de “sırtu çalışkan” şeklinde ifade edilebilmektedir. Yardımcı fiil gibi kullanılan bu fiiller aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır.

a. Kēn

Yukarıdada ifade edildiği gibi bu fiil fasih Arapçadaki nâkıs/nâsih fiillerden كَانَ fiiliyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Türkçede “idi, oldu” anlamına gelmektedir. Lehçede mâzî, muzari emir ve nehiy formlarında *(kēn/ikūn/kūn/lē-tkūn)*

[82] Şayır, *Mardin’de Konuşulan Arapça Lehçenin Sesbilgisi Biçimbilgisi ve Sözdizimi Bakımından İncelenmesi,* s.94.

kullanılmaktadır. Lehçede bu fiilin kullanım şekilleri ve onlara ait örnekler şu şekildedir:

Mâzi formda

Mâzi fiilden önce;

/kēn ṭala‘tu lə barra/ ‘dışarı çıkmıştım’

Muzâri fiilden önce;

/kēn a‘rıfu mən ḳebəl/ ‘onu önceden tanıyordum’

Gelecek zaman ifade eden muzari fiilden önce;

/kēn teḳul-lək be‘ed/ ‘sana söyleyecektim daha’

İsim cümlesinin başında;

/kēn əl-may ḥār/ ‘su sıcaktı.(idi)’

İsim cümlesinin ortasında;

/əl-may kēn ḥār/ ‘su sıcaktı.(idi)’

İsim cümlesinin sonunda;

/əl-may ḥār kēn/ ‘su sıcaktı.(idi)’

“kut” edatı ile mâzi fiil arasında;

/kut kēn rāḥ/ ‘gitmişti.(idi)’

Haberi ism-i fâil vezinli olan isim cümlelerinde;

/kēn râyıḥ/ ‘gitmekteydi/gidiyordu’

Haberi ism-i mef’ûl vezinli olan isim cümlelerinde;

/kəntu mecrōḥ/ ‘yaralıydım’

Muzâri formda

/li yəgẑəb ikūn mō şī/ ‘yalan söyleyen değersiz olsun’

/ikūn huwé u lē ğeyru/ ‘kendisi olsun da başkası olmasın’

/mən li kūn ti kūn/ ‘kim olursa olsun’

/kun melīḥ/ ‘iyi ol’

/Lē-tkun ḫebīŝ!/ ‘kıskanç olma!’

b. Ṡār

Fasih Arapça’da (صَارَ – يَصِيرُ – صَيْرُورَة) (…e) dönüşmek; (bş) olmak; (Muzâri fiil öncesi kullanım) …yapmaya başlamak; meydana gelmek; (…e) الى varmak; dönüşmek; gerçekleşmek. anlamlarına gelen bu fiil lehçede de aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Lehçede bu fiilin mâzî hali telaffuz edilirken fiilin ilk harfi olan (ص)

harfi fasih Arapçadaki aslına uygun bir şekilde kalın, Muzâri hali ise inceltilerek (س) harfi gibi telaffuz edilmektedir.

/śār-əl- liy ḫems əsniyn fə ḳonye./ ‘Konya’da beş yılım oldu.’
/mō’ysêr mō’t-rōḥ lə ‘endu./ ‘Onun yanına gitmemen olmaz.’
/ śār əc-ceḥş ıḥmār/ ‘(erkek) sıpa eşek oldu.’
/kut śār u rāḥ beḳ/ ‘olmuş bitmiş artık.’

c. Sewē / sewwē

Fasih Arapçada **Sewē** fiili [سَوِيَ – يَسْوَى - سِوَّى: işi doğru olmak, eşit olmak, fiyatı ..’ya eşit olmak, eşdeğer olmak.] fiili lehçede de bu haliyle benzer anlamları ifade etmektedir. Örneğin, / ənsēn li yəgẕəb mo yəswē ḳərş. / ‘yalan söyleyen insan bir kuruş etmez.’ Lehçede bu fiilin مُفَاعَلَة (mufâ’ale) kalıbındaki şekli ise, ‘bşi. düzlemek, eşit yapmak, eşit saymak, aynı seviyeye getirmek, müsâvi kılmak, fiyatı ..’ya eşit olmak, aynı seviyeye getirmek, aynı seviyeye ulaşmak, anlamında kullanılmaktadır. /sêwe ət-ṭarêḳ/ ‘yolu düzledi.’ Aynı zamanda fiilin bu vezindeki hali (...بَيْنَ ...وبَيْنَ) zarflarıyla da kullanılmaktadır. /tə’n-sêwî ıṭrāb lu wê beyn-nē u beyn-kən./ ‘bizimle sizin aranızdaki toprağı düzleyeceğiz.’ Yine lehçede bu fiil cer harflerinden عَلَى (‘elē) ile kullanılmaktadır.

/mō yəswē ‘eleyu wêḥəd ti ḳūl lu marḥaba./ ‘(O) merhaba demeye bile değmez.’

/yəswē ‘eleyk/ ‘sana değer (iyi şeyler hakkediyorsun, iyisin.).’

Bu başlık altında ele alınan konu bu fiilin تَفْعِيل (tef‘îl) veznindeki halinin lehçede yardımcı fiil gibi kullanım şeklidir. Mahallemi Arap diyalektinde fiilin bu vezindeki hali çok sık kullanılmaktadır. Özellikle lehçeye hâkim olmayanlar tarafından bu fiil adeta bir kurtarıcı görevi görmektedir. Fiil, sewē, sewwē :yaptı, sewī:, Sewwī:, sey: yap. isewī, isewwī:, isey: yapıyor formlarında kullanılmaktadır.[83] Yardımcı fiil olarak bu fiil, /fə’l-‘iyd tə’n-sey ekl./ ‘Bayramda yemek yapacağız.’ Örneğinde olduğu gibi Arapça asıllı isimlerle birlikte kullanıldığı gibi, /fə’l- ‘iyd tə’n-sey ḳāvırMA./ ‘Bayramda kavurma yapacağız.’ gibi Türkçe asıllı kelimelerle de kullanılmaktadır. Aynı şekilde lehçede bu fiil özellikle Türkçe asıllı fiillerin mastar hallerinden önce telaffuz edilerek bununla Türkçe masterın türemiş olduğu fiilin

[83] Bu fiil Yayvantepe Köyü (Kartmin) ile Eğlence Köyü (Zinôlê)’taraflarında ‘huwê isew, nəḥnê ənsew’ şeklinde telaffuz edilmektedir.

anlamı ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bu durumun yukarıda da değinildiği gibi lehçenin yeteri kadar bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Aynı durumun bölgede konuşulan Kürtçede de sözkonusu olduğu görülmektedir. Kürtçede bu fiile benzer 'bəke' eylemi kullanılmaktadır. Örneğin, 'Onu tanıdım.' Demek için lehçede Fasih Arapçadaki // عَرَفَ-tanıdı. // Fiili olduğu gibi ve aynı anlamda kullanılmasına rağmen seweytūhu tanımış (ya da tanımiş), seweytūhu tanıma denilebilmektedir. Yine banyo yapma eylemini ifade etmek için lehçede 'banyo yaptım' anlamına gelen /ẖeseltu rāsiy./ veya /ətḥemmemtu./ demek mümkünken dilde pragmatist davranılarak, /seytu banyo/ 'banyo yaptım.' denilebilmektedir.

Lehçedeki sewwê yardımcı fiili (بِ) harf-i cerriyle kullanıldığında daha farklı bir anlam ifade etmektedir. Ör. 1. /fê-ẑe əssey bī əl-yewm lē't-rōḥ lə'stanbūl./ 'Beni dinlersen bugün İstanbul'a gitme!' 2. /eḥed beḳ lē yəḥsəbu ve lē isey biyu./ ' artık kimse onu ne sayar ne de onun sözünü dinler.'

d. Tēḳ

Fasih Arapçada ط و ق kökünün if'al veznindeki أَطَاقَ – يُطِيقُ – إِطَاقَة şeklndeki fiili lehçedeki şekli ***tēḳ/itêḳ*** şeklinde kullanımaktadır. Fonetik açıdan değerlendirildiğinde fiilin aslındaki (ط) sesinin lehçede inceldiği ve 't'sesine dönüştüğü görülmektedir. Bununla birlikte fasih Arapçada fiilin if'al vezninin kullanılmakta olduğu lehçede ise fiilin sülasi yalın halinin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Fiil "güç yetirmek, …ebilmek" anlamına gelmektedir. Lehçede bu fiil müstakil anlamıyla kullanıldığı gibi fasih Arapçada olmayan ve yardımcı fiil gibi bir kullanım şekline sahip olduğu da görülmektedir. Fiilin müstakil anlamda kullanımına ilişkin örnekler şu şekilde sıralanabilir;

a. /mō têḳ 'eleyu/ 'ona güç yetiremem (hakkından gelemem)'
b. /əttəḳ təcī?/ 'gelebilir misin?'

Fiil yardımcı fiil gibi de kullanılmaktadır. Bu şekliyle Türkçe cümle yapısının oldukça etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

e. Beḳē / Beḳ

Aslı Fasih Arapçadaki بَقِيَ – يَبْقَى – بَقَاء : durmak, (yapmayı) sürdürmek, (bir hal, durumda) عَلَى kalmak, artakalmak, ertelenmek. gibi anlamlara gelen köke dayanmaktadır.Lehçede geçmiş zamanlı fiil olarak beḳē ve beḳ formlarında telaffuz

edilmektedir. Fiil asıl anlamında kullanıldığında Fasih Arapçadakiyle aynı anlamları ifade etmektedir. Ör. /beḳē lī seb‘t-iyêm te (a)ḫallıṡ ə-‘askeriyè./ ‘askerliği bitirmeme yedi gün kaldı.’

Yardımcı fiil gibi kullanılması oldukça yaygındır. Yardımcı fiil gibi kullanıldığında Türçedeki ‘artık’ zarfının ifade ettiği anlama denk gelmektedir. Ör. 1. /te‘e beḳ./ ‘Gel artık!’, 2. /beḳ mō (e)ḥəbki./ ‘artık seni sevmiyorum.’

2.2.2.8. Mastarlar

Zamana bağlı olmaksızın bir oluşu, bir durumu ifade etmek için kullanılan ve cümlede fiilin isim halini ifade eden kelimelerdir. Arapçada masdarlar sarf ilmi açısından Kıyâsî (modele uygun) ve semâ‘î (işitme yoluyla bilinen) şeklinde ikiye ayrılmaktadırlar. Kıyâsî masdarlar belirli bir kalıbı olan, semâ‘i masdarlar ise işitmeye bağlı olarak bilinen masdarlardır. Semâ‘i masdarlar genel olarak üç harfli (sülâsî) fiillerde gelmektedir. Bu mastarlar belli bazı vezinlerde gelmektedirler. Bu vezinlerden bazıları şunlardır:

فَعْلاً \ نَصْراً , فَعَلاً \ فَرَحاً , فُعُول \ جُلُوس , فُعَال \ زُكَام , فِعَال \ إِبَاء , فَعِيل \ صَهِيل ,

ـَعَلَان \ غَلَيَان , فِعَالَة \ زِرَاعَة , فَعَالَة \ ظَرَافَة , فُعُولَة \ صُعُوبَة , فُعْلَة \ حُمْرَة , .

Şekil açısından mastarlar şu kısımlara ayrılmaktadır.

a. Asıl Mastar: Zaid bir ‘mim’ harfiyle başlamayan ve sonunda zaid bir ‘ya’ olmayan mastardır. Örneğin: كِتَابَة / yazmak.

b. Sına‘î Mastar: Sonunda şeddeli bir ’ya’ harfi ve bu harfe bitişik bir ‘ta’ (يّة) harfi bulunan mastardır. Örneğin إِنْسَانِيَّة / insanlık..

c. Mimli Mastar: Zaid (fazla) bir mim ile başlayan mastardır. Üçlü fiillerde مَفْعَل ve مَفْعِل vezinlerinde, dörtlü, beşli ve altılı fiillerde ise ism-i mef ‘ul , ism-i meka ve ism-i zaman vezninde gelmektedir. Bunlar arasındaki fark cümlenin anlam ve akışına göre anlaşılabilmektedir. Örneğin: مَخْرَج / çıkış, مُسْتَخْرَج / çıkarmak.

d. Mastar-ı Merre: Fiilin ortaya çıkışına ve kaç defa gerçekleştiğine delalet eden mastardır. Örneğin: فَرْحَة , نَصْرَة

e. Mastar-ı Hey’et: Fiilin ortaya çıkışına delalet edip çeşit ve sıfatını açıklayan mastardır. Örneğin: جِلْسَة, مِشْيَة

f. İsmu'l-Mastar: Fiil kalıbının kurallarına uygun gelmeyen ve masdarın lafzına benzeyen kelime çeşididir. Örneğin: اِغْتَسَلَ غَسْلاً

Lehçede masdar olarak çeşitli vezinler kullanılmakla birlikte Arap dilinde üçlü ve geçişli fiillerin masdarı olarak bilinen فَعْلاً (fe'lan) vezninin en çok kullanılan vezin olduğu görülmektedir. Bu vezinde gelen masdar kelimelerdeki ünlü harfler, lehçenin diğer tür sözcük türlerinde de görülen ve lehçenin karakteristik harf özelliği haline gelmiş olan 'ə' ile 'ê' harflerine dönüştürülerek ya da kelimenin sonunda bulunan tâ-i marbûta (ة) 'è' karakterine dönüştürülerek de telaffuz edilebilmektedir. Genel olarak sülasi (üç harfli) olan fiillerin masdarları bu vezinle kullanılmakta bunun yanında bazı fiillerin bu vezne ek olarak farklı vezinlerinin de kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda lehçede kullanıldığı tespit edilen çeşitli masdarlar Fasih Arapçadaki vezinleriyle ve örnekleriyle verilmiştir:

a. فِعَالَة (Fi'âletün) vezni:

/əl-ənsēn bə'l-kırāyè (FA. قِرَاءَة) yəstəwī./

'İnsan okumakla olgunlaşır.'

b. فَعَل (fe'el) vezni:

/faraḥ lə'nsên mô'y-dūm əkŝîr./

'İnsanın sevinci çok sürmüyor.'

c. فَعْل (fe'l) vezni:

/cê veḳt əs-sewk/

'çift sürme zamanı geldi.'

Bununla birlikte lehçede mimli masdarlarda çoğu zaman şekil değişikliğine uğramış olsalar da kullanılmaktadır. Örneğin: / məcu-k lə hawné mo baş sār / 'Buraya gelmen iyi olmadı.'

Sınâ'î masdarlar da bazen fasih Arapçadakine uygun bazen de farklı şekilde telaffuz edilmektedir.

Ör. / mē kut beḳ me'u ənsēnetiyé./ 'Onda insanlık kalmamış.'

/ Şōrızbaḥ me'ən ərcūliyé./ 'Şorızbah (Çavuşlu) lılarda yiğtlik var.'

Lehçede mastar-ı merre de kullanılmaktadır. Çoğu zaman mastar-ı merreden sonra ‘wəḥdé / bir’ sözcüğü getirildiği görülmektedir.

Örneğin: / ebūhu żarabu żarbé./ ‘Babası ona bir defa vurdu.’

/ nəsitənnē nesyé wəḥdé./ ‘Bizi büsbütün unuttunuz.’

Lehçede Mastar-ı Hey‘etin kullanılışı da fasih Arapçadaki gibidir.

Örneğin: / meşyətu meşyət ərcêl-yé./ ‘Yürüyüşü erkek yürüyüşüdür.’

Lehçede hem üçlü (sülâsi) hem de dörtlü (rubâ‘i fiillerin semâ‘î ve kıyâsî mastarları ‘fə‘lên’ ism-i mastarıyla karşılandığı görülmektedir.

/ fəṯḥên ənfeteḥ./ ‘açıldı’

2.2.2.9. İsim-Fiiller

Arapçada İsim Fiil; mânâ ve görev yönünden fiilin yerini tutan kelime[84] şeklinde tarif edilmektedir. İsim-fiillerin özellikleri:

a. Fiillerin etkilendiği kelimelerden (edatlardan) etkilenmezler.
b. Mef‘ûlleri kendilerinden önce gelmez.
c. Fiillerin alâmetlerini kabul etmezler.
d. Bir hal üzere kalırlar. Yani çekimsizdirler.[85]
Mahallemi Arap diyalektinde isim fiiller şunlardır:

a. həşş/هِشّ : sus! anlamında kullanılmaktadır.
b. uff/أُفّ : sıkıntı ifade etmek için kullanılmaktadır.
a. ēmīn/آمِين : ‘Kabul et!’ anlamında kullanılmaktadır.
b. kıḫḫ/كِخّ : Bebek ve küçük çocuklara yemek veya herhangi bir nesneyi ağızlarına almamaları için uyarılmaları esnasında büyüklerin kullandığı bir ifadedir.
c. bəvv/بِوّ : Bebek ve küçük çocukları herhangi bir şeyden sakındırmak ve uzak tutmak için büyüklerin kullandığı bir ifadedir.
d. ye‘ḳ/يَعْقْ : Hoşa gitmeyen herhangi bir nesne ya da durum karşısında, ‘çok kötü, berbat, iğrenç vb.’ anlamında kullanılan bir ifadedir.

2.2.2.10. Nâkıs Fiiller

---

84 Hasan Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, Tekin Kitabevi, Konya 1984, s. 106.
85 Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 106.

Mahallemi lehçesinde kullanılan nâkıs (eksik) fiiller, yalnızca / /kēn/كَان // ‘idi’ ile //sār/صَار // ‘oldu’ fiilleridir. Bu iki fiilin muzâri halleri //ikûn/اِكُونْ // ve //isèr/اِسِيرْ // şeklinde kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere //sâr/صَار // fiilinde yer alan ‘sâd/ص’ harfi Muzâride ‘sîn/س’ harfine dönüşmektedir. Bu fiillerin mâzi ve muzâri çekimli hallerinin cümlenin hem başında hem ortasında hem de sonunda gelebildiği görülmektedir.

a. /kēn cəddī feḳīr./ ‘Dedem fakirdi.’

b. /cəddī kēn feḳīr./ ‘Dedem fakirdi.’

c. /cəddī feḳīr kēn./ ‘Dedem fakirdi.’

d. /ṡār eḫûy əm‘elləm./ ‘Kardeşim öğretmen oldu.’

e. /eḫûy ṡār əm‘elləm./ ‘Kardeşim öğretmen oldu.’

f. /eḫûy əm‘elləm ṡār./ ‘Kardeşim öğretmen oldu.

2.3. SÖZDİZİMİ BAKIMINDAN İNCELEME

Arapçada cümle, yapı bakımından isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki kısma ayrılır. İsim ile başlayan cümleye isim cümlesi, eylem anlamı taşıyan bir fiil, fiil işlevli bir fiilimsi veya fiil işlevli bir kelime grubunun yüklem görevi yüklenmesiyle kurulan cümle türüne fiil cümlesi adı verilmektedir.[86] Fiil, Arapça cümle kuruluşunda en temel ögelerden biridir. Mütekaddim dilbilimciler, fiili hem sarf hem de nahv bakımından incelemişlerdir.[87] Araştırmamızın konusunun fiil olduğu göz önünde bulundurularak, bu bölümde Mahallemi Arap diyalektinde fiilin cümle içerisindeki yeri ve kullanım şekli ele alınacaktır. Ayrıca Fasih Arapça’daki cümle üslupları ile Mahallemi Arap diyalektindeki cümle üslupları karşılaştırmalı olarak gösterilecektir.

---

[86] Candemir Doğan, *Arapça Fiil Cümlesi ve Karşıtsal Çözümlemesi,* İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, s.23.

[87] İbrahim es-Semerrâî, *el-Fi ‘lu Zemenuhu ve Ebniyetuhu*, Muessesetu’r-Risale, Beyrut 1983, s.15.

2.3.1. İsim Cümlesi

2.3.1.1. Olumlu İsim Cümlesi

Haber müfred isim iken;

FA.	/ اَلْبَابُ مَفْتُوحٌ. /
MA.	/ əl-bēb meftōḥ wé. /
Türkçe Anlamı	‘Kapı açıktır.’

Haber fiil cümlesi iken;

FA.	/ اَلْبَابُ فَتَحْتُ. /
MA.	/ əl-bēb feteḥtu. /
Türkçe Anlamı	‘Kapıyı açtım.’

Haber isim cümlesi iken;

FA.	/ اَلْبَيْتُ بَابُهُ مَفْتُوحٌ. /
MA.	/ əl-beyt bēbu meftōḥ wé. /
Türkçe Anlamı	Evin kapısı açıktır.

Haber câr ve mecrûr iken;

FA.	/ اَلْطِفْلَةُ فِي البَيْتِ. /
MA.	‘ıṭ-ṭıflé fəl-beyt yé.’
Türkçe Anlamı	/ Kız çocuğu evdedir. /

Haber zarf iken;

FA.	/ اَلْجَنَّةَ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ. /
MA.	‘əc-cenné teḥt sēḳēt (ə)l-əmmēt yé.’[88]
Türkçe Anlamı	/ Cennet anaların ayakları altındadır. /

[88] Lehçede ‘ayak’ ismi için fasih Arapçada diz ile ayak arasını ifade eden السَّاق ismi kullanılmaktadır.

2.3.1.2. Olumsuz İsim Cümlesi

FA.	/ لَيْسَ الْبَابُ مَفْتُوحاً /
MA.	/ əl- bēb mô meftōḥ wé. /
Türkçe Anlamı	‘Kapı açık değildir.’

2.3.2. Fiil Cümlesi

2.3.2.1. Olumlu Fiil Cümlesi

a. Mâzi / Geçmiş Zamanlı

FA.	/ أَكَلْتُ زَيْتُوناً /
MA.	/ ekeltu zeytūn. /
Türkçe Anlamı	‘Zeytin yedim.’

b. Muzâri / Geniş Zamanlı

FA.	/ آكُلُ زَيْتُوناً /
MA.	/ ēkəl zeytūn. /
Türkçe Anlamı	‘Zeytin yerim.’

2.3.2.2. Olumsuz Fiil Cümlesi

a. Mâzi / Geçmiş Zamanlı

FA.	/ مَا أَكَلْتُ زَيْتُوناً /
MA.	/ mē ekeltu zeytūn. /
Türkçe Anlamı	‘Zeytin yemedim.’

b. Muzâri / Geniş Zamanlı

FA.	/لَا آكُلُ زَيْتُوناً /
MA.	/ mō ēkəl zeytūn. /
Türkçe Anlamı	‘Zeytin yemem.’

2.3.3. Şart Cümlesi

Mahallemi Arap diyalektinde şart cümlesi oluşturmak için belirli edatlar kullanılmaktadır. Bu edatlardan bazılarının kullanımına örnek verilmiştir.

a.

MA.	/ <u>éżē</u> cē ebūk lə hawnak ḳul lī. /
Türkçe Anlamı	‘Baban oraya gelirse bana söyle.’

b.

MA.	/ <u>ikūn</u> ətrōḥ lə’s-sôḳ te-e- cī me‘ək /
Türkçe Anlamı	‘Çarşıya gidersen seninle birlikte geleceğim’

c.

MA.	/ <u>kêfmē</u> ətḳūl hēg tə’n-sey. /
Türkçe Anlamı	‘Nasıl istersen öyle yapalım.’

d.

MA.	/ <u>mən</u> li yızra‘ ti yıḥṣıd. /
Türkçe Anlamı	‘Eken biçer.’

e.

MA.	/ <u>eyş</u> li tızra‘ hâk tə tıḥṣıd. /
Türkçe Anlamı	‘Ne ekersen onu biçersin.’

2.3.4. Taaccüb Üslûbu

Bir şeye karşı duyulan iyi veya kötü duyguyu, hayranlığı veya şaşkınlığı ifade etmek için kullanılan üsluptur. Fasih Arapçada taaccüb için kıyasî (standart, modele uygun) ve semâ‘i (işitsel) olmak üzere iki farklı üslub kullanılmaktadır. Kıyâsî olan üslubun مَا أَفْعَلَهُ! – أَفْعِلْ بِهِ şeklinde iki kalıbı mevcuttur. Semâ‘i olanlar ise / لَلَّهِ دَرُّهُ قَائِداً : Ama ne komutan!/, / ! يَا لَكَ مِن رَجُلٍ : Ama ne adamsın! / سُبْحَانَ الله : hayret! / vb. cümlelerle ifade edilmektedir.

Mahallemi Arap diyalektinde taaccüb üslubu için Fasih Arapçadaki kıyasi (standart, modele uygun) kalıplar kullanılmamaktadır. Taaccübü ifade etmek için

değişik üsluplar kullanılmaktadır. Aşağıda taaccüb amacıyla kullanılan örnek cümleler verimiştir:

a. / wey lâo ‘ele şī! / ‘Bu ne ya!’
b. / wey lə-l ‘eceb hey eyş wê / ‘Bu ne yaa!’
c. / wey lə-l felek ‘ele şī əkweyyəs! / ‘Çok güzeel!’
d. / ḳırbân hâk əm lə cēbətək / ‘Seni doğuran anaya kurban olayım!’
e. / Allââhu ekber! / ‘Allahım sen nelere kadirsin!’
f. / Subḥânallâh! / ‘Hayret!’
g. / kêf isey heg şī yaho! / ‘Böyle bir şeyi nasıl yapar ya!’
h. / eşhedu billēh! / ‘Helal olsun!’

2.3.5. Medih ve Zem Fiilleri

Fasih Arapçada medih (övgü) ve zem (yergi) ifade etmek için belirli fiiller kullanılmaktadır. Bu fiillerden نِعْمَ ve حَبَّذَا fiilleri medih (övgü), بِئْسَ , سَاءَ ve لَا حَبَّذَا fiilleri ise zem (yergi) için kurulan cümlelerin başında kullanılmaktadır.

Mahallemi Arap diyalektinde medih ve zem için yukarıdaki sözkonusu fiiller kullanılmamaktadır. Medih ve zem için farklı şekillerde üsluplar kullanılmaktadır. Aşağıda lehçede mmedih ve zem için kullanılan örnek cümleler verilmiştir.

a. / emleḥ mənn-u mē fī. / ‘Ondan iyisi yok.’ (medih)
b. / eyş melīḥ wé. / ‘Nasıl da iyidir.’ (medih)
c. / ‘ele ənsēn ḫırāb lu wé. / ‘Ne kadar kötü bir insan.’ (zem)
d. / eṣḳed melīḥ wé. / ‘Ne kadar da iyidir.’ (medih)

2.3.6. Soru Cümlesi

Fasih Arapçada, ‘mı, mi’ soru edatına karşılık kullanılmakta olan ‘أَ ve هَلْ ‘ soru edatları lehçede yer almamaktadır. Bu edatlarla oluşturulan soru cümlelerine soru anlamı cümlede yapılan vurguyla yerine getirilmektedir.

Ör. FA. / هَلْ جَاءَ أَحْمَدُ؟ / MA. / Cē Eḥmed?/ ‘Ahmet geldi mi?’

Yine Fasih Arapçada, yukarıda bahsi geçen ‘أَ’ edatıyla kullanılıp soru cümlesinde yer alan seçeneklerden birini tercih etme anlamı katan ‘أَمْ’ edatı lehçede kullanılmamaktadır. Bu edatın yerine çoğunlukla //ve’əlle/وَاِلَّا// edatı kullanılmakta bazen de bu edat da kullanılmayarak yine ses vurgusuna başvurulmaktadır.

Ör. /ekelt leḥmè ve-əllē semek?/ ‘Et mi yedin balık mı?’

Lehçede kullanılan soru edatları örnekleriyle birlikte aşağıda gösterilmiştir.

Soru Edatı	İşlevi	Kullanım Şekli
//kem/ كَمْ// ‘kaç’	Nicelik bildirir.	/kem vēḥəd əntən?/ ‘kaç kişisiniz?’
//eşḳed/ أَشْقَدْ// ‘kaç, ne kadar’	Nicelik bildirir.	/eşḳed beḳeyt havnak?/ ‘orada ne kadar kaldın?’
//mən(é)/ مِنْ// ‘kim’	Akıllı varlıklar için kullanılır.	/mən cê?/ ‘kim geldi?’
//eyn/ اَينْ// ‘nere’	Yer bildirir.	/eyn kəntən?/ ‘neredeydiniz?’
//engəs/ اَنْگِسْ// ‘nere’	Yer bildirir.	/l-engəs râḥ ebûvk?/ ‘baban nereye gitti?’
//kēf/ كَيفْ// ‘nasıl’	Nitelik bildirir.	/kēf tə-trôḥ lə-l-beyt?/ ‘eve nasıl gideceksin?’
//eyş/ اَيشْ// ‘ne’	Nicelik bildirir.	/eyş əssey?/ ‘ne yapıyorsun?’
//eymet/ اَيْمَتْ// ‘ne zaman’	Zaman bildirir.	/eymet tə-nêkəl?/ ne zaman yiyeceğiz?’
//eç-çeğ/ اَچَّغْ// ‘ne zaman’	Zaman bildirir.	/eç-çeğ vıṡılt lə-l-beyt?/ ‘eve ne zaman ulaştın?’
//ḳey/ قَيْ// ‘neden’	Neden bildirir.	/ḳey bə veḫt ḥesseyt?/ ‘neden erken uyandın?’
//əbşeneyş/ اِبْشَنَيْشْ// ‘niçin’	Neden bildirir.	/əbşeneyş kəlt-əl-lu?/ ‘ona niçin söyledin?’

2.3.7. Mahallemi Lehçesinin Diğer Dillerden Etkilenmesi

Dilbilimde bireyin çeşitli nedenlerle ve değişik koşullar altında birden fazla dili edinmesi, kullanması ya da ikinci bir dili anadiline yakın düzeyde öğrenmesi durumuna ikidillilik (bilingualism) adı verilmektedir.[89]

[89] Aksan, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 26.

Dilbilimde ikidilliliğin (bilingualism) söz konusu olduğu durumlarda, ikidilli kimselerin konuşmalarında, dillerden birinde, ötekinin etkisiyle değişmeler olmasına dil karışması (interference) adı verilmektedir.[90]

Mahallemi topluluklarının uzun zamandan beri Türkiye sınırları içerisinde yaşamaları, resmi dilin Türkçe oluşu, ikidillilik gibi nedenlerden dolayı, Türkçenin etkisiyle başta deyimler olmak üzere Arapça konuşan diğer toplumlarda bulunmayan kullanımlar gelişmiştir. Türkçede yer alan deyimler olduğu gibi Arapçaya dönüştürülmüş ve Türkçede hangi bağlamda kullanılıyor iseler lehçede de aynı bağlamda kullanılmışlardır. Deyimlerin Arapçaya dönüştürülme işleminde orijinallik, lehçedeki sözcük kapasitesine paralel olmuştur. Türkçe deyimde yer alan sözcüğü karşılayan bir sözcük mevcut ise çevirisi yapılmış ancak lehçedeki sözcük kapasitesi buna elverişli değilse deyimde yer alan sözcük olduğu gibi bırakılmış bununla birlikte bu sözcüğün lehçe fonetiğine uyarlanmış olduğu görülmüştür. Söz konusu olan bu deyimler standart Arapçada bu şekilde kullanılmamaktadır.

Örnek 1- / **he(y) ş-şahar** ***ʿaṭaytu*** açık. / 'Bu ay açık verdim.'

Örnek 2- / **mō** ***yənşedd*** **fiyu ẓahır.** / 'Ona bel bağlanmaz.'

Örnek 3- / ***carr*** rest **lə kəllətən**. / 'Hepsine rest çekti.'

Örnek 4- / ***ḳaraytū*** **lən** meydēn / 'Onlara meydan okudum.'

Örnek 5- / **iṭêlı' əḫbeyzu mə-l-ḥacar.** ' ekmeğini taştan çıkarıyor.'

Örnek 6- / ***dəḫəl*** **beyn-nē**. / 'Aramıza girdi.'

Örnek 7- / ***melles*****-əl-lu** / 'Arkasını sıvamak, okşamak, övmek, birisini bu yolları kullanarak bir işe sevk etmek.'

Lehçeyi konuşan insanlar, bu tür cümle kurulumunda sadece deyimlerde değil genellikle modern zamanda aslında Türkçeye de başka dillerden geçmiş olan sözcüklerin yer aldığı bazı cümleleri lehçenin sözcük kapasitesine paralel olarak Arapçaya çevirmiş ve bu cümleleri Türkçede kullanıldığı bağlamda kullanmışlardır.

[90] Aksan, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 27.

Türkçeye Fransızcadan geçen ‘randıman’[91] ile Farsçadan geçen ‘sipariş’[92] sözcükleri, lehçede doğrudan kullanılmışlardır.

Örnek 8- / **mē *(e)ḫeẑnē*** randıman **mənnū**. / ‘Ondan randıman alamadık.’

Örnek 9- / ***‘aṭaytu*** sipariş. / ‘Sipariş verdim.’

Örnek 10- / **eyne** tāḳım ***təmsək***? / ‘Hangi takımı tutuyorsun?’

rnek 11- / ***feteḥtū* lū** telefon / ‘Ona telefon açtım.’

Mahallemi Arap diyalektinin konuşulduğu Midyat yöresinde Türkçe, Kürtçe ve Süryanice de konuşulmaktadır. Doğal olarak Mahallemi Arap diyalekti bu dillerden etkilenmiştir. Lehçeye, bu üç dilden farklı oranlarda ses, kelime, deyim ve atasözü ithali olduğu gibi lehçenin sesletim konusunda özellikle Kürtçeden etkilendiği değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra sözdizimi konusunda da hem Türkçe hem de Kürtçeden etkilenmiştir.

Lehçenin aynı dil ailesi olan Sâmi dil ailesine mensup olduğu ve her iki dilin de aynı kökene ait olduğuyla alakalı tartışmalar, lehçenin Süryaniceden etkilenme boyutunu tespit etmeyi güç kılmıştır. Zira her iki dilde kullanılan çoğu kelime en azından kök itibariyle benzer veya aynıdır. Bununla birlikte lehçeye diğer dillerden geçen fiillerin miktarı ile ilgili tesbitte bulunmak da güçtür. Ancak, lehçenin konuşma oranının azalmasına paralel olarak lehçeye geçen ve lehçede kullanılan kelime ve fiil sayısında bir artışın olduğunun gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Lehçeye geçen kelimelerin son zamanlarda Türkçe yoğunluklu olduğu da görülmektedir. Diğer dillerden Lehçeye, geçen fiillerin Arapçadaki herhangi bir fiil kalıbına uyarlanarak ve lehçedeki sesletim biçimine uygun hale dönüştürülerek kullanıldığı görülmektedir.

Bu bölümde lehçeye Türkçe ve Kürtçe’den geçmiş olan fiiller ve fiil gibi kullanılan sözcükler üzerinde durulacaktır.

2.3.7.1. Türkçeden Geçen Fiiller

Ör. /kappıt əl-bēb/ ‘kapıyı kapat’

[91] https://www.etimolojiturkce.com/kelime/rand%C4%B1man (erişim tarihi: 25.04.2019)
[92] https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sipari%C5%9F (erişim tarihi: 25.04.2019)

Türkçedeki ‘kapatmak’ fiili, Arapçadaki ‘تَفْعِيل’ kalıbının emr-i hazır veznine uyarlanmıştır.

Ör. /ene u refīḳī çêlaşnā fə (ə)[93]drūsnē/ ‘ben ve arkadaşım derslerimize çalıştık.’

Türkçedeki ‘çalışmak’ fiili, Arapçadaki ’مُفَاعلة’ kalıbının mâzi kipinde kullanılmıştır.

Ör. /çezzeytu ‘eleyu bə ḳelem aḥmar/ ‘üzerini kırmızı kalemle çizdim.’

Türkçedeki ‘çizmek’ fiili, Arapça sülâsî muda‘‘af fiil gibi çekimlenip kullanılmıştır.

Yardımcı fiil gibi kullanılan Sevē/sevvē/ سَوَى fiilinden sonra Türkçe fiilin kendisinin ya da mastar halinin özellikle son zamanlarda lehçeyi iyi konuşamayanlar tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Ör. /seytū lū inanmış/ ‘ona inandım.’

/seytū lū inanma/ ‘ona inandım.’

Ör. /seytū əl ḥeyt boyamış./ ‘duvarı boyadım.’

/seytū əl ḥeyt boyaMA./ ‘duvarı boyadım.’

Türkçeden geçen fiiller, lehçeye, Arapçadaki herhangi bir fiil kalıbına uyarlanarak kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda bu fiillerden bazılarına örnekler verilmiştir.

Mâzi (Geçmiş Zaman)	Muzâri (Geniş Zaman)	Türkçe Anlamı	Aktarıldığı AArapça vezin	Örnek Cümle
ḳappat	iḳappıt	kapatmak	تَفْعِيل	/ḳappıt əl-bēb/ ‘kapıyı kapat’

[93] Bu sözcüğün başındaki ses kendinden önceki harf-i cerden dolayı telaffuz edilmemektedir. Söze kendisiyle başlandığında ise ses geri dönmektedir.

çêlaş	içêlış	ders çalışmak	مُفَاعَلَة	/əbənnē mo-y-çêlış fə-ə-drūsū/ ‘oğlumuz derslerine çalışmıyor.’
bêzer	ibêzər	pazarlık yapmak	مُفَاعَلَة	/bêzertu beyt fə Mêrdīn/ ‘Mardin’de bir evin pazarlığını yaptım.’
zengen	izengən	Zengin olmak	فَعْلَلَة	/be‘ed ẖems əsnīn te-e-zengən/ ‘beş sene sonra zengin olacağım.’
serren	iserrən	serinlemek	تَفْعِيل	/serren əl-hewē ‘ednē/ ‘bizim burada hava serinledi.’
bewwez	ibewwəz	Buz tutmak[94]	تَفْعِيل	/əl-leḫmé kut bewwezət/ ‘et buz tutmuş.’
ətpaşman	yətpaşman	Pişman olmak	تَفَاعُل	/ətpaşmantu l-ə-eḫeẑtu he-y-l-beyt/ ‘bu evi aldığıma pişman oldum.’
deggeş	ideggəş	değiştirmek	تَفْعِيل	/deggəş-əlnē he-y-l-gômlek bə wêḥəd agbar/ ‘bu gömleği bir büyüğüyle değiştir.’
battaḫ	ibattıḫ	Batırmak, batağa sürüklemek.	تَفْعِيل	/əbnu battaḫu/ ‘oğlu onu batırdı, batağa sürükledi.’

2.3.7.2. Kürtçeden Geçen Fiiller

[94] Bu fiil mecâzi olarak çok soğumak ve çok üşümek anlamında da kullanılmaktadır.

Bölgede konuşulan diğer bölgesel dil Kürtçeden de lehçeye çok sayıda kelime ve fiil geçtiği görülmüştür. Bazen Kürtçe asıllı bir isim lehçeye geçtiği gibi bu isimden anlama uygun olarak fiil türetilip Arapça fiil çeşitlerinden birine uyarlanmış ve morfolojik olarak Arapçadaki fiillerle bütünleşmiştir. Örneğin Kürtçe'de kuru ot anlamına gelen *'pûş'* kelimesi lehçeye aynı anlamı ifade edecek şekilde geçmiş ve bunun yanısıra bu kelimeden */pēş – ipūş /* ' (ot vb. için) *kurudu- kuruyor*.' Fiili Fasih Arapçadaki illetli fiillerden olan ecvef fiil formuna uyarlanmıştır. Aynı isimden */pewweş-ipewwəş/ '*(ot vb. için) *kuruttu-kurutuyor'* fiili Fasih Arapçadaki mezîd fiil kalıplarından biri olan (فَعَّلَ – يُفَعِّلُ - تَفْعِيل) kalıbına uyarlanmıştır.[95] Yine Türkçeden lehçeye geçen fiillerde olduğu gibi Kürtçeden lehçeye geçen fiillerinde Arapçaya uyarlandığı görülmektedir.

a. zenger/izengər : pas tutmak

Ör. //Zenger/izengər əl bēb// 'kapı pas tuttu/tutuyor.'

Kürtçede, 'zingâr' pas, 'zingâr bū' pas tuttu, anlamına gelmektedir. Zingâr sözcüğü lehçeye kendi anlamıyla geçmiş aynı zamanda da Arapçadaki rubâi فَعْلَلَ \ يُفَعْلِلُ kalıbında kullanılmıştır.

b. ətgēzen/yətgēzen : serzenişte bulunmak, sitem etmek, yakınmak

Ör. //ətgēzentu/etgēzen mən eḫuy// 'kardeşimden serzenişte bulundum/bulunuyorum.'

Kürtçede 'gazin' serzenişte bulunmak, sitem etmek, yakınmak gibi anlamlara gelmektedir. 'gazin' sözcüğü lehçeye Kürtçede ifade etmiş olduğu anlamla geçmiş ve Arapçadaki humâsi mezid fiillerden (تَفَاعُل) kalıbında kullanılmıştır.

c. gezz/igəzz : ısırmak

Ör. //gezzeytu/egəzz ṣıb'ī be-le emri// ' Parmağımı bilmeden ısırdım.'

Kürtçede 'gez, gez kirin' ısırmak anlamına gelmektedir. Bu sözcük, lehçeye aynı anlamda geçmiş ve sadece iki sâmit harften oluştuğu için son harfini teşkil eden 'z' harfine aynı cinsten bir harf daha eklenmek suretiyle fiil ''gezz'' haline dönüştürülmüş ve Arapçadaki muda''af fiil gibi kullanılmıştır.

---

[95] Otto Jastrow, *Turkish and Kurdish İnfluences in the Arabic Dialects of Anatolia*, Türk Dilleri Araştırmaları, 21.1.2011: s. 83-94.

2.3.8. Fiilde Anlam

Fasih Arapçada bazı fiillerin tek bir anlam ifade ederler. Bununla birlikte bazı fiillerin birden fazla anlamı mevcuttur. Mahallemi Arap diyalektindeki fiillerin bir kısmı ifade etmiş oldukları anlam bakımından çoğunluk itibariyle fasih Arapçadaki fiillerle aynıdırlar. Ancak lehçeye ait yazılı kullanımın olmaması, lehçeyi kullanan kişilerin sıklıkla farklı dilleri de kullanmaları gibi durumlardan dolayı, lehçedeki bazı fiillerin fasih Arapçaya nazaran anlam kaybına uğramıştır. Anlam kaybı için anlam daralması ifadesi kullanılmıştır. Yine lehçedeki bazı fiiller fasih Arapçadaki fiilin ifade etmiş olduğu anlamdan daha geniş anlamlarda kullanılmaktadır. Bazı fiiller ise fasih Arapçadaki aynı fiilin ifade etmiş olduğu anlamdan farklı bir anlam ifade etmektedir. Aşğıda bütün bu durumlar için örnekler verilmiştir.

2.3.8.1. Fiilde Anlam Daralması

Fasih Arapçada, رَمَى – يَرْمِي – رِمَايَة fiili değişik cer harfleriyle, birşeyi atmak, fırlatmak, savurmak, hedeflemek, ıskartaya çıkarmak[96] vs. gibi anlamları ifade etmek için kullanılmaktadır. Lehçede ise yalnızca pilav ve haşlama türü yemekleri pişirmek üzere ateşe koymak için kullanılmaktadır. Ör./ramaytu bırğıl/ ‘ bulguru pişmek üzere ateşe koydum.’

2.3.8.2. Fiilde Anlam Genişlemesi

Fasih Arapçada وَدَى fiilinin tef‘il veznindeki çekimli hali olan وَدَّى – يُوَدِّي – تَوْدِيَة fiili, (b-i, bşi) göndermek, nakletmek, uzağa yollamak anlamlarını ifade etmektedir. Fiilin if ‘al veznindeki hali olan أَوْدَى ise ölüp gitmek, [ölüm] (بِ b-i) alıp götürmek[97] anlamlarını ifade etmektedir. Lehçede bu fiilin sadece tef‘il veznindeki çekimli hali kullanılmakta ve mutlak olarak bir şeyi götürmek anlamını ifade etmektedir. Ör. /veddeytu bəntī lə’l-mekteb/ ‘kızımı okula götürdüm.’ Her ne kadar fiilin Fasih Arapçada ifade etmiş olduğu anlam, daha çeşitli olsa da fiilin lehçedeki kullanım alanı çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Bir diğer örnek; شَيَّعَ – يُشَيِّعُ – تَشْيِيع fiilidir. Fasih Arapçada bu fiil, eşlik etmek, (b-i) uğurlamak, (merhum için) son görevleri yerine getirmek; (b-i, bşi) göndermek.[98] Anlamlarına gelmektedir. Lehçede ise, her türlü ‘göndermek’ anlamında

---

[96] İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânu’l-‘Arab*, Tdk. Yusuf el-Bikâ‘î, İbrahim Şemsuddîn, Nidâl Alî, Müessesetü’l- ‘Âlamî Beyrut 2005, 2/1589.

[97] Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995. s.990.

[98] Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 507.

kullanılmaktadır. Fasih Arapçada salt gönderme için genel olarak بَعَثَ - يَبْعَثُ fiili kullanılmaktadır. Esas itibariyle Mardin merkezde konuşulan lehçede yine bu fiil fasih kullanılmaktadır. Ancak Mıhellemi lehçesinde genelde شَيَّعَ – يُشَيِّعُ – تَشْيِيع fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum sözkonusu fiilin, lehçede anlam genişlemesine uğradığı anlaşılmaktadır.

2.3.8.3. Fiilde Anlam Değişmesi

Fasih Arapçada بَطَلَ – يَبْطُلُ - بَطَالَة fiili, geçersiz olmak, hükmü kalmamak, ilga edilmek, yarıda kesilmek vb. anlamlara gelmektedir. Lehçede ise bu fiil sözkonusu olan anlamları ifade etmekle birlikte ayrıca, 'yorulmak, yorgun düşmek' anlamında kullanılmaktadır. Ör. /bıṭıltu mən taḳtī' əl-ḥaṭab/ 'odun kesmekten yoruldum.' Her ne kadar bu anlam fasih Arapçadaki anlamlara uzak olmasa ve bu anlamı sözkonusu olan anlamla ilişkilendirmek zor olmasa da fiilin lehçede ifade etmiş olduğu 'yorulmak, yorgun düşmek' fasihte تَعِبَ – يَتْعَبُ – تَعَب başta olmak üzere daha farklı fiillerle ifade edilmektedir.

Bir diğer örnek; عَجِزَ – يَعْجَزُ - عَجْز fiili hem ikinci hem de dördüncü babdan gelmekte ve عَنْ harf-i cerriyle kullanılmaktadır. Her iki babda da gücü yetmemek, aciz kalmak/olmak[99] anlamına gelmektedir. Lehçede ise bu fiil 'canı sıkılmak' anlamını ifade etmektedir. Ör. / 'əcəztu mə(n)'l-ləḳ'ūd. / 'oturmaktan sıkıldım.'

2.3.9. Terimleşmiş Fiiller

Lehçedeki bazı fiiller ve bu fiillere ait mastarlar, sözlük anlamlarıyla kullanılmanın yanında aynı zamanda bir olay ya da olguyla özdeşleşmiş ve ona ad olmuşlardır. Sözkonusu olan fiiller şayet bir nesne ile sınırlanmamış ve salt olarak kullanılmışlarsa akla ilk gelen onların zaman içinde kazanmış oldukları ve adeta özdeşleştikleri bu terim anlamlarıdır. Bunlara örnek olarak şu fiiller verilebilir.

a. ṭalab - yıṭlıb - ṭılbé : Kelime anlamı istemek, talep etmek olan bu fiilin lehçede ifade etmiş olduğu terim anlamı 'kız istemek' şeklindedir. O kadar ki /ṭalabnā/ denildiğinde akla ilk gelen anlam 'kız istedik' anlamıdır.

b. ḥevvel - iḥevvəl - teḥvīl : Kelime anlamı çevirmek, iletmek, transfer etmek olan bu fiilin lehçede ifade etmiş olduğu terim anlamı 'gelin getirmek' şeklindedir.

---

[99] Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s.597.

/ḥevvelnē/ denildiğinde başka bir şey kastedilmemişse ‘gelini getirdik’ ifade edilmiş olunur.

c. ḥemel - yəḥməl - ḥəmlên : Kelime anlamı taşımak olan fiil lehçede ‘eskiden kutlamaya gelenler, damadın ailesine hediye olarak ağzı geniş bir tabağın [mensef] içinde buğday ya da un götürürlerdi. Son zamanlarda buğday yerine birkaç kilo küp şeker götürülmektedir.[100] Şeklinde terimleşmiştir.

d. ‘elleḳ - i‘elləḳ - te‘līḳ : Kelime anlamı, ‘asmak, takmak’ olan fiil lehçede ifade etmiş olduğu terim anlamı, ‘düğünde davetlilerin damat ve geline taktıkları para ve altını ifade etmek için kullanılmaktadır.

e. sebbe‘ – isebbə‘ – tesbī‘ : Arapçadaki “ سَبْع/yedi” kelimesinden türetilen سَبَّعَ /تَسْبِيع – يُسَبِّعُ –/bir şeyi yedi defa yapmak/ fiili, lehçede ‘murdar olmuş bir şeyi iyice durulamak’ için kullanılmaktadır.

2.3.10. Fiillerle Kullanılan Olumsuzluk (Nefy) Edatları

Mahallemi Arap diyalektinde fasih Arapçadaki bazı olumsuzluk edatları kullanılmaktadır. Bunlardan bazılarının ses değişikliğine uğradıkları görülmektedir.

2.3.10.1. Olumsuz Mâzi Fiil:

مَا olumsuzluk edatı sıkça kullanılır.

Ör. /مَا كَتَب -mē keteb/ ‘yazmadı.’

/مَا اَكَلْ - mē ekel/ ‘yemek yemedi.’

/lē - لَا/ olumsuzluk edatı mâzî fiillerle her zaman değil sadece cümleye ‘ne(fiil) ne de(fiil)’ anlamı katılmak istendiği zaman kullanılmaktadır.

Ör. /Lē cē we lē rāḥ/ ‘Ne geldi ne de gitti. (gelmedi de gitmedi de)’

2.3.10.2. Olumsuz Muzâri Fiil:

Mâzî fiilde kullanılan مَا olumsuzluk edatının form değiştirmiş olarak مُو (mō) şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Ör. /مُو يِكْتِبْ - mō yəktəb/ ‘yazmıyor.’

/مُو يِلْعَبْ - mō yəl‘eb/ ‘oynamıyor.’

/Lē - لَا/ olumsuzluk edatı mâzî fiillerde olduğu gibi her zaman değil sadece cümleye ‘ne(fiil) ne de(fiil)’ anlamı katılmak istendiği zaman kullanılmaktadır.

---

100 Demircan, *Urfa-Mardin Hattı, Memeleketime Dair Yazılar*, s. 229.

Ör. /Lē yəcī we lē yrōḥ/ ‘Ne geliyor/gelir ne de gidiyor/gider. (gelmez de gitmez de.)’

Fasih Arapçada muzari fiill ile birlikte kullanılan olumsuzluk edatları لَمْ ve لَمَّا edatları lehçede kullanılmamaktadır. Bunlardan لَمَّا edatının fiile kattığı ‘henüz, şimdiye dek’ anlamı ise lehçede, cümle içerisinde kullanılan /be‘ed, é ləsse‘/ zarfları kullanılmaktadır.

Ör. /be‘ed mē cē/ ‘Henüz gelmedi.’

/ é ləsse‘ mē cē/ ‘şu ana kadar gelmedi.’

2.3.11. Fiillerle Kullanılan Bazı Edatlar

a. /تِ،تَ/

Te harfinin esresiyle fiili muzarinin başında, geleceği ifade eden (س) ve (سوف) yerine kullanılır.

Ör.

/تِيِشْرَبْ مَيْ/ ‘su içecek.’

/ حَلِيبْ (تَاَشْرَبْ) تَشْرَبْ/ ‘süt içeceğim.’

b. /كُتْ/

Sadece mâzî fiilin başında kullanılır ve tahkik ifade etmek için (قَدْ) yerine kullanılır.

Ör.

/كُتْ رَاحْ لِلْبَيْت/ ‘Eve gitmiş.’

/كُتْ نَام/ ‘Uyumuş.’

c. / كُ - كِ/

Muzari fiilin başında bazen esreli كِ bazen de dammeli كُ olarak kullanılır. Fiilin şu anda işlenmekte olduğunu ifade eder.

Ör.

/كُيَاكِلْ/ ‘Şu an yemek yiyor.’

/كُيِمْشِي/ ‘Şu an yürüyor.’

2.3.12. Zaman Zarfları

Fiilin işlendiği zamanı ve mekanı bildiren isme zarf (mef‘ûlün fih) denir. ‘’Ne zaman?’’ ve ‘’nerede?’’ sorusuna cevap verirler.

Fiilin ne zaman işlendiğini gösteren mef‘ûlün fîh, zaman zarfı, nerede işlendiğini gösteren mef‘ûlün fih de mekan zarfıdır.

Mahallemi Arap diyalektinde zaman zarfı gibi kullanılmakta olan bazı tümleçler şunlardır:

a. /ḳabl/ /قَبل/ ‘önce’ : Bu zarf yalın haliyle kullanıldığı gibi başına fasih Arapçada olduğu gibi مِنْ harf-i cerrini alarak مِنْ قَبْل /mən ḳabl ‘daha önce’ şeklinde de kullanılabilmektedir. Ayrıca zarftan hemen sonra Fasih Arapçadakine benzer zâid bir مَا edatı gelerek ما+قَبل /ḳabl me:/ ‘…..’den önce’ şeklinde de kullanılabilmektedir. Yine bu şekilde kullanıldığı zaman çoğu zaman /ḳabl lə me:/ şeklinde de telaffuz edilmektedir. مَا edatından sonra mâzî ya da muzari bir fiil gelmektedir.

Ör. /cītu lə’l-beyt ḳabl ebuy./ ‘Babamdan önce eve geldim.’

/kēn ci:t lawn (lə hawn) mən ḳabl?/ ‘daha önce buraya gelmiş miydin?

/ḳebl mē cītu lawn rıḥtu lə’s-sōḳ/ ‘buraya gelmeden önce çarşıya gittim.’

/ḳebl lə me: arōḥ lə’s-so:ḳ ṣallaytu./ ‘çarşıya gitmeden önce namaz kıldım.’

Çok eski zamanları ifade etmek için de bu zarf /ḳabl ḳabl/ ‘çok önce, çok eskiden’ şeklinde ikileme halinde de kullanılmaktadır.

Ör. /ḳebl ḳabl kut ke:n fi: lə cəddī ‘əḳēyər əkŝīr./ ‘Çok eskiden dedemin çok sayıda tarlaları varmış.’

b. /ba‘d/ /بَعْد/ ‘sonra’ : Fasih Arapçadaki anlamıyla kullanılan bu zarf yörede / ba‘du/ ve /ba‘de/ şekillerinde telaffuz edilmektedir. Bir isme muzaf olarak geldiğinde /be‘ed ve be‘d/ , lehçede müevvel masdar edatı gibi görev yapan /lə/ harfinden önce geldiğinde de /be‘ed/ şeklini almaktadır.

Ör. /tə’n-ṣalli: u be‘du/be‘de ne:kəl./ ‘Namaz kılacağız sonra da namaz kılacağız.’

/tə ne:kəl be’ed/be‘d əs-ṣıla:/ ‘Namazdan sonra yemek yiyeceğiz.’

/tə ne:kəl be’ed lə’n-ṣalli:/ ləme:’n-ṣalli:/ me:’n-ṣalli: / ‘Namaz kıldıktan sonra yemek yiyeceğiz.’

Bu zarf, /be‘ed/ formunda, ‘daha, henüz, şu ana kadar, şu ana dek’ anlamlarında da kullanılmaktadır.

Ör. /me: ce: be‘ed/ ‘Henüz/daha gelmedi.’

/be‘ed ti yəci:/ ‘Daha gelecek.’

Zarf telaffuz edilirken cümlenin başında kullanılıp üzerine vurgu da yapılarak ‘hâlâ’ anlamında da kullanılmaktadır.

Ör. /be‘ed me: ce:/ ‘Hâlâ gelmedi.’

c. // eğleb əl-kəll /akṣar əl-kəll // //FA. أَغْلَبُ الْكُلِّ / أَكْثَرُ الْكُلِّ // ‘genellikle, çoğunlukla, çoğu zaman, çoğu kez’

//eğlebu / akṣaru /akṣar şi: // //FA. أَغْلَبُهُ / أَكْثَرُهُ / أَكْثَرُ شَيْءٍ// ‘genellikle genelde, daha çok, en çok’

Fasih Arapçadaki, /غَالِبًا/ ile /عَادَةً/ zarflarının karşılığı gibi kullanılmaktadırlar.

Ör. / akŝar əl-kəll yewm əl-ẖemīs arōḥ lə’ż-żê‘a/ ‘Genellikle Perşembe günü köye giderim.’

/akŝaru me‘ refīḳī eḥmed el‘eb/ ‘Daha çok arkadaşım Ahmet’le oynuyorum.’

/eğlebu kəll yewm ēkəl leḥmé/ ‘Genelde hergün et yiyorum.’

/akŝar şī lək eḥəbb./ ‘En çok seni seviyorum.’

d. /karrāt/ /كَرَّات/ ‘bazen, arasıra, kimi zaman’ :

Fasih Arapçadaki /أَحْيَانًا/ zarfının ifade ettiği anlamı ifade etmektedir.

Ör. /kerra:t ke:n işalli: u kerra:t le:/ ‘kimi zaman namaz kılıp kimi zaman da kılmıyordu.’

/kerra:t aşrab ‘aṣiyr pərtəḳe:l/ ‘bazen portakal suyu içiyorum.’

/kerra:t yəlzem əl-eb ti şo:r ‘ele: uwle:du:/ ‘babanın arasıra çocuklarına öğüt vermesi gerekir.’

e. /karra şī / كَرَّة شَيْءٍ/ ‘bir ara’

Fasih Arapçadaki /فِي وَقْتٍ مَا/ ifadesine karşılık olarak kullanılmaktadır.

Ör. /kerra şi: te zo:rək / ‘bir ara seni ziyaret edeceğim.’

f. /ḳıṭ/ / قَطُّ/ ‘hiç, hiçbir zaman’

Fasih Arapçada zaman zarfı olarak kullanılan (قَطُّ) edatı geçmiş zamanda süreklilik ifade etme anlamı katmakta ve her zaman olumsuz cümlelerde kullanılır. / مَا مَرِضْتُ قَطُّ ‘Hiç hastalanmadım.’

Mahallemi Arap lehçesinde bu zarf bazen ‘ḳıṭ’ bazen de ‘ḳıṭ u ḳıṭ’ şeklinde kullanılmaktadır. Olumsuz anlamlı cümlelerde hem mâzî hem muzari fiillerle birlikte kullanılmaktadır. Ayrıca soru cümlelerinde de kullanılmaktadır.

Ör.

→Olumsuz Mâzi Cümle : /ḳıṭ mē rıḥtu lə Beyrūt./ ‘Beyrut’a hiç gitmedim.’

→Olumsuz Muzari Cümle: / ḳıṭ mō yəḥkī ḫelf eḥed./ ‘Kimsenin arkasından hiç konuşmaz.’

→Mâzî Soru Cümlesi: /ḳıṭ rıḥt lə Beyrūt./ ‘Beyrut’a hiç gittin mi?’

→Muzari Soru Cümlesi: /ḳıṭ irōḥ lə Beyrūt./ ‘Beyrut’a hiç gidiyor mu?’

g. /əs-se‘/ ‘şimdi’

Fasih Arapçada zaman zarfı olarak kullanılan (اَلْآنَ) zarfının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Fasih Arapçadaki السَّاعَة/saat kelimesinden dönüştüğü değerlendirilmektedir. Bu durumda /əsse‘/bu saat/ ifadesi (şimdi, şu an) anlamına da yakın ve ilgili olmaktadır.

Ör. /əs-se‘ wıṡılnā/ ‘Şimdi ulaştık.’

2.3.13. Fiil-Fâil Uyumu

Fasih Arapça’da fiil cümlesi, genellikle, zamana bağlı olayları anlatır ve bir fiille başlar. Fiil cümlesinde esas unsurlar, fiil ile bu fiili işleyen fâildir. Fâil, fiil cümlesinin öznesidir. Fâil müzekker ise fiil de müzekker olur. Ör. يَلْعَبُ الطِّفلُ - Çocuk oynuyor. Bu durum lehçede de aynıdır. Ör. يِلْعَبْ الطِّفل - Çocuk oynuyor. Bununla birlikte Fasih Arapçada fâili zikredilmiş fiil cümlelerinde fâil ister müfred olsun ister tesniye, isterse cemi olsun fiil daima tekil gelir. Ancak müzekkerlik ve müenneslik bakımından fâiline uyar. Ör. كَسَرَ الطَّلَبَةُ الْأَقْلَامَ : ‘Öğrenciler kalemleri kırdılar.’ Lehçede ise fiil fâilden önce de gelse yine fâiline uygun olarak gelir. Fasih Arapçadan farklı olarak tekil gelmemektedir. Ör. / كَسَرُوا الطّلَبَه الْإِقْلُومَه -keserū əṭ-ṭalaba əl-əḳlūmè/ ‘Öğrenciler kalemleri kırdılar.’ Fasih Arapçada gayr-ı âkil cemiler müfred müennes hükmünde kabul edildikleri için cümle içindeki fiil-fâil ilişkisinde bu kurala uyulur. Ör. اَلْعَصَافِيرُ /طَارَتْ- Kuşlar uçtu./ Lehçede ise bu kurala her zaman uyulmadığı anlaşılmaktadır. Ör. /əl-‘ıṡāfīr ṭārū./ ‘Kuşlar uçtu.’

2.3.13. Mahallemi Lehçesinde Cümle Kalıpları

Mahallemi Arap diyalektinde fiillerin cümle içinde kullanılışına örnek teşkil eden bazı cümle kalıpları aşağıda verilmiştir:

a. /rāḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitti.’

b. /mē rāḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitmedi.’

c. /kut-rāḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitmiş.’

d. /kut kēn rāḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitmişmiş.’

e. /kēn kut rāḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitmişti (gitmiş idi).’

f. /irōḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gidiyor.’

g. /mō’y-rōḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitmiyor (gitmez).’

h. /mō ti- rōḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitmeyecek.’

i. /ḫelli irōḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitsin.’

j. /Lē’y- rōḥ Eḥmed lə’l-beled./

‘Ahmet memlekete gitmesin.’

k. / èẑē rāḥ Eḥmed lə’l-beled ene ku mō (a)‘rıf şiy./

‘Ahmet memlekete gittiyse ben bir şey bilmiyorum.’

l. / èẑē irōḥ Eḥmed lə’l-beled tə’n‘êvənu./

‘Ahmet memlekete giderse ona yardım edeceğiz.’

m. / èẑē cē u rāḥ Eḥmed lə’l-beled tə’n‘êvənu./

‘Ahmet memlekete gidecek olursa ona yardım edeceğiz.’

n. / ti-rōḥ Ehmed lə’l-beled?/

‘Ahmet memlekete gidecek mi?’

o. / Ehmed lə mêrdīn ti-rōḥ wə’l-le lə’dyerbekər?/

‘Ahmet Mardin’e mi gidecek yoksa Diyarbakır’a mı?’

p. /ḳəltu u mē ḳəltu eḥed me’s-ṭanat ‘eleyy/

‘O kadar dememe rağmen kimse beni dinlemedi’

2.3.14. Hayvanların Çıkardığı Sesler İçin Kullanılan Fiiller

ıḥmār, FA. حِمَار (Eşek) : 1. zan ‘ar 2. şenḥeḳ (anırdı).

ne‘cè, FA. نَعْجَة (Koyun), ğelemè (keçi) : ẕeğe-t (meledi).

baḳara, FA. (İnek) : ba‘ar-ıt (böğürdü).

kelb, FA. (Köpek) : ‘ewwê (havladı).

sannôra, FA. (Kedi) : 1. newwe-t 2. na‘waṡıt (miyavladı)

neḥlè, FA. (Arı) : dewe-t (vızıldadı).

faras, FA. (At) : hemhem-ət (kişnedi).

‘asfôr, FA. (kuş), - zēğ (civciv) : weçweç (öttü).

ṭayr, FA. (keklik) : ḳeḥḳeb (öttü).

cêcê, FA. (tavuk) : waḳwaḳ-ıt.(gıdakladı).

dīk, FA. (horoz) : sēḥ (öttü).

ẕəbbênê, FA. (sinek) : tenten-ət (vızıldadı).

ḥeyyè, FA. (yılan) : ṡaffar-ıt (ıslık çaldı).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

METİNLER

Bu bölümde Mahallemi Arap diyalektinde kullanılan fiillerin fonolojik, morfolojik ve sentaktik açıdan daha iyi incelenebilmesi için farklı edebi türlere ait metinlere yer verilmiştir.

3.1. METİN 1

Kaynak Kişi: Abdullah ATASOY (Çavuşlu/Şōrızbaḥ)

Bu hikaye, 23 Temmuz 2011 tarihinde, Estel köşk meydanında yapılan 'Iḥki eḥsen ḥəkkōyé/En güzel hikayeyi sen anlat.' mottosuyla yapılan Mahallemi Arapça lehçesiyle hikaye anlatma yarışmasında birinciliğe layık görülen hikayedir.

Transkripsiyon

Həkkôyə-t əl-kursī

Ṡallav 'en-nebī. Fə zəmēn iḳūl kēn fī zelemé əgbīr ḳavmu. u kēn fī 'endu vazara. u kēn fī ləhū muşāvır yıstaşār biyu vi-y-ḥəbbu əkŝīr. Eşḳed lə hēẑē-l-āmır, əl-emīr yəcī lū suēlēt mən ġeyr düvel yışṭār bə hēy muşāvıru iḳūl-lū cevēb əkveyyəs u ḥebbu əkŝīr u 'īşətən əkŝīr ṭaybé. (I)

ḳēl lə hēẑē muşāvırū yē veledi yəlzemnē kursī lə hēy mecləsnē. ənt fəhmēn ənt. Tə's-sevvī'lnē vé mən arb'īn ton ẑeheb u ənt əmvekkel eyş li-rôḥ maṡraf ənt tı'rıf. əl-ḥəkkôyé tī-rôḥ arb'īn ton ẑeheb lə-ennū əl-emīr *zengin* kēn. Be'de hēẑē'l-muşāvır seve əl-kursī ḫallaṡu u ḥaṭṭūhū fə môża'ū havẑ əl-vazara ḥesedūhu ḳēlū kə'ş-şī bə hēy yəsteşār. (II)

İḳūl yē cəmē'e tənṡallī 'er-rasūl marra ŝēniyé.[101] Havẑ əl-vazara ḥesedūhū lə hēẑē'l-musteşār u ḳēlū lə'l-emīr ḳēlū ekel mən hēẑē'l-kursī. Hēy yın'ırıf mô arb'īn ton vé:. Sēḥū u ḳēl-lū veledi hēg yəştekevn 'eleyk. ḳēl ḫelli yūzənūhū éẑē vəznūhū u ṭala' fī ekeltu mənnū arza bə cezētī u fé-ẑē ən-nevb ḥārū fə veznū u mē tēḳū vəznūhū u 'el-*gômēn* iḳūlūn u mē ŝebbetu 'eley velev ekeltu zé lēzəm yəc-cezzevn. ḳēl é. (III)

[101] Bu cümle ile hakevâtî dinleyicileri dinlendirmekte, böylelikle soluklanmalarını sağlamaktadır.

Sēḥən ḳēl-lən. mēdēm ətḳūlūn ekel mən hēẑē əl-kursī u ŝəḳlu mô arb‘īn ton vé: uvzənūhū. İ mē fī şī ti-yūzən hāk əz-zəmēn əl-kursī. Mē fī mé:zé:n hâk əl-veḳt kēn ti-yūzən arb‘īn ton. ḥārū fə rôḥın. İ ḳēlū ı‘tīnā məhlé lə mē nışṭār u’n-debbər umūrnā. ḳēl məhlé ləkən arb‘īn yevm. (IV)

İrôhūn ‘ele’l-meyl u ‘ele’l-meyl mē’ftehemū şī. Vé:ḥəd mən beynētən ḳēl *enceġ* mənnū nəftəhəm ti‘elləmnē huvé veznu. ḳēlū huvé mô’y-‘elləmnē. İ ḳēl maratū. ((ən-nevb fī əḫvētī nəsvēn havné. entən zəd ḫəẑū nasīḥā mən hēy əl-ḥəkkôyé veḫt lə təcī marā mən barrâ lə ‘edkən tə’t-ḫerrəb əḫlēḳkən me‘ zevckən lē *ânide*n əs-sevavn kəlēmē. ət-ḥeḳḳeḳū mən zevckən abṡar bə’s-ṡıḳṭ ətḳūl ve’l-lē fətné ətrīd tə’t-ḥıṭṭ beynkən u beyn kəflətkən.))[102] İḳūl ḳēl *enceġ* ənşeyyə‘ nəsvēnnē le ‘ed maratu *belki* yırfa‘ūn netīcé şiye mənnē kéf ti-yənvəzən hēẑē’l-kursī. (V)

Şeyye‘ū nəsvēnən le ‘ed mart hēẑē əl-muşāvır hēẑē lə işôr ‘el-emīr ḳēlū ənti u zevcki veḫt li-y-cī zevcki mən əl-mecləs mô tə-t-vennesūn. ḳē(lə)t valla lē, şī ḫefīf. əẑē kēn cô‘ēn yēkəl u kēn ləhū lēzəm ḥēcé ‘belē mə‘nē yıḳżiya u ənnēm. ḳēlū mô-y-ḥəbki zevcki leyş? ḳēlū nəḥné: yəḥkevnē fə meselət əl-kursī fə’l-mecləs. əzvēcnē yəḥkevnē, ibeyyən ənti mô-y-ḥəbki zevcki. *heme*[103] yəc u inēm mô yıṭlıb ḳelbū ti-vennəski. yeḳḳenətən. (VI)

Cē əl-mesē zevcē mən əl-mecləs ki əmġeyyemé. ḳey hēg ənti? Mırżāné? ḳe(lə)t : lē. Leyş hēg? ḳe(lə)t : mô-t-ḥəbnī. ḳēl: əşlôn[104] mô ḥəbki? ətfēḳnē əkveyyəs u ən‘īş tayyıb. Leyş kēn fī meselət əl-kursī fə-l-mecləs ḳıṭ be‘ed ḥekeytnī-yé ene? Mē ḥekēhē. ḳasé:r. ḳēl nēmī nēmī ne‘letu’l-lâh ‘eş-şeyṭān. Hāk əl-leylé nēmū. u dé:ri leylé ‘eyni şəkəl. (ve’l-ḥāṡıli mô’n-ṭavvılā) leylət əŝ-ŝēŝé ḳēl te-ḳūlki meselə-t əl-kursī u ene ehlek. u havk lə *ḳandarūki*[105] ti’(yə)nceḥūn. əzvēcən ti yəbḳevn sēlmīn u ene ti yəẑbeḥūnī. ḳē(lə)t lē lē mô-y-sībık şī. ḳēl-lē ḳēl hēg-gé ‘əməlnē kursī ḥaṭṭaynāhū fə’l-mecləs u əştekev ‘eley kī ennehū ekeltu mənnū. u ḥārū mô yıḳdırūn yūzənūhū. ən-nevb cēv le ‘edki əbşēn ətḥekkeynī u yı‘rıfūn yūzənūhū ḳēl mô te-ḳūlki. é ḳē(lə)t lē lē ḳul lī ene ebed mô eḳūl lə eḥed. iḳūl ḥekē lē ḳēl tı‘rıfīn ké:f ti-nvəzən? Evvel karrā ti cībūn əl-*gêmiyé* lə beyn əl-may lə ḥēfət əl-baḥar fērġe u yūzənūn ton ŝūm ikūn, ḥəcéyər ikūn

---

[102] Hakevâtî, burada dinleyicilere nasihat etmektedir.
[103] Lehçeye Türkçede kullanılan ‘hemen’ sözcüğünden geçtiği değerlendirilmektedir.
[104] Bu sözcük lehçede pek kullanılmamakla birlikte burada hakevâtî tarafından tercih edilmiştir.
[105] Türkçede kullanılan ‘kandırmak’ fiilinden uyarlanmıştır. Lehçede fasih Arapçada yer alan (ضَجِكَ) (عَلَى fiili ve harfi cerri de aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak hakevâtî bu ifadeyi tercih etmiştir.

eyş l-ikūn. Yūzənūhū ‘el mé:zé:n u-y-ḥıṭṭūhū fə vısṭ əl-*gêmiyé*. əl-*gêmiyé* tə’tġıṭṭ mıḳdār. Ti’şḫatūn mən ‘ele vəç əl-may fə ḥeyt əl-*gêmiyé* şaḫṭ u yūzənūn ton ləḫ idé:ḫlūhū ləl-*gêmiyé* kart ləḫ tə tənzel əşveyyé, ti’şḫaṭūn şaḫṭ mən ḫāsrıt li ḥıṭṭūhū fiy-e tə təŝḳel u tə tənzel u ti-şḫatūn şaḫṭ é: le-mē isérūn arb‘īn ton t-isé:r fə-l-*gêmiyé* arb‘īn şaḫṭ. Hāk əl-veḳt ti-naẓfūn əl-*gêmiyé* vi sôḳūn əl-kursī le-ye. eşḳed li yəbḳē ışḫôṭ fə-l-*gêmiyé* lə barrā. barrıt əl-may. *Dimek* ekeltu mə(n)-l-kursī ihe-l-ḳed. i ḳē(lə)t i-hēg. ḫəsərt şī? İ ḳēl lē mē ḫəsərtu bes ġedé tə-tırayn ké:f ti-sé:r fī. (VII)

İḳūl nēmū hāk əl-yevm u ıṡ-ṡıb rāḥ lə şəġlū. u hiyé cav le ‘endē abṡar mē ḥekketū, ḳē(lə)t valâ ḥekēnī meselé əkŝīr ṭaybé. ḳē(lə)t əl-lən-yé hiyé zədé keme lə ḥekēhē, hənné zəd rāḥū ḳēlū lə-zvēcən. ḳēlū ənbeşşərkən téla‘nā ké:f tə tūzənūn əl-kursī. Hēg tə tə‘melūn keme l-əsse‘ ḥekeytūkən. Seve-v hēg beḳē ‘eş ışḫôt fə-l-*gêmiyé* lə barrā. Dimek kut ekel mənnū ‘eş tonāt. ḳēlū lə-l-emīr ik-vē-né vezennēhū əl-kursī hēg yé. Kut ekel ekel mənnū ‘eş tonāt. (VIII)

lēzəm yənşənəḳ. ḳēl valla mô-sḫī ‘eleyū eşnəḳū ve lēkən te-ḥıṭṭu ḫelli imūt huvé lə ḥēlū. Téla‘u lə rās əl-mınnārā. əl-mınnārā arb‘īn mətər yé ‘ulu-vē u ḳēl səddū bēbē lē-yté:ḳ yənzel əntən bə īdkən u ḫellev-hū tey-imūt havnaké mô-sḫi ehləkū ene.′ (IX)

İḳūl beḳē hēẑē-l-musteşār fə-l-mınnārā. ṭalla‘ıt maratū el-mesē mē kut cē ‘eleyē. Iṡ-ṡıb rāḥıt tə təs’el ‘eleyū arāhā rāyḥā. L-eyyn?! ḳē(lə)t te-rôḥ lə-l-mecləs *ḳey* havnak ənt? ḳēl ḥəkkôyət lə ḥekeytuki vaṡṡalıtnī lə havné ama əttéḳīn əthalṡīnī. ḳē(lə)t mô-‘rıf eyş esey lək. ḳēl rôḥī cībī-l-nē arb‘īn mətər şaré: t u arb‘īn mətər səlk əbrīsem. u ḳeffey-l-nē ləmmēné şiye u əşveyyət dé:hné u cībiyən me‘ki u te‘ey l-avn: rāḥıt ləs-sôḳ cēbət havẑé u cīt. fə-t-ṭaréḳ zəd arat ləmmēné iḳūl u cēbətən u cīt. ən-nevb ḳē(lə)t eyş ənsey? ḳēl şəddī əs-səlk fə sēḳ əl-ləmmēné u-dhənī rāsā u feltiy-e fəl-mınnārā. Sevet hēg. əl-ləmmēné veḳt lə ətşəm rīḥət əd-dé:hné ətrôḥ ‘elē rīḥətē. beḳ tıṭla‘. Be‘ mô fə rāsā-yé əd-dé:hné. beḳ tıṭla‘ u tıṭla‘ vıṡlıt le ‘endū. iḳūl məsəkē bēsē ḥaṭṭā ‘elē rāsū. U ḥell əs-səlk mən sēḳē u ḳēl di şəddī lī ən-nevb əş-şaré:t fə rās əs-səlk mən meyl lēḫ. iḳūl şeddət-əl-lū əş-şaré:t fə rās əs-səlk mən meyl lēḫ u carrū le ‘endū u vıṡıl əş-şaré:t lə-īdu məsəkū u şeddū ‘elē vısṭū u ḳēl lə maratū ənti zəd şəddī rās lēḫ ‘elē vıstki əkveyyəs liennehū te-fellət rôḥī əbşēn lē karra vəḥdé aḳa‘ ḫātır enzel hédi hédi. iḳūl huvé beḳ yənzel u hiyé tıtla‘ be‘-mô huvé eŝḳel vé. bə-l-‘eḳəl ‘araf nezzel rôḥū. huvé nəzəl u hiyé tala‘ıt lə ŝārū. ḥell əş-şaré:t ḳēl əbḳey havnak moża‘ki havnak-vé ənti. ene

ḫallaṡtu u yalla. iḳūl rāḥ lə beled żayya‘ rôḥū u hēẑē-l-emīr *igavmən ki* kut mēt fəl-mınnārā. (X)

Cē-lu kar-t ləḥ suēl. kut şeyye‘ū lū mən ġeyr devle ‘ıṡā kemē’l-meşbek u yəktəbūn ‘ele-ye iḳūlūn tə-tḳūlnē rāsā eyne véḥəd vé u ‘eḳbē eyne véḥəd vé? U əŝneynən kemē ba‘żın. əmnecceré əmrendecé u cīt lū ‘ıṡā hēggé. tə təktəb ətḳūl ‘eḳbē hēy vé u rāsā hēy vé. ḳēl lə vazarıt lənné ‘endū. ḳēlū valla mô nı‘rıf nəḥné. Keme ba‘żın ənné. beḳ yətḥassar ḳēl āḫ əs-se‘ ikūn hāk muşāvırī ‘endī! rôḥū cībū lī ‘aẓım şī mən əl-mınnārā te esteşār bi-yu *belki heme* yəc lə bēlī şī, yəc lə fəkrī şī. iḳūl rāḥū ṭala‘ū lə-l- mınnārā cēbū lū əşveyyət ‘ıẓmé:n ev cəmcəmətu ev absar eyş. eḫī hēy ‘ızmén mara ənné. faḥaṡuvın sevevən əm‘ēyené. ḳēlū ḥeḳīḳeten ‘ızmén mara ənné. əz-zelemé kut ḫallaṡ. İ kéf ənsey, ikūn ṭayyıb eyn tə nırāhu? iḳūl vé:ḥəd mən havk əl-cəmē‘e ḳēl eḫī tə-nşeyyə‘ lə hevẑ əżyā‘nā lə hənné əḳrēb ley-nē lə-żyā‘ lə-mḥellemiyé, lə kəl mıḫtār żé:‘ā ḫārūf. Tə-nḫellī ti dé:riyu şahar. Eyne lə ḫārūfu yıṭla‘ veznu kemē yevm lə sellemnē lu vé hāk əş-şaḫṡ ‘endu vé huvé ti şôr ‘eleyu və-l-lavḫé véḥəd ti zeyyəd və-l-lēḫ ti naḳḳıṡ nəḥné tə-nḳūl hēẑē-l-ḫārūf tə-d-dé:riyu şahar bə şart lē’yzīd ‘eleyu şī ve lē yınḳıṡ mən ŝəḳlu şī. Ti-bḳē keme lə-nselləməllək vé. (XI)

Bezzū əl-ḫuvé:rīf ‘el-l-ıżyā‘ ‘el-mıḫātīr. u hēẑē əl-mıḫtār lu vé hēẑē əz-zelemé fə żé:‘ıtu ‘endu vé ré:jber u yəḫdəmu. iḳūl cē mən əc-cebel, hēẑē əl-mıḫtār ku vé hēggé ‘ıczēn. ḳey-hēg? ḳēl valla şeyye‘ū lī ḫārūf te-dé:riyu şahar u yəlzem lē’yzīd ve lē yınḳaṡ. ḳēl *ḳolay* yé, lē təftəkər. İ eyş ənsey? ḳēl ḳeffi-lnē ferḫ ẑīb şəddu ‘endu u ḥıṭṭ ekəl ḳəddēmu əkŝīr ti yēkəl yəşbe‘ evvel li yınbırım yıra əẑ-ẑīb, hāk şī lə ekel kəllu tī-rôḥ ti-bḳē keme lu vé. iḳūl dérēhu şahar u lemmū əl-ḫuvé:rīf, vé:ḥəd kut zēd kīloveyn u lēḫ seb‘e u lēḫ nıḳıṡ u fələn żé:‘a şôrızbaḥ ḫārūf mıḫtārın kut beḳ keme lə sellemū lu vé. Şeyye‘ū ḫelfu ḳēlū yē eḫiy ənt mən şār ‘eleyk hē’ş-şavra. ḳēl valla fī ‘endī vé:ḥəd zelemé ré:jber feḳīr. sēḥū əl-emīr ‘arafu. *Verek!* ənt u havn. ḳēl eyş eşey mecbur kēn tə təhləkūnī żayya‘tu rôḥī. ḳēl lū : veledi! cīt-nī hēy əl-‘ıṡā hēgé. Valla talla‘ eyne vé ‘eḳbē ve-yne vé rāsā. ḳēl ḥeyf ‘eleyk. Hēy u lē şī ləḫ cīb lī ṭışṭ may l’avn. İḳūl cēb-əl-lu ṭışṭ may wer əl-‘ısā beynētu. el-‘eḳəb eŝḳel vé mə(n)’-l-*per*. Meyl əl-vé:ḥəd ġaṭṭ u meyl lēḫ ‘ellē. *Heme* ḳēl hēẑē əl-‘eḳəb u hēẑē-l-*per,* hēẑē-r-rās. u şeyye‘u ḳēlū ḳəbəlnē şarṭık. ḫesser lə hāk ed-devlé mən ḳed şī lə ḫəsər ‘el-kursī v-akŝar. (XII)

u-tkūnūn lī ṭaybīn. v-esselēmu ‘eleykum ve raḥmetullāhi ve berekētuhu. (XIII).[106]

Çeviri

KIRK TONLUK KÜRSÜNÜN HİKAYESİ

Hz. Peygamber’e salat getirin! Zamanın birinde kavminin lideri olan bir adam varmış. Bu liderin ve vezirlerinin kendisiyle istişare ettiği çok sevdiği bir müşaviri varmış. Bu padişaha diğer devletlerden ne kadar soru gelirse bunların cevabını almak için bu müşaviriyle istişarede bulunur, müşaviri de ona güzel cevap verirmiş. Padişah onu çok sevmiş ve onunla güzel günler geçiriyormuş. (I)

Padişah, bir gün müşavirinē “Oğlum! Meclisimiz için bir kürsü lazım. Sen de akıllı, zeki birisin. Bu kürsüyü sen yapacaksın. Kürsünün ağırlığı kırk ton olacak. Seni bu kürsü için kırk ton altın harcamakla vekil tayin ettim.’’ demiş. Zira padişah çok zenginmiş. Daha sonra, müşavir kürsüyü yapıp bitirmiş ve kürsüyü yerine koymuşlar. Vezirler, bu kürsünün yapımında da padişahın müşavire danışmasından rahatsızlık duymuşlar ve onu kıskanmışlar. (II)

Ey cemaat! Hz. Peygamber’e bir daha salat getirelim! Vezirler, müşaviri kıskandıklarından padişaha müşavir bu kürsüden çalmış; zira bu kürsünün kırk ton olmadığı belli, demişler. Bunun üzerine padişah müşaviri çağırıp onā “Oğlum, seni bu şekilde şikâyet ediyorlar!’’ deyince müşavir: “O zaman kürsüyü tartsınlar. Kürsüyü tarttıktan sonra benim bu kürsünün malzemesinden çaldığım ortaya çıkarsa cezama razıyım. Kürsünün nasıl tartılacağını bilmez ve onu tartamazlarsa, bu ithamlarını kanıtlayamazlarsa o zaman onların cezalandırılması lazım.’’ demiş. Padişah olur, demiş. (III)

Padişah onları çağırıp: “Madem, müşavirin bu kürsünün malzemesinden çaldığını ve kürsünün kırk ton olmadığını söylüyorsunuz; o halde onu tartın.’’ demiş. O dönemde de (bu ağırlıktaki) kürsüyü tartacak herhangi bir tartı aleti yok. Bundan dolayı ne yapacaklarını şaşırdılar. Ona (padişaha): “Birbirimizle istişarede bulunup işimizi halledene kadar bizlere mühlet ver.’’ dediler. O dā “Kırk gün süreniz var.’’ demiş. (IV)

[106] https://www.youtube.com/watch?v=JUmdPQOQiDE (Erişim tarihi: 15.02.2019).

Vezirler bir bu yana bir o yana gidip gelmişler. Bir türlü bu işin nasıl yapılacağını anlayamamışlar. Aralarından biri: “Kürsünün nasıl tartılacağını ancak ondan öğrenebiliriz. O bize öğretmez; ancak hanımı bize öğretir.’’ demişler. (Hanım kardeşlerim de buradalar. Siz de bu hikâyeden öğüt alın. Dışarıdan sizin yanınıza eşinizle aranızı bozmak üzere bir kadın geldiğinde, onun söylediklerine hemen kanmayın. Kadın, doğru mu söylüyor yoksa aranıza fitne mi sokmak istiyor? İşin doğrusunu kocanızdan öğrenin!) Aynı kişi sözüne devamlā “Ancak hanımlarımızı onun hanımının yanına göndeririz o zaman belki bu kürsünün nasıl tartılacağına dair bizler için bir sonuç elde etmiş olurlar.’’ demiş. (V)

Vezirler hanımlarını bu müşavirin, bu padişaha akıl veren kişinin hanımının yanına göndermişler. Hanımlar müşavirin hanımınā “Kocan meclisten geldiğinde sohbet ediyor musunuz?’’ diye sorduklarında o dā “Hayır, az bir şey konuşuyoruz. Aç ise yemek yer, (söz meclisten dışarı) bir ihtiyacı varsa onu yerine getirir. Sonra da yatarız.’’ demiş. Onlar: ‘’Anlaşılan kocan seni sevmiyor. Bizim kocalarımız, bizlere meclisteki kürsü meselesiyle ilgili şeyler anlatıyorlar. Anlaşılan kocan seni sevmiyor. Geldiği gibi yatıyor ve seninle sohbet etmekten hoşlanmıyor.’’ demişler. O da onlara inanmış. (VI)

Müşavir, akşamleyin meclisten geldiğinde eşini somurtkan bir halde görmüş. “Niçin böylesin? Hasta mısın?’’ diye soruncā “Hayır.’’ demiş. “Peki, neden böylesin?’’ diye sorunca o dā “Beni sevmiyorsun.’’ demiş. “Sevmez olur muyum? Seninle iyi anlaşıyoruz, geçimimiz de iyi. Daha nasıl olsun? deyince, hanımı: “Meclisteki kürsü olayı varmış ve sen şimdiye kadar bana hiç anlattın mı?’’ Kocası ona bununla ilgili hiçbir şey anlatmamış. Şeytana lanet olsun! Uyu, deyip kısa kesmiş. O gece uyumuşlar. Bir sonraki gece de aynı şekilde geçmiş. (Velhasıl uzatmayalım!) Üçüncü gece, “Sana kürsünün meselesini söyleyeceğim. Ben helak olayım, seni kandıranlar ise başarılı olsunlar; kocaları esen kalsın, beni de boğazlasınlar.’’ demiş. Hanımı: “Yok yok! Sana bir şey olmaz.’’ demiş. Müşavir eşine şöyle demiş: “Bir kürsü yaptık, onu meclise koyduk. Ve beni bu kürsünün malzemesinden çalmakla itham ettiler. Beni hırsızlıkla itham edenler şu anda şaşkınlık içerisindeler; çünkü bu kürsüyü tartmaya güç yetiremiyorlar. Şimdi de beni konuşturman için senin yanına gelmişler. Böylece kürsüyü nasıl tartacaklarını öğrenecekler; ama ben sana bunun nasıl olacağını söylemeyeceğim.’’ demiş. Hanımı: “Yok yok! Bunu bana söyle, ben asla kimseye

söylemem.'' deyince o da ona anlatmış ve demiş ki: "Nasıl tartılacağını biliyor musun? İlk önce gemiyi, suyun içine denizin kenarına boş bir halde getirecekler. Daha sonra, sarımsak olsun, taş olsun veya başka bir şey fark etmez; bir tonu tartıda tartıp geminin içine koyacaklar. Gemi bir miktar batacak. Suyun yüzeyinden geminin duvarına bir çizgi çizip bir ton daha tartıp onu da gemiye yükleyecekler. Gemi, yine biraz daha (suyun içine) inecek. Yükü koydukları tarafa bir çizgi çizecekler. Gemi de (onlar yük koydukça) suyun içine inecek, gemi indikçe de kırk çizgi olana dek, her defasında bir çizgi çizecekler. Daha sonra geminin yükünü boşaltacaklar. Akabinde kürsüyü gemiye yükleyecekler. Gemide suyun dışında kaç çizgi kalırsa o çizgiler sayısınca kürsü(malzeme)den çaldığım anlaşılmış olacak.'' Hanımı: "İşte, bana anlatmakla bir şey kaybettin mi?'' Kocası: "Hayır, bir şey kaybetmedim; ama bana yarın ne olacağını görürsün!'' demiş. (VII)

O gecenin sabahında müşavir, işine gitmiş. Vezirlerin hanımları da müşavirin hanımının yanına gelmişler ve ona kocasını konuşturabildin mi diye sordukların da o dā "Vallahi bana çok güzel izah etti.'' demiş. Müşavirin eşi, gelenlere her şeyi olduğu gibi anlatmış. Onlar da gidip kocalarınā "Müjdeler olsun sizlere! Kürsüyü nasıl tartacağınızı öğrendik.'' diyerek her şeyi anlatmışlar. Vezirler, eşlerinin dedikleri gibi yaptıklarında gemide açıkta on çizgi kalmış. Böylece müşavirin kürsüyü on ton eksik yaptığı anlaşılmış.(VIII)

Vezirler padişahā "İşte, kürsüyü tarttık. Olay sana söylediğimiz gibidir. Kürsüden on ton çalmış. Darağacında asılması lazım.'' demişler. Padişah: "Vallahi, onu darağacına asıp idam etmeye kıyamam; ancak onu kendi kendine ölmek üzere (bir yere) bırakacağım. Onu, minarenin tepesine çıkarmış. Minarenin boyu kırk metredir. Padişah onlarā "Minarenin kapısını kendi elinizle kapatın ki inemesin ve onu orada ölmek üzere bırakın; zira ben ona kıyamam.'' (IX)

Bu müsteşar, minarede kalmış. Hanımı akşamleyin onun eve gelmediğini görünce sabahleyin onu arayıp sormak için evden çıkmış. Kocası minarenin tepesinden onu görüncē "Nereyeee?" diye sorunca hanımı: "Meclise gidiyordum. Orada ne işin var?'' demiş. Kocası: "Sana anlattığım hikâye, beni buraya ulaştırdı; ama beni kurtarabilirsin.'' demiş. Hanımı onā "Senin için ne yapacağımı bilmiyorum ki!'' Kocası: '' Git, bize kırk metre kalın ip ve kırk metre de ipekten yapılma ince ip getir. Ayrıca bir karınca ile bir miktar yağ bulup buraya gel.'' demiş. Hanımı çarşıya gidip

bunları getirmiş, yolda gelirken bir karınca bulup getirip gelmiş. ‘’Peki, şimdi ne yapalım?’’ deyince, kocası: “İpi karıncanın ayağına bağlayıp başını da yağladıktan sonra onu minareye bırak.’’ demiş. Hanımı öyle yapmış. Karınca yağın kokusunu alınca kokunun geldiği yere doğru hareket etmiş. O da yukarı doğru çıkmaya devam etmiş. Ne de olsa yağ karıncanın kendi başındadır. Karınca çıktıkça çıkmış, sonunda müşavirin yanına ulaşmış. Müşavir karıncayı alıp öptükten sonra, başının üstüne koymuş. İpi ayağından çözmüş. Hanımına dā “Şimdi de kalın ipi ince ipin diğer ucuna bağla!’’ demiş. Müşavir, eşinin dediğini yapmasından sonra urganı kendine doğru çekivermiş. Urgan eline varınca onu alıp beline bağlamış. Hanımına dā “Kendimi aşağıya doğru bırakacağım bu arada aniden yere düşmemek için sen de diğer ucu beline güzelce bağla! Ki ağır ağır ineyim.’’ demiş. Kendisi aşağı doğru inerken hanımı da yukarı doğru çıkmaya devam etmiş. Müşavir, böylelikle akıllıca kendini aşağı indirmeyi bilmiş. Kendisi yere inerken hanımı da onun yerine çıkmış. Urganı çözmüş vē “Sen orada kal! Senin yerin orası! Ben kurtuldum. Hadi, Allah’a ısmarladık!’’ demiş. Padişah, onun minarede öldüğünü zannededursun müşavir, başka bir şehre gidip kendini gizlemiş. (X)

Padişaha cevaplanmak üzere bir soru gelmiş. Padişaha başka bir devletten oklavaya benzer bir sopa gelmiş. Yontulmuş, zımparalanmış bir şekilde kendisine gelen bu asanın üzerinde; “Asanın başı hangi taraf, dibi hangi taraf? Bize asanın şu ucu başıdır, şu ucu da dibidir. Şeklinde cevap vereceksin.” diye yazılıymış. Ne var ki, asanın her iki ucu da birbirinin aynıymış. Padişah, yanındaki vezirlere sormuş onlar dā “Vallahi biz bilmeyiz. Sopanın her iki ucu da birbirinin aynısıdır.’’ şeklinde cevap vermişler. Padişah: ‘’Ah, şimdi o müşavirim yanımda olsaydı!’’ diyerek hayıflanmış. Daha sonra padişah vezirlerinē “Gidin, bana minareden bir kemik parçası getirin de bu meseleyi ona danışayım; en azından belki aklıma bir şey gelir.’’ demiş. Bunun üzerine vezirler, minareye çıkıp padişaha; kafatasından ve diğer bölümlerden olmak üzere bir miktar kemik getirmişler. Bunları görünce padişah: “Bunlar kadın kemikleridir.’’ demiş. Bunun üzerine vezirler, getirdikleri kemikleri inceledikten sonrā “Bunlar gerçekten de kadın kemikleriymiş. Adam kurtulmuş.’’ demişler. “Ne yapalım ne edelim, hâlâ yaşıyorsa onu nasıl bulacağız?’’ diye düşününce, o gruptan biri: “Arkadaşlar! Bize yakın olan bu köylere, muhtarlarından her birine bir kuzu gönderelim. Muhtarlardan bu kuzuyu bir ay beslemesini isteyeceğiz. Bunlardan hangisinin kuzusu kendisine ilk verdiğimiz ağırlıkta çıkarsa bileceğiz ki bizim

aradığımız şahıs onun yanındadır. Çünkü bunu ancak bizim aradığımız şahsın akıl vermesiyle becerebilir. Diğerleri ise bunu beceremeyip yanlarındaki kuzunun ağırlığı ya artmış ya da eksilmiş olacak. Biz bu kuzuyu ağırlığında herhangi bir artma ya da eksilme olmayacak şekilde bir ay besleyeceksiniz şartıyla onlara teslim edeceğiz. (XI)

Kuzuları köylere, muhtarlara dağıttılar. Bizim adam, tarladan döndüğünde, yanında hizmetli ve rençper olarak çalışmış olduğu muhtarın keyifsiz olduğunu görünce, "Ne oldu?'' diye sormuş. Muhtar dā "Bana bir kuzu gönderdiler. Bu kuzuyu bir ay boyunca besleyeceğim; ancak bu kuzunun kilosunun artıp eksilmemesi lazım.'' demiş. Bizimki: "Bu iş kolay, düşünme!'' demiş. Muhtar: ''Ne yapacağız?'' diye sorunca, bizimki: "Bir kurt yavrusu bulacaksın. Bu kurt yavrusunu, kuzunun yanına bağlayacaksın. Daha sonra da, kuzunun önüne bol miktarda ot koyacaksın. Kuzu bunu yiyip karnını doyuracak; ancak dönüp de kurdu gördüğünde yemiş olduğu her şey boşuna gidecek. Ve kuzu olduğu gibi kalacak.'' demiş. Muhtar, bir ay boyunca kuzuyu bu şekilde beslemiş. Bir ayın sonunda kuzuları toplamışlar. Kuzulardan biri iki kilo, bir diğeri yedi kilo artmış, bir diğeri eksilmiş; ama Şôrızbah (Çavuşlu) köyünün muhtarının yanındaki kuzu, kendisine teslim edildiği ağırlıkta kalmış. Bunun üzerine o muhtarı çağırıp: "Kardeş! Sana bu aklı kim verdi?'' diye sorduklarında o da "Vallahi yanımda çalışan rençper fakir bir adam var. O bana akıl verdi?'' deyince padişah onu çağırmış ve tanımış. Padişah müşavirē "Allah(c.c.), Allah(c.c.)! Senin burada ne işin var?'' deyince adam: "Beni öldürecektiniz. Ben de kendimi gizlemek zorundaydım.'' demiş. Padişah onā "Oğulcuğum! Bana bu asa geldi ve bunun hangi ucunun baş, hangi ucunun dip kısmı olduğunu bilmemiz lazım.'' deyince adam: "Bundan kolay ne var? Bana bir leğen dolusu su getirin.'' demiş. Ona bir leğen dolusu su getirdiklerinde, asayı onun içine atmış. Doğal olarak, dip kısım baş kısımdan daha ağır olduğu için asanın bir ucu suyun içine batmış, diğer ucu ise yukarı çıkmış. Bunun üzerinē "Bu dip bu da baş kısımdır.'' demiş. Asayı gönderen devlet de padişahın şartını kabul ettiklerini bildirmiş. Padişah, o devlete kürsüye harcadığından daha fazlasını ödetmiş. (XII)

Esen kalın. Allah'ın selâmı rahmeti ve bereketi üzerinize olsun! (XII)

3.2. METİN 2

Telaffuz

اِقْطِفْ اِلْوَرْدِي وشِمَّ ولا تَاْخُذْ الْبِنْتْ تَمَا تِسْتَخْبِرْ عَلَى أَمَّ.

Transkripsiyon: */Ikṭıf* *əlverdé u* ***şəmme*** *ve* ***lē têḫəẑ*** *əl-bənt te-mē* ***təsteḫbər*** *‘elē əmmē!/*

Çeviri: ‘Gülü kopar ve kokla ama anasını sormadan kızı alma! (Annesine bak kızını al.)’[107]

3.3. METİN 3

Telaffuz:

لِيِحْوِي الْجَمَل تِيعَلِّي بَاب دَرُو.

Transkripsiyon: */li* ***yəḫvī*** *əl-cemel* ***ti-y‘ellī*** *bēb dārū./*

Çeviri: ‘ Deveyi barındıran kişinin avlusunun kapısını yükseltmesi gerekir. (Hamama giren terler.)’

3.4. METİN 4

Telaffuz:

عِزّ الْكَلْب لِخَاطِر صَاحِبُو.

Transkripsiyon: / **‘əzz** *əl-kelb lə ḫāṭır ṡāḥıbū. /*

Çeviri: ‘ Köpeğe, sahibi için değer ver!’

3.5. METİN 5

Telaffuz:

[107] Davut Orhan, *Midyat Yöresel Arapçası (Muhallemi) ve Sözlü Edebiyatı,* Sayfa Dijital Baskı, İstanbul 2015. S.55.

سِنَ فَاسِكْ وَلَا تْوَجِّعْ رَاسِكْ.

Transkripsiyon: / sənn fēsək u lē tveccə‘ rāsık /

Çeviri: ‘ baltanı bile ve başını ağrıtma!’

3.6. METİN 6

Telaffuz

يِدْخِلْ مَع اِلْخَتَنْ وَ يِطْلَعْ مَع اِلْعَرُوسْ.

Transkripsiyon / yədẖəl me‘ əl-ẖeten u **yıṭla‘** me‘ əl-‘arūs. /

Çeviri ‘Damatla içeri girer, gelinle dışarı çıkar.’[108] (İkiyüzlü, çıkarcı kimseler için kullanılır.)

3.7. METİN 7

Telaffuz

قَالُوا عَلَيِ وَ نَادَمُ جَبْ رَاسُ.

Transkripsiyon / ḳēlū ‘eleyu u nêdemu ce(n)b rāsu.[109]

Çeviri ‘Onun aleyhinde konuşsunlar ve başının dibinde sohbet etsinler. (‘aleyhinde konuşsunlar’ifadesi ‘ölüm haberini versinler.’, ‘başının dibinde sohbet etsinler.’ İfadesi de ‘Onu mezara gömdükten sonra telkinde bulunsunlar.’ Anlamında kinâye olunmuştur.

[108] http://mahallemi.net/mahallemi-edebiyati/mahallemi-deyim.html (Erişim Tarihi: 11.05.2019).
[109] http://mahallemi.net/mahallemi-edebiyati/mahallemi-deyim.html (Erişim Tarihi: 11.05.2019).

EKLER

EK 1: LEHÇEDE KULLANILAN SÜLÂSÎ (ÜÇ HARFLİ) FİİLLERE ÖRNEKLER

Sesletim (ma.)	Sesletim (Arapça)	Türkçe anlamı	Açıklama
ا /‘a,e’ harfiyle başlayan fiiller			
Amar/yūmır	أَمَرَ - يَأْمُرُ	Emretmek	‘emar’ şeklinde de telaffuz edilmektedir.
ekel/yēkəl	أَكَلَ - يَأْكُلُ	yemek	
eẖeẑ/yēẖəẑ	أَخَذَ - يَأْخُذُ	almak	

ب / ‘b’ harfiyle başlayan fiiller			
bedē/yəbdi:	بَدَأَ - يَبْدَأُ	başlamak	
bezeḳ/yəbzəḳ	بَصَقَ - يَبْصُقُ	tükürmek	"ص" harfi "ز" harfine dönüşmüştür.
Bēl/ibūl	بَالَ – يَبُولُ	işemek	

ت / ‘t’ harfiyle başlayan fiiller			
terak / yıtrık	تَرَكَ - يَتْرُكُ	terketmek	
tə‘əb / yət‘eb	تَعِبَ - يَتْعَبُ	yorulmak	
təbə‘ / yətbe‘	تَبِعَ - يَتْبَعُ	uymak	

ث / ‘ŝ’ harfiyle başlayan fiiller

Ŝaram / yıŝrım	فَرَمَ - يَفْرِمُ	kıymak	"ف" harfi "ث" harfine dönüşmüştür.
ŝəḫən / yəŝḫen	ثَخُنَ – يَثْخُنُ	[sıvı] pekleşmek	
ŝəḳəl / yəŝḳel	ثَقُلَ - يَثْقُلُ	ağırlaşmak	

ج / ‘c’ harfiyle başlayan fiiller			
Cē/yəciy (Muzâri hali ‘yəc’ şeklinde kısaltılarak da telaffuz edilmektedir.	جَاءَ – يَجِيئُ	gelmek	Fiilin mâzî hali bazı köylerde ‘cê’ şeklinde imale edilerek telaffuz edilmektedir.
Carr/icırr	جَرَّ - يَجُرُّ	Çekmek, zor bir şeye uzun süre tahammül etmek.	
Ceff/icəff	جَفَّ - يَجِفُّ	kurumak	

ح / ‘ḥ’ harfiyle başlayan fiiller			
ḥekē / yəḥkī	حَكَى - يَحْكِي	konuşmak, anlatmak	
ḥesē / yəḥsī	حَسَا - يَحْسُو	yudum yudum almak	Lehçede yemeği kaşıklamak anlamında kullanılmaktadır.
ḥebē / yəḥbī	حَبَا – يَحْبُو	emeklemek	

خ / ‘ḫ’ harfiyle başlayan fiiller			
ḫebē / yəḫbī	خَبَأَ – يَخْبَأُ	(bşi) saklamak, gizlemek.	
ḫedem / yəḫdəm	خَدَمَ - يَخْدُمُ	hizmet etmek	

ḫəşən / yəḫşen	خَشُنَ - يَخْشُنُ	Kaba /sert olmak	Lehçede uzamak, boy vermek anlamında kullanılmaktadır.

د / ‘d’ harfiyle başlayan fiiller			
Dēm / idūm	دَامَ - يَدُومُ	Devam etmek; sürmek	
Dēs / idūs	دَاسَ - يَدُوسُ	(bşi, bşe) basmak	
De‘es / yəd‘es	دَعَسَ - يَدْعَسُ	(bşi, bşe) bastırmak, ezmek	

ذ / ‘ẑ’ harfiyle başlayan fiiller			
ẑebeḥ / yəẑbeḥ	ذَبَحَ - يَذْبَحُ	boğazlamak	
ẑēḳ / iẑōḳ	ذَاقَ - يَذُوقُ	tatmak	
ẑakar / yıẑkır	ذَكَرَ - يَذْكُرُ	anmak,	

ر / ‘r’ harfiyle başlayan fiiller			
rāḥ / irōḥ	رَاحَ - يَرُوحُ	gitmek	
rəcəf / yərcəf	رَجَفَ - يَرْجُفُ	titremek	
rafa / yırfī	رَفَا - يَرْفُوو	1.Yama dikişi atmak. Sürfile yapmak.2. Evin tavanını kubbe halinde örmek.	

ز / ‘z’ harfiyle başlayan fiiller			
zələḳ / yəzleḳ	زَلِقَ - يَزْلَقُ	kaymak	
zeff / izəff	زَفَّ - يَزِفُّ	sözle kırmak	Fasih Arapçada fiil ‘acele etmek,

			gelinin damat evine götürülmesi' anlamına gelmektedir.
zele‘ / yəzle‘	زَلَعَ - يَزْلَعُ	sıcak sıvı ile birini yakmak	

س / ‘s’ harfiyle başlayan fiiller			
sereḳ / yəsrəḳ	سَرَقَ – يَسْرِقُ	çalmak, aşırmak.	
seleḳ / yəsləḳ	سَلَقَ - يَسْلُقُ	kaynatmak, pişirmek, haşlamak.	
sefē / yəsfī	سَفَى - يَسْفِي	Toprak vb. bir şeyi kaldırmak, (mec.) yemeğin hepsini bitirmek.	Fa.'da rüzgarın toprağı yerinden kaldırması ve dağıtması anlamında kullanılmaktadır.

ش / ‘ş’ harfiyle başlayan fiiller			
şeḳḳ / işəḳḳ	شَقَّ - يَشُقُّ	yarmak	
şaḫar /yışḫar	شَخَرَ - يَشْخِرُ	horuldamak	
şırıb / yışrab	شَرِبَ - يَشْرَبُ	(su vb.) içmek	
ص / ‘ṡ’ harfiyle başlayan fiiller			
ṡaraf / yıṡrıf	صَرَفَ - يَصْرِفُ	(para) bozmak, harcamak	
ṡabb / iṡıbb	صَبَّ – يَصُبُّ	dökmek	
sefeḳ / yəsfəḳ	صَفَقَ - يَصْفِقُ	Tokat atmak, (kapıyı) çarpmak.	Lehçede bu fiildeki "ص" harfi "س" harfi gibi ince telaffuz edilmektedir.

ض / ‘ż’ harfiyle başlayan fiiller			
żı‘ıf / yıż‘af	ضَعُفَ - يَضْعُفُ	zayıflamak	
żarab / yıżrıb	ضَرَبَ - يَضْرِبُ	vurmak	
żarraṭ / iżarrıṭ	ضَرَطَ - يَضْرِطُ	yellenmek	

ط / ‘ṭ’ harfiyle başlayan fiiller			
ṭaḥan / yıṭḥan	طَحَنَ – يَطْحَنُ	öğütmek	
ṭamar / yıṭmır	طَمَرَ - يَطْمُرُ	(bşi.) gömmek, (bşi. kuyuyu vb.) kapatmak	
ṭafā / yıṭfī	أَطْفَأَ – يُطْفِئُ	(ateşi) söndürmek, (ışığı) kapatmak	Lehçede bu fiil sülasi nakıs fiil gibi kullanılmaktadır.

ظ / ‘ẓ’ harfiyle başlayan fiiller			
ẓalam / yıẓlım	ظَلَمَ - يَظْلِمُ	zulmetmek	
ẓann / iẓınn	ظَنَّ - يَظِنُّ	zannetmek	
ẓahar / yıẓhar	ظَهَرَ - يَظْهَرُ	Ortaya çıkmak	

ع / ‘ harfiyle başlayan fiiller			
‘eḳed / yə‘ḳəd	عَقَدَ - يَعْقِدُ	bağlamak	
‘ekef / yə‘kəf	عَكَفَ - يَعْكِفُ	(tel vb. bşi.) bükmek	Fa.’da 1. Yapışmak 2. alıkoymak anlamlarında kullanılmaktadır.
‘ewē / yə‘wī	عَوَى - يَعْوِي	(köpek) ulumak	

غ / ‘ġ’ harfiyle başlayan fiiller			
ġefē/yəġfī	غَفَى - يَغْفِي	uyumak	
ġemez/yəġməz	غَمَزَ - يَغْمِزُ	Göz kırpmak	

ġılıṭ/yıġlaṭ	غَلِطَ - يَغْلَطُ	Hata yapmak, yanlış bir şey söylemek	

ف / ‘f’ harfiyle başlayan fiiller			
Fēḥ/ifōḥ	فَاحَ - يَفُوحُ	[koku] yayılmak	
Fezz/ifəzz	فَزَّ - يَفِزُّ	[su vb. akışkan maddeler için] fışkırmak	Fa.’da fırlamak, korkmak vb. anlamında kullanılmaktadır.
Fār/ifōr	فَارَ - يَفُورُ	taşmak	

ق / ‘ḳ’ harfiyle başlayan fiiller			
ḳeḥel / yəḳḥel		öksürmek	
ḳaṭaf / yıḳṭıf	قَطَفَ - يَقْطِفُ	(meyve,sebze için) koparmak	
ḳele‘ / yəḳle‘	قَلَعَ - يَقْلَعُ	sökmek	

ك / ‘k’ harfiyle başlayan fiiller			
ketef/yəktəf	كَتَفَ - يَكْتِفُ	(terzilikle ilgili) dikmek	
keteb/yəktəb	كَتَبَ – يَكْتُبُ	yazmak	
kesē/yəksī	كَسَا – يَكْسُو	(yatak, yorgan vb. bşi.) yün, pamuk gibi malzemeyle doldurmak.	
ل / ‘l’ harfiyle başlayan fiiller			
leme‘ / yəlme‘	لَمَعَ - يَلْمَعُ	parlamak	
ledeğ/yəldeğ	لَدَغَ - يَلْدَغُ	[yılan, arı vb.] (b-i) sokmak	

lebb/iləbb	لَبَّ - يَلُبُّ	Alev alma	Fa.'da kalmak, yaşamak anlamında kullanılmaktadır.

م / 'm' harfiyle başlayan fiiller			
maşşaṭ / imaşşıṭ	مَشَّطَ - يُمَشِّطُ	taranmak	
me'ek / yəm'ek	مَعَكَ - يَمْعَكُ	ovalamak	
maraṭ / yımrıṭ	مَرَطَ - يَمْرُطُ	yolmak	

ن / 'n' harfiyle başlayan fiiller			
nebeş / yənbəş	نَبَشَ - يَنْبُشُ	kazmak	
nədəm / yəndem	نَدِمَ - يَنْدَمُ	pişman olmak	
nafaż / yınfıż	نَفَضَ - يَنْفُضُ	silkmek	

ه / 'h' harfiyle başlayan fiiller			
Harab/yıhrıb	هَرَبَ - يَهْرُبُ	kaçmak	
Hezz/ihəzz	هَزَّ - يَهُزُّ	sarsmak	
hərəm/yəhrem	هَرِمَ - يَهْرَمُ	ihtiyarlamak	

و / 'w' harfiyle başlayan fiiller			
wıṡıl / yıṡal	وَصَلَ - يَصِلُ	ulaşmak	
wıḳı' / yıḳa'	وَقَعَ - يَقَعُ	düşmek	
wezen / yuwzən	وَزَنَ - يَزِنُ	tartmak	

ي / 'y' harfiyle başlayan fiiller			
yəbəs / yibes	يَبِسَ - يَيْبَسُ	kurumak	
yesser / iyessər	اَسَرَ - يَأْسِرُ	esir almak	
yeḳḳen / iyeḳḳən	اَيْقَنَ - يُوقِنُ	kesin bir şekilde bilmek	

Fasih Arapçadaki harfler arasında yer almayan ancak lehçede sıkça rastlanan 'g', 'ç', 'j' ve 'p' harflerinin fiillerde de kullanıldığı görülmektedir. Bu harflerin

kullanılma nedenleri arasında, fasih Arapçadaki yakın mahreçli bir harften dönüştükleri, yörede konuşulan Kürtçe ve Türkçeden geçmiş oldukları veya bir yansıma sesinden türetildikleri değerlendirilmektedir.

Sözkonusu fiillerden " كَدَمَ – يَكْدُمُ – كَدْماً " fiilinin ifade etmiş olduğu anlamlardan biri ‘ön dişleriyle ısırmak’ şeklindedir. Bu fiil lehçede özellikle at ve eşeklerin birşeyi ısırması anlamında kullanılmaktadır. Fiilin ilk harfi olan / ك – kaf / harfi ‘g’ sesiyle telaffuz edilmektedir.

Lehçede ‘ısırma’ eylemini ifade eden ‘gezz – igəzz – gəzzên’ fiili kullanılmaktadır. Bu fiil Kürtçede mevcut olan ‘gez kirin’ fiil kökünden lehçeye uyarlandığı ve muda‘’af fiil gibi çekimlendiği görülmüştür.

Lehçede ‘(bşi.) yırtmak ve palavra atmak’ anlamında kullanılan ‘çerr – içərr – çərrên’ fiilinin Kürtçede mevcut olan ‘çirandin’ fiiliyle aynı anlamı ifade ettiği görülmektedir.

Lehçede özellikle tavuk vb. bir hayvanı bir yerden uzaklaştırmak için kullanılan ‘keşkeş – ikeşkəş – keşkīş’ fiilinin tavuk vb. hayvanları bir yerden uzaklaştırma esnasında onları korkutmak üzere kullanılan ‘kış – kış’ yansıma sözcüklerinden türetildiği değerlendirilmektedir.

şağıda lehçede içinde ‘ç, g, j, p’ harflerinin yer aldığı fiillere örnekler verilmiştir.

/ç/ sesinin yer aldığı fiiller

Sesletim (ma.)	Türkçe anlamı	Örnek cümle
çerr	yırtmak	/içər fə rōḥū/ ‘kendinden çokça bahsetmek, kendini büyük görmek ve palavra atmak’ şeklinde de kullanılmaktadır.
çerçer/içerçər	1. iyice yırtmak 2. atıp tutmak, çok konuşmak	Ör.1./fəttu ‘ele’l-meḥbūbé ke-t çerçər fə fəstēnē/ ‘sevgilinin yanından geçtim fistanını yırtıp duruyordu.’

		2./refi:ki: əkṯi:r içerçər./ ’arkadaşım çok konuşuyor.’
çekk/içəkk	1. dikmek , saplamak 2.daldırmak, sokmak, batırmak	Ör. 1. /çekkeyti əs-səkki:n fə’fwēdi:/ ‘bıçağı kalbime sapladın.’ 2. /çekkeytu əl-weled beyn əl-may u tələ‘tūhu/ ‘çocuğu suyun içine daldırıp çıkardım.’
çeḥef/yəçḥef	küreme	FA.’da aynı anlamı ifade eden جَحَفَ fiilindeki /ج/ harfi /ç/ harfine dönüşmüştür.
çemm/içəmm	(ağaç vb.) solmak, kurumak	
çeḳḳez/içeḳḳəz	oynamak, zıplamak	
çereḫ/yəçreḫ	(bıçak vb.) bir aleti motorlu bileme aletinde bilemek	Masat ile bileme eylemi için Fa.’daki سَنّ fiili kullanılmaktadır.
çezz/içəzz	çizmek	Türkçedeki ‘çizmek’ fiilinden uyarlanmıştır. Lehçede aynı anlamda شَخَط /şaḫaṭ fiili de kullanılmaktadır.
çeḫḫ/içəḫḫ	Boğazlamak, kesmek	Lehçede bu fiille birlikte daha çok Fa.’daki ذَبَحَ fiili de kullanılmaktadır. / çeḫḫ/içəḫḫ/ fiilinde yapılan eylemde övünme ve abartı da söz konusudur.
çeḳ/içəḳḳ	çakmak	Türkçedeki ‘çakmak’ kökünden uyarlanmıştır. Aynı anlamda قَدَح /çakma fiili de kullanılmaktadır.

çevv/içəvv	Hızlıca koşmak, sıvışıp kaçmak.	
çenḳel/içenḳəl	(kapı vb.) kilitlemek, çengellemek	Tüürkçedeki çengel sözcüğünden uyarlandığı değerlendirilmektedir. Ör. /çenḳəl əl-bēb / ‘kapıyı kilitle’
çefçeḳ/içefçəḳ	Su başta olmak üzere birşeyi israf etmek, boşa harcamak	/ بَيْن / arasında, içinde / tümleciyle kullanıldığında (….) içinde oynamak, eğlenmek anlamında kullanılmaktadır. Ör. 1./çefçeḳ əl-may belē sebeb/ ‘suyu boşa harcadı.’ 2. /çefçeḳnē beyn əl-may/ ‘suyun içinde oynadık.’
çerre‘/ içerrə‘	(sığır cinsi hayvanlar için) dışkı yapmak	Ör. /çerre‘ət əl-baḳara/ ‘inek dışkı yaptı.’
ənçaram/yınçırım	Kıyafet, örtü vb. birşeyin yerinden oynaması, bozulması, dağılması.	Ör. /ənçaramıt marḥamıt-ki./ ‘başörtün bozuldu.’
ənça‘aṡ/yənçı‘ıṡ	Zoruna gitmek	Ör. / ‘el-e- eyş tənçı‘ıṡ? / ‘Niye zoruna gidiyor ki?’
çeppel/içeppəl	sıçratmak	Ör. / Çeppel ‘eley may mə –l-merzīb / ‘oluktan üzerime su sıçradı.’

/g/ sesinin yer aldığı fiiller

geḥ / igəḥ	kurumak	
gerr / igərr	[ateş] alevlenmek	

gezz / igəzz	ısırmak	Kürtçeden geçmiştir.
gedem / yəgdəm	(hayvan) ısırmak	Fa.'da fiil كَدَمَ – يَكْدُمُ şeklindedir.
gabb / igıbb	kabarmak	

EK 2: LEHÇEDE KULLANILAN RUBÂ'Î (DÖRT HARFLİ) FİİLLERE ÖRNEKLER

Sesletim (ma.)	Türkçe anlamı	Sesletim (Arapça)	Açıklama
ب / 'b' harfiyle başlayan fiiller			
bergeẑ	(bşi.) sıkıca bağlamak	بَرْگَذ	
berbeş	boyu uzamak	بَرْبَش	
behdel	(birine) kötü davranmak	بَهْدَل	
beyben	çiçek vermek	بَيْبَن	
barbaṭ	(ağaç vb.) tomurcuklanmak	بَرْبَط	
ج /'c' harfiyle başlayan fiiller			
carcar	çekip durmak	جَرْجَر	
cevreş	(pekmez vb. bir sıvının) yoğunlaşması	جَوْرَش	
ح /'ḥ' harfiyle başlayan fiiller			
ḥaŝram	(küçükbaş hayvanın) (bşi.) dişlemesi	حَثْرَم	
ḥaṭraş	(birini) galeyana getirmek, damarına basmak.	حَطْرَش	
ḥevdel	(bşi.) karıştırmak	حَوْدَل	
ḥewger	kovmak	حَوْگَر	
خ / 'ẖ' harfiyle başlayan fiiller			
ẖarẖaṭ	Üzerine yemek vb. akıtmak	خَرْخَط	

ẖevrez	dizmek	خَوْرَز	
ẖerşem	tırmalamak	خَرْشَم	
ẖerpeş	(bşi.) ararken ses çıkarmak	خَرْپَش	
ẖeşẖeş	Ses çıkarmak	خَشْخَش	
د / ‘d’ harfiyle başlayan fiiller			
deḳdeḳ	Ayaklarını yere vurmak	دَقْدَق	
de‘bel	(bşi.)yuvarlamak	دَعْبَل	
(əd)derdeḳ	Yaramazlık yapmak, şımarmak.	تَدَرْدَق	
deldeḥ	sarkıtmak	دَلْدَح	
devmeẖ	Başını şişirmek	دَوْمَخ	
ر / ‘r’ harfiyle başlayan fiiller			
raprap	Ses çıkarmak	رَپْرَپ	
reğreğ	Gözleri dolmak	رَغْرَغ	
ز / ‘z’ harfiyle başlayan fiiller			
ze‘weḳ	Bağırmak	زَعْوَق	
zan‘ar	anırmak	زَنْعَر	
(əz)zeḳneb	(zehir) yemek	تَزَقْنَب	
zenger	paslanmak	زَنْگَر	
zerze‘	sarsmak	زَرْزَع	
س / ‘s’ harfiyle başlayan fiiller			
(əs) serseb	hali kalmamak, sersem olmak.	تَسَرْسَب	
ش/ ‘ş’ harfiyle başlayan fiiller			
(əş)şevleḳ	bacak arasının pişik olması	تَشَوْلَق	
şenter	fırlatmak	شَنْتَر	
şenḥeḳ	anırmak	شَنْحَق	
(əş)şerbeḳ	Yemek yerken boğaza bir şey takılması	تَشَرْبَق	

şarşat	Üzerine yemek vb. akıtmak	شَرْشَط	
ص/ ‘ṡ’ harfiyle başlayan fiiller			
ṡarṭan	Başını şişirmek	صَرْطَن	
ط/ ‘ṭ’ harfiyle başlayan fiiller			
ṭaḥṭaḥ	İyice dövmek	طَحْطَح	
ṭaḳṭaḳ	Kapıyı çalmak	طَقْطَق	
ṭawṭaḥ	Oyalamak, ertelemek	طَوْطَح	
ع / ‘ harfiyle başlayan fiiller			
‘anfaṡ/i‘anfıṡ/’anfīṡ ət‘anfas/yət‘anfas	Kibirlenmek, kendini birşey zannetmek, yoldan çıkmak.		sözlükte التَّعَنْفُص masdarı, الصَّلَف:Kibirden kasılmak, kendini beğenmek. الخِفَّة : Hoppalık, densizlik. الزَّهْو : Kibir, kendini beğenmişlik. Anlamlarına gelmektedir.[110]
‘ewlec	Eğip bükmek	عَولَج	
(ət)‘antar/y- ət-‘antar/te‘antīr	Fiil tek başına kullanıldığı gibi, (علی)harfi cerriyle de kullanılmaktadır. Fasih Arapçadaki anlamlarda kullanılmaktadır.		

[110] İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânu’l-‘Arab,* thk. Yusuf el-Bikâ‘î, İbrahim Şemsuddîn, Nidâl Alî, Müessesetü’l- ‘Âlamî Beyrut 2005, III. Cilt, s. 2787. Mecduddîn İbn Yâkûb el-Fîrûzâbâdî, *el Kamûsu’l-Muhît,* thk. Mektebetu Tahkîki’t-Türâs fî Müeesseseti’r-Risâle, Beyrut, 1987, s. 805.

(ət)‘ar‘aş/ y-ət‘ar‘aş/ ta‘ar‘īş	sataşmak	تَعَرْعَش	Fiil lehçede genelde (فِي) harf-i cerriyle kullanılmaktaır. Fasih Arapçadaki عُرُوش masdarından türediği ve bu halde kullanıldığı değerlendirilmektedir. Birine sataşmak anlamında kullanılmaktadır. Birine sataşan kişi, sataştığı kişiyi galeyana getirmek için elleriyle ona vurmaya çalışır. Sözlükte عَرِشَ – يَعْرِشُ – عُرُوشاً : asmalar için çardak yapmak, dalları ve asmaları ahşap üzerine koymak.
(ət)‘elbeḳ	tırmanmak	تَعَلْبَق	
غ / ‘ġ’ harfiyle başlayan fiiller			
ğatmat	Unutturmak, unutturmaya çalışmak.	غَطْمَط	
ġerbel	elemek	غَرْبَل	
ġevzel	Etrafında dolanmak	غَوْزَل	
ف/ ‘f’ harfiyle başlayan fiiller			
far‘an	1.çok kötü olmak 2.çok zengin olmak (mecâzen)	فَرْعَن	Firavun gibi oldu.

(ət)farfaṭ	Can çekişmek	تَفَرْفَط	
ferḳe‘	1.Başını şişirmek 2.Göz değmek (mecâzen)	فَرْقَع	
ferfer	Yavrunun annesinden ayrı bir yuvaya gitmesi	فَرْفَر	
feşkel	(bşi.) karıştırmak, darmadağın etmek	فَشْكَل	
ق/ ‘ḳ’ harfiyle başlayan fiiller			
ḳarḳaż	(bşi.) ezmek	قَرقَض	
ḳeḥḳeb	(keklik) ötmek	قَحْقَب	
ḳenḳel	(bşi.) yerinden oynatmak	قَنْقَل	
ḳewben	Çok kirlenmek	قَوْبَن	
ḳewḳej	(bşi.) yuvarlak hale getirmek	قَوْقَژ	
ك/ ‘k’ harfiyle başlayan fiiller			
keşkeş	(sinek vb.) kovmak	كَشْكَش	
ل/ ‘l’ harfiyle başlayan fiiller			
lemlem	toplamak	لَمْلَم	
lesles	Yalakalık yapmak, alttan almak	لَسْلَس	
levçeḫ	(bşi.) bulamak, karıştırmak, darmadağın etmek.	لَوْچَخ	
م/ ‘m’ harfiyle başlayan fiiller			
maḫmaḫ	(birini) İyice dövmek	مَخْمَخ	
mardal	Murdâr etmek	مَرْدَل	
marmat	(birini veya bşi.) hafifçe yıkamak.	مَرْمَط	
ət-merme‘	(eşeğin) temizlenmek amacıyla belli aralıklarla toprağın üzerinde debelenemesi.		

merçeḳ	Ağzını şapırdatmak	مَرْچَق	
ن/ ‘n’ harfiyle başlayan fiiller			
neḳneḳ	Çekirdek çitlemek	نَقْنَق	
naṭnaṭ	(oraya buraya) zıplamak	نَطْنَط	
neḳreç	(taş vb. bşi.) eşelemek	نَقْرَچ	
nefreş	(yorgan yününü) didmek.	نَفْرَش	
ه / ‘h’ harfiyle başlayan fiiller			
helhel	Zılgıt atmak	هَلْهَل	
hephep	yelpazelenmek	هَپْهَپ	
و / ‘w’ harfiyle başlayan fiiller			
waṡwaṡ	(birine) meydan okumak	وَصْوَص	
waḳwaḳ	(tavuk) ötmek	وَقْوَق	
weçweç	(civciv) ötmek	وَچْوَچ	
weşweş	(kulağına) fısıldamak	وَشْوَش	
پ / ‘p’ harfiyle başlayan fiiller			
pelḥeŝ	Sessizce yellenmek	پَلْحَث	
perçeḳ	ezmek	پَرْچَق	
peḥpeŝ	Eşelemek, dağıtmak	پَحْپَث	
perpeŝ	Sıçratmak, dağıtmak, ufalamak	پَرْپَث	
pempeç	(ten) kabarmak	پَمْپَچ	
چ / ‘ç’ harfiyle başlayan fiiller			
(əç)çermeḳ	büzülmek	تَچَرْمَق	
çerçer	Yırtmak, paramparça yapmak	چَرْچَر	
çeḳleb	yuvarlamak	چَقْلَب	
çefçek	Suyu kaıştırmak, suyu boşa dökmek	چَفْچَق	
çevreḳ	(elbiseyi) giymekten geniişletmek	چَوْرَق	
گ / ‘g’ harfiyle başlayan fiiller			
gercem	Gelişigüzel tıraş yapmak	گَرْجَم	

geḥgeḥ	Kıs kıs gülmek	گَحْگَح	
gevbeş	(geline) gelinlik giydirmek, örtmek	گَوْبَش	
gelgel	gıdıklamak	گَلْگَل	
(ət)gevle‘	Midesi bulanmak	تَگَوْلَع	

SONUÇ

Midyat yöresinde konuşulan Arapça lehçe Mahallemi lehçesi, bu lehçeyi konuşan topluluklar da Mahallemiler olarak adlandırılmaktadır. Mahallemi Arap lehçesi, sadece konuşma dili olarak var olması, yazı dilinin olmaması, dili besleyen ve geliştiren dinamiklerden yoksun olması gibi nedenlerle hâkim dil Türkçe'nin yanısıra yörede konuşulan Kürtçe'den de belirli ölçülerde etkilenmiştir.

Daha önceleri Mahallemi Arap lehçesi üzerinde Kürtçe'nin etkisi daha fazla iken, kitle iletişim araçlarının ve okula gitme oranının artmasına paralel olarak lehçe üzerinde Türkçe'nin giderek artan bir etkisinden söz edilebilir.

Türkçe ve Kürtçe'nin Lehçe üzerindeki etkisi fiil türü sözcüklerde de kendini göstermiştir. Lehçede hem Türkçe'den hem de Türkçe'den geçmiş çok sayıda fiil bulunmaktadır. Bu nedenle Fasih Arapçada yer almayan ancak lehçe üzerinde etkisi bulunan dillere ait /ç/, /g/, /j/, /p/ ve /v/ ünsüzlerinin yanında /ə/, /é/ ve /o/ ünlü harfler de lehçede yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Mahallemi lehçesine Türkçe ve Kürtçe'den geçen fiillerin sesletim ve şekil bakımından Arapça fiillere benzetilip uyarlandığı ve lehçenin bu konuda işlevsel olduğu görülmektedir. Örneğin Türkçe /çalışmak/ fiili lehçede mâzi olarak /çêlaş/, muzâri olarak da /içêlış/ şeklinde fasih Arapça'daki /مُفَاعَلَة - يُفَاعِلُ – فَاعَلَ / kalıbına aktarılarak kullanılmaktadır. Kürtçe bir fiil olan /gez-ısırmak/ kökü, lehçede mâzî olarak /gezz-u-onu ısırdı/, muzari olarak da /igəzz-u-onu ısırıyor/ muda‘‘af bir fiil gibi çekimi yapılıp kullanılmaktadır.

Şekil ve yapı bakımından Fasih Arapçada kullanılan 14 fiil kipinin aksine lehçede hem ikil hem çoğul için çoğul zamirlerin, erkek ve dişi çoğullar için ise erkek çoğul kipinin ortak kullanılması nedeniyle 8 fiil kipinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Nâkıs fiillerin muzâri çekimlerinde orta harfinin harekesi damme olan fiillerin bazı fiillerde / يَصُومُ - iṡūm / örneğinde olduğu gibi fasih Arapçadaki aslına uygun olarak ‘u’, bazı fiillerde de de / يَرُوحُ - irōḥ / örneğinde olduğu gibi ‘o’ şeklinde sesletildiği görülmektedir. / ضَرَبْتُوهُ – żarabtūhu / örneğinde olduğu gibi Fiilin birinci tekil şahsa ait ref‘ zamiri ile eril üçüncü tekil şahıs, eril ve dişil ikinci çoğul şahıs ile eril ve dişil ikinci tekil şahıs zamirlerinden biriyle kullanıldığın ref zamirinref ‘ ile nasb zamiri arasına fazladan bir vav/و harfinin türetildiği görülmüştür. Nehy/yasaklama kiplerinde

/ لا تِشرَبُونْ / örneğinde olduğu gibi muzari fiilin sonundaki nun/ن harfi düşmemektedir. / ḳəltəllu - قِلْتِلُّ – قُلْتَ لَهُ / örneğinde olduğu gibi muhatap sigalı ikinci tekil şahıs ile ikinci çoğul şahıs ve gaip sigalı üçüncü tekil şahıslara ait mâzî fiillerden sonra / لِ / harf-i cerri kullanıldığında fiile bitişik ref ‘ zamiri ile harf-i cer arasında başka bir / ل / harfi türemektedir. Çoğu Arap lehçede cezmedilerek telaffuz edilen birinci tekil şahıs zamirinin aslına uygun olarak / كَتَبْتُ / örneğinde olduğu gibi /تُ/ şeklinde telaffuz edildiği görülmüştür. Muzari fiilin başındaki muzârilik harfleri, /yəktəb/ örneğinde olduğu gibi fiilin ilk harfinin cezmli olması durumunda oldukları gibi kalırken, /i-y-ḳūl/ ve /i-y- rıdd/ örneklerinde olduğu gibi fiilin ilk harfinin harekeli olması durumunda ise kendilerinden önce /i/ ünlüsü gelmektedir. Lehçede /فَاعَلَ – يُفَاعِلُ - مُفَاعَلَة/ kalıbına aktarılan fiillerin ilk harfinin sesletiminde genel olarak imâle yapılmaktadır. Lehçede **(تَفَاعَلَ – يَتَفَاعَلُ – تَفَاعُل)** kalıbına aktarılan //ətḳētel/ /تَقَاتَلَ// gibi fiillerde fiilin başına gelen "تَ" harfi, ‘ət/اِتْ’ şekline dönüşmektedir. ج ، د ، ذ ، ز ، س ، ش، ص ، ض ، ط ، ظharflerinden biriyle başlayan fiillerde //əşşāwar/تَشَاوَرَ// örneğinde olduğu gibi "تَ"harfi, fiilin ilk harfine idğam edilmektedir.

Sözdizimi bağlamında cümle başında kullanılan fiil, fâili açık olmasına rağmen tekil siga ile değil fâiline uygun çekimlenmiş olarak kullanılmaktadır. Lehçede fasih Arapça’daki meçhul siga kullanılmayıp bunun yerine infi‘âl vezni kullanılmaktadır. Fiillerle birlikte kullanılan bazı edatlar, fasih Arapçada olduğu gibi fiile yeni anlamlar kazandırmaktadır. Lehçede en çok kullanılan harf-i cerrin "على" harf-i cerri olduğu gözlenmiştir. Lehçede fiilde geçişliliğin (ta‘diye) if‘âl vezninden çok tef‘îl vezniyle yapıldığı anlaşılmıştır.

Birden fazla kültürün bir arada yaşadığı toplumlarda dillerin etkileşimi kaçınılmazdır. Bu bölgelerde dillerden biri etkin/hâkim dil olacaktır. Midyat yöresinde yaşayan Mahallemi Arapları kendi anadillerini yazılı ve görsel olarak kullanmamaktadırlar. Ana dillerini sözlü iletişimde (konuşma-dinleme) aktif olarak kullanmakta ancak yazılı iletişimde (okuma-yazma) resmî dil ve eğitim dili olan Türkçeyi kullanmaktadırlar. Nesilden nesile şifâhî olarak aktarılarak günümüze kadar gelen bu dilin gün geçtikçe unutulmaya yüz tutacağı, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, küreselleşme gibi nedenlerle uzun olmayan bir zaman içinde sözcük kaybına uğrayacağı, baskın olan dilin altında ezilmeye mahkum olabileceği gerçeği göz önünde bulundurularak dil kaybını önleyecek atılımlarda bulunulmalıdır. Bu bilinç

ile çalışmamızın dilin belkemiği olan fiil yapısını tespit etme, kayıt altına alma konusunda bir nebze de olsa katkı sağlamasını ümit ederiz.

KAYNAKÇA

Acat, Yaşar, *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri,* Akdem Yayınları, İstanbul, Mayıs 2018.

Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Fiiller*, Tekin Kitabevi, Konya 1984.

Akdağ, Hasan, *Arap Dili Dilbilgisi*, Tekin Kitabevi, Konya 1984.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Alp, Musa, *Arap Dili Fonetiği (Esvât Arabiyye),* Giriş Kırtasiye, Adana 2011.

Basibrinalı Adday, *Basibrinalı Adday Vakayinamesi*, Çev. Kutlu Akalın, İstanbul 2015.

Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân,* (Türkçe trc. M. Fayda), Ankara 1987.

Cahen, Claude, "Contribution de l'histoire du Diarbakr au XIV e siecle", *Journal Asiatique, 1955*, s. 65–100.

Çevik, Adnan, *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.

Çevik, Adnan, *"İlkçağlardan Ortaçağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası", Makalelerle Mardin*, I, İstanbul 2007, s.105-140.

emir, Ramazan, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Demircan, Adnan, *"Muhallemîlerin Etnik Kökenleri Etrafındaki Tartışmalar", Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri (2012)*, s.465-483.

Demircan, Adnan, *Urfa-Mardin Hattı, Memeleketime Dair Yazılar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

Doğan, Candemir, *Arapça Fiil Cümlesi ve Karşıtsal Çözümlemesi,* İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

Durmuş, İsmail, TDV İslam Ansiklopedisi, ‘’Harf’’ maddesi, 1998.

Ebu’l-Abbas Muhammed bin Yezîd el-Müberred, *el-Muktedab,* (H.210-285), I. Cilt, thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme, Matâbi ‘u’l-Ehrâm et-ticâriyye, Kahire, 1994.

Ebu’l-Fida, *Takvîmu’l-Buldan*, (nşr. M. Reinaud), Beyrut, s. 282.

el- İdrisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs eş-Şerîf es-Sebtî es-Sıkıllî (ö. 560/1165), *Nüzhatu’l-Müştâk fi İhtirâki’l-Âfâk*, II, Beyrut 1989.

el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn İbn Yâkûb el-Fîrûzâbâdî, *el Kamûsu’l-Muhît*, thk. Mektebetu tahkîki’t-türâs fî müeesseseti’r-risâle, Beyrut, 1987.

el-Hamelâvî ,Ahmed İbn Muhammed İbn Ahmed, *Şezâ el-‘arf fî fenni’s-Sarf,* Dâru’l-Keyân Yayınevi, Riyad ty.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2011.

Erpolat, Mehmet Salih *“*Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Midyat”, *Makalelerle Mardin, I, Tarih-Coğrafya*, İstanbul 2007.

Es-Sayrafi, Ebu Said, Şerhu Kitâbi Sibeveyh, 4/494, Tahkik, Ahmed Hasan Mehdeli ve Ali Seyyid Ali, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2008.

es-Semerrâî, İbrahim *el-Fi ‘lu Zemenuhu ve Ebniyetuhu*, Muessesetu’r-Risale, Beyrut 1983

Ez-Zeccâcî, Abdurrahman b. İshak Ebû’l-Kâsım, *el-Cümel fi’n-Nahv*, Tahkik, Ali Tevfîk el-Hammad, Dâru’l-Emel, Beyrut, 1984.

Güler, İsmail (ed.), *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2015.

Günal, Veysi, *Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Halaçoğlu, Yusuf, *Anadoluda Milli Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650*), IV, Ankara 2009.

Hasan, Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî,* I, Dâru'l-Maârif, 3. Baskı, Mısır 1966.

ünday, Hüseyin, , *Arapça'da Harf-i Cerli Fiiller,* Emin Yayınları, Bursa 2014.

İbn Cinni, Ebu'l-Feth Osman, *Sirru Sınâ'ati'l-İ'rab,* 2/431.Tahkik: Muhammed Hasan İsmail ve Ahmed Ahmed Rüşdi Şehate, 1. Baskı Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h.1421, M.2000.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, *el-Hasâis*, Tahkik: Muhammed Alî en-Neccâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, h. 1371, M.1952.

İbn Havkal, *Kitabu Sûretü'l Arz*, (nşr. M. J. de Goeje), Beyrut ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-'Arab*, Tdk. Yusuf el-Bikâ'î, İbrahim Şemsuddîn, Nidâl Alî, Müessesetü'l- 'Âlamî Beyrut 2005.

İbn Rüsteh, *Kitabu'l-A'lâku'n-nefîse,* Beyrut 1988.

İbn Said el-Mağribi, *Kitâbü'l-Coğrâfyâ*, (nşr. İ. el-Arabî), Beyrut 1970.

İbn Şeddad, *el-Alâku'l-hatira fi zikri ümerâ'i-Şam ve'l-Cezire*, III/II, (Neşr. Y. Abbare), Dımaşk 1978.

İbnu'l-Münşî, *Hasankeyf Vakayinamesi,* Viyana Milli Kütüphanesi (mxt. 355).

Jastrow, Otto *Turkish and Kurdish İnfluences in the Arabic Dialects of Anatolia*, Türk Dilleri Araştırmaları, 21.1.2011: s. 83-94.

Kankal, Ahmet *"Tanzimat ve Meşrutiyet Döneminde Midyat, Makalelerle Mardin, I, Tarih-Coğrafya*, İstanbul 2007, s.457-478.

Mor İgnatiyos I. Afrem Barsawmo, *Tur Abdin Tarihi,* Çev. V. Kelat, Nisibin Yayınları, İsveç 1996.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

Orhan, Davut, *Midyat Yöresel Arapçası (Muhallemi) ve Sözlü Edebiyatı,* Sayfa Dijital Baskı, İstanbul 2015.

Önkal, Ahmet. "Bekir b. Vâil", *DİA*, V, s.362-363.

Sarı, Mehmet Ali, ''İmâle'', TDV İslam Ansiklopedisi, 22. Cilt, İstanbul 2000.

Schleifer, J. "Bakr b. Vâil", *İA*, II, s.454–458.

Şayır, Mehmet, *Mardin'de Konuşulan Arapça Lehçenin Sesbilgisi Biçimbilgisi ve Sözdizimi Bakımından İncelenmesi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Şubat 2017.

Tan, Altan, *Turabidin'den Berriyê'ye: Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler*, İstanbul 2011.

Yakut el-Hamevî, *Mucemu'l-Büldan*, IV, (nşr. F. Abdülaziz), Beyrut 1996.

Yılmazçelik, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790- 1840),* Ankara 1995.

Yeşilmen, Halit, *Mahallemiler ve Ebruli Kültürün Ağırbaşlılığı (Değişim/Kimlik/Din)*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2017.

İNTERNET ERİŞİMLERİ (URL'ler)

URL 1 : http://www.mardinkulturturizm.gov.tr/TR-56489/midyat-tarihcesi.html. (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

URL 2 : http://www.nufusune.com/midyat-ilce-nufusu-mardin. (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

URL 3 : http://www.midyat.bel.tr/midyat-hakkinda-19s.htm (Erişim Tarihi: 15.05.2019).

URL 4 : http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059. (Erişim Tarihi: 15.05.2019).

URL 5 : http://istmidyatlilardernegi.org/production.html (Erişim Tarihi: 10.05.2019).

URL 6 : https://www.youtube.com/watch?v=JUmdPQOQiDE (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

URL 7 : http://mahallemi.net/mahallemi-edebiyati/mahallemi-deyim.html (Erişim Tarihi: 11.05.2019).

URL 8 : https://www.etimolojiturkce.com/kelime/rand%C4%B1man (erişim tarihi: 25.04.2019).

URL 9 : https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sipari%C5%9F (erişim tarihi: 25.04.2019).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Memet AK

Uyruğu : T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi : Mardin/Midyat – 01.01.1978

Tel : 5054741097

E-posta : mitveri@hotmail.com

Yazışma Adresi : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fethiye Mah. Nilüfer/BURSA

Çalıştığı Kurum : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mesleği : Öğretim Görevlisi

Branşı : Arap Dili ve Belağati

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2001
Lise	Midyat İmam hatip Lisesi	1995
İlkokul	Midyat Cumhuriyet İlkokulu	1989

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
1997-2004	Diyanet İşleri Bşk.	İmam Hatip – Müezzin Kayyım

2004-2015	Milli Eğitim Bakanlığı	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni
2015-Hâlen devam ediyor.	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Öğretim Görevlisi